

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
National Academy of Sciences of Ukraine
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ім. М. Т. РИЛЬСЬКОГО
M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology
МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЕТНОЛОГІВ
International Association of Ukrainian Ethnologists

НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОЛОГІЯ

FOLK ART AND ETHNOLOGY

№ 1, 2026 (409)

січень-березень

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2025.04>

Київ – 2026

ISSN (print) 2664-4282 * ISSN (online) 2786-6181

DOI <https://doi.org/10.15407/nte>

Рік заснування 2010 / Creation Date 2010

Періодичність: 4 номери на рік / Periodicity: 4 issues per year

Засновники журналу / Founders

Національна академія наук України / National Academy of Sciences of Ukraine
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського /
M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine

Головний редактор / Editor-in-Chief

Наталія Стішова / Nataliia Stishova

Відповідальний секретар / Executive secretary

Галина Бондаренко / Halyna Bondarenko

Редакційна колегія / Members of the Editorial Board

Василь Балущок (Vasyl Balushok), Катерина Бех (Bekh Kateryna), Філіп Болман (Philip V. Bohlman),
Галина Бондаренко (Halyna Bondarenko), Валентина Борисенко (Valentyna Borysenko),
Леся Вахніна (Lesia Vakhnina), Ростислав Забашта (Rostyslav Zabashta), Тетяна Кара-Васильєва
(Tetiana Kara-Vasylyeva), Віктор Кожухар (Viktor Kozhukhar), Катерина Кожухар (Kateryna
Kozhukhar), Олена Колосніченко (Olena Kolosnichenko), Ліліана Кондратікова (Liliana
Condraticova), Наталя Кононенко (Natalie Kononenko), Роксолана Косів (Roksolana Kosiv),
В'ячеслав Кушнір (Vyacheslav Kushnir), Харієта Мареч-Сабол (Harieta Mareci-Sabol), Чаба
Месарош (Csaba Mészáros), Оксана Микитенко (Oksana Mukytenko), Овідіу Морар (Ovidiu
Morar), Міхаела Віолета Мунтяну (Mihaela Violeta Munteanu), Леся Мушкетик (Lesia Mushketyk),
Олена Немкович (Olena Nemkovych), Василь Орлик (Vasyl Orlyk), Петко Христов (Petko Hristov),
Володимир Скляр (Volodymyr Skliar), Мирослав Сополіга (Myroslav Sopolyha), Лариса Фіалкова
(Larisa Fialkova), Наталія Чупріна (Nataliia Chuprina)

Включено до Переліку наукових фахових видань України.

Галузі науки: історичні, культурологія, філологічні. Спеціальність: 032, 034, 035

Категорія: Б (Наказ МОН України від 02.07.2020 р. № 886)

Included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine.

Branches of science: historical, cultural studies, philological. Specialty: 032, 034, 035

Category: B (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 2, 2020 No. 886)

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
(протокол № 3 від 03.03.2026 р.)*

*Recommended for publication by the Scientific Council of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and
Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine
(protocol No. 3 dated March 3, 2026)*

Народна творчість та етнологія : № 1 (409) / [Голов. ред. Н. Стішова] ; НАН України, ІМФЕ
ім. М. Т. Рильського. Київ, 2026. 138 с.

Folk Art and Ethnology : 1 (409) / [Editor-in-Chief N. Stishova] ; NAS of Ukraine, M. Rylskiy
IASFE. Kyiv, 2026. 138 pp.

Адреса: Україна, 01001 Київ-1, вул. Грушевського, 4; тел. (044) 278-34-54

Contacts: 4 Hrushevskoho St., Kyiv, 01001, Ukraine; Phone: (044) 278-34-54

E-mail: redaktsiia.imfe@gmail.com

<http://nte.etnolog.org.ua>

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа-реєстрантів R30-03699 від 11.04.2024
№ 1160

Media identifier in the Register of Entities in the Field of Media Registrants R30-03699 of 11.04.2024
no. 1160

© Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026

© M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology
of the NAS of Ukraine, 2026

© Автори статей, 2026

© Authors of Papers, 2026

Зміст

Contents

- 3 [Від редакції] Сергій Тримбач – лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка
[Editorial] Serhii Trymbach is the Laureate of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine

Зі славним ювілеєм! On the Occasion of a Glorious Anniversary!

- 5 [Від редакції] Творчі обрії Миколи Дмитренка
[Editorial] Creative Horizons of Mykola Dmytrenko
- 6 [Від редакції] Пристрасна любов до пізнання та сила духу
(до 80-річчя Наталії Кононенко)
[Editorial] Devotion to Knowledge and the Strength of Spirit
(On the Occasion of the 80th Anniversary of Birthday of Natalie Kononenko)
- 7 [Від редакції] Шляхетний ювілей Зої Гудченко
[Editorial] Noble Anniversary of Zoia Hudchenko

До ювілею ІМФЕ ім. М. Т. Рильського On the Occasion of the Anniversary of M. Rylskyi IASFE

- 8 **Бех Катерина.** Публікаційна діяльність молодих учених Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України: пошук нових ракурсів гуманітарних досліджень (1991–2020-і роки)

Історія та теорія народознавства на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія» (до 100-річчя заснування часопису) History and Theory of Ethnology on the Pages of “Folk Art and Ethnology” Journal (On the Occasion of the Centenary of Its Foundation)

- 28 **Гудченко Зоя.** Деякі аспекти дослідження та охорони пам'яток народної архітектури України на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія»
Hudchenko Zoia. Some Aspects of the Research and Protection of Ukrainian Folk Architecture Monuments in the “Folk Art and Ethnology” Journal
- 52 **Микитенко Оксана.** Сучасна сербська фольклористика на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія»
Mykytenko Oksana. Contemporary Serbian Folkloristics on the Pages of “Folk Art and Ethnology”

Розвідки та матеріали Studies and Materials

- 62 **Бондаренко Галина.** Мале місто в культурно-антропологічному вимірі: Жмеринка
Bondarenko Halyna. A Small Town in the Cultural and Anthropological Dimension: Zhmerynka
- 74 **Горбунова Ірина.** З дискографічної спадщини Івана Карабиця: порівняльний аналіз двох записів естрадної пісні «Моя земля – моя любов»
Horbinova Iryna. From the Discographic Heritage of Ivan Karabyts: A Comparative Analysis of Two Recordings of the Pop Song “My Land is My Love”
- 86 **Досмурзинов Рустем Куандикули.** Сучасний казахський звичай шанування святих місць: Мавзолей (кесене) Кабанбай багира Кожагул-ули
Dosmurzinov Rustem Kuandykuly. The Modern Kazakh Ritual of Venerating Holy Sites: The Mausoleum (Kesene) of Kabanbai Batyr Kozhagul-Uly
- 97 **Калач Олена.** Дванадцятий том «Етнографічного образу сучасної України» як унікальне фольклорно-етнографічне джерело
Kalach Olena. The Twelfth Volume of the “Ethnographic Image of Modern Ukraine” as a Unique Folklore and Ethnographic Source
- 106 **Новікова Людмила.** Естетика медіакратії: кінопортрет Сільвіо Берлусконі між політичним іміджем та культурною репрезентацією
Novikova Liudmyla. The Aesthetics of Mediocracy: Silvio Berlusconi on Screen between Political Image and Cultural Representation
- 114 **Солдатенко Олександр.** Вплив глобалізації та сучасних трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону
Soldatenko Oleksandr. The Impact of Globalization and Modern Trends in World Art on the Culture of the Chernihiv Region

Хроніка Chronicle

- 127 **Стішова Наталія, Бех Катерина.** Діяльність Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у 2025 році
Stishova Nataliia, Bekh Kateryna. The Activities of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2025

Рецензії Reviews

- 134 **Демедюк Марина.** Народна казка як простір культурних заборон. [Рецензія] : Wróblewska, V. Tabu w polskiej bajce ludowej: studium folklorystyczne. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2024. 386 с.
Demediuk Maryna. Folk Fairy Tale as a Space of Cultural Taboos. [Review] : WRÓBLEWSKA, Violetta. Taboo in the Polish Folk Fairy Tale: A Folkloristic Study. Toruń: Scientific Publishing House of Nicolaus Copernicus University, 2024, 386 pp.

Бібліографічний опис:

[Від редакції] (2026) Сергій Тримбач – лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 3–4.

[Editorial] (2026) Serhii Trymbach is the Laureate of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 3–4.

СЕРГІЙ ТРИМБАЧ – ЛАУРЕАТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Сергій Тримбач – відомий український кінознавець, кінокритик, сценарист, член-кореспондент Національної академії мистецтв України, старший науковий співробітник відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, заступник голови Національної спілки кінематографістів України, один з найавторитетніших дослідників історії та теорії українського кіно.

Науковий доробок С. Тримбача посідає помітне місце в сучасному українському мистецтвознавстві. Упродовж багатьох років він досліджує історію екранних мистецтв, поєднуючи академічну ґрунтовність із широким культурологічним баченням. У 2005–2011 роках учений очолював відділ кінознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, сприяючи розвитку наукових досліджень у галузі історії українського кіно.

Сергій Тримбач є автором численних наукових праць і публікацій, присвячених становленню та розвитку українського кінематографа. Він виступив співавтором і науковим редактором другого тому академічної «Історії українського кіно» (2016), а також автором третього тому (2022). Нині триває робота над першим томом цього масштабного п'ятитомного

видання, яке покликане стати вагомим підсумком багаторічних наукових студій дослідника в цій галузі.

Особливе місце в дослідницькій діяльності вченого посідає осмислення творчої спадщини Олександра Довженка – одного з найвизначніших митців світового кіномистецтва. Саме цій темі присвячено низку фундаментальних праць С. Тримбача. Серед них – книга «Олександр Довженко: Загибель богів. Ідентифікація автора в національному часо-просторі» (2007), відзначена Державною премією України імені Олександра Довженка 2008 року. Під його керівництвом реалізується науковий проект – енциклопедичний словник «Олександр Довженко: між тоталітаризмом і національною ідеєю», перший том якого побачив світ у 2023 році, тоді як другий перебуває на завершальній стадії підготовки. До друку готуються й нові дослідження автора, зокрема книги «Пророк і дзеркало.

Національна премія України
імені Тараса Шевченка

Автобіографічний міф як текстова реальність (на прикладі творчого шляху Олександра Довженка, Сергія Параджанова та Юрія Іллєнка)» та «Олександр Довженко: Від пекла до раю».

Наукові зацікавлення Сергія Тримбача охоплюють також творчість інших визначних постатей української культури. Він досліджував художній світ Сергія Параджанова, присвятив низку праць видатному акторові Богдану Ступці, зокрема книгу «Богдан Ступка. Метаморфози» (2022). Водночас особливу увагу вечний приділив осмисленню постаті Івана Миколайчука – актора, режисера, сценариста, митця, який став символом духовної енергії українського поетичного кіно.

Визначною подією в сучасному українському мистецтвознавстві стала книга «Іван Миколайчук. Містерії долі». У цьому масштабному дослідженні автор пропонує глибоке й багатогранне прочитання творчої біографії митця, розкриваючи складні взаємозв'язки між його особистою долею, художнім мисленням та культурно-історичним контекстом другої половини ХХ ст. Праця вирізняється не лише науковою ґрунтовністю, а й високою художньою культурою викладу. У ній поєднано аналітичну точність дослідника та образну чутливість письменника, що дозволяє по-новому відчувати духовний і творчий світ Івана Миколайчука.

Відповідно до Указу Президента України №220/2026 найвищою державною нагородою у сфері культури та мистецтва в номінації «Літературознавство і мистецтвознавство» – Національною премією України імені Тараса Шевченка – нагороджено С. В. Тримбача за книгу «Іван Миколайчук. Містерії долі» (Київ: Дух і Літера, 2021; 2023). Ця подія стала вагомим визнанням багаторічної творчої діяльності дослідника, скерованої на осмислення феномену українського кінематографа та його визначних постатей. Присудження Національної премії України імені Тараса Шевченка за цю книгу стало закономірним визнанням її наукової й культурної ваги, а також важливого внеску Сергія Васильовича Тримбача в розвиток українського мистецтвознавства в цілому та кінознавства зокрема.

Щиро вітаємо Сергія Васильовича Тримбача з високою державною нагородою! Бажаємо шановному колезі нових плідних років наукової праці, творчої енергії та довголіття, натхнення та подальших вагомих звершень у дослідженні історії українського кіномистецтва.

Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

Бібліографічний опис:

[Від редакції] (2026) Творчі обрії Миколи Дмитренка. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 5.

[Editorial] (2026) Creative Horizons of Mykola Dmytrenko. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 5.

ТВОРЧІ ОБРІЇ МИКОЛИ ДМИТРЕНКА

1 січня цього року ювілейний день народження відзначив **Микола Дмитренко** – доктор філологічних наук, професор, фольклорист, літературознавець, краєзнавець, письменник. Народився вчений 1 січня 1956 року в с. Зятківці Гайсинського району на Вінниччині. Навчався на філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1974–1979). Творча біографія дослідника розпочалася 1980 року зі вступу до аспірантури Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. У 1984 році він захистив кандидатську дисертацію «Теорія народної словесності як напрям вітчизняної філологічної науки 60–80-х років XIX століття (фольклористичні праці О. О. Потебні)» (науковий керівник О. Дей). Обіймав посади молодшого, наукового, старшого наукового співробітника, упродовж 2002–2016 років очолював відділ фольклористики ІМФЕ. У 2006 році захистив докторську дисертацію «Українська фольклористика другої половини XIX століття: методологічний дискурс». У 2012 році отримав вчене звання професора. З 2016 року М. Дмитренко – провідний науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики.

Основні напрями наукових досліджень ученого: історія фольклористики, проблеми наукової методології, теорія фольклору, архаїчні пласти традиційної культури, вірування, міфологія, символіка, фольклорно-літературні зв'язки. Він є автором низки монографій, таких як «Українська фольклористика другої половини XIX ст.: школи, постаті, проблеми» (2004), «Олександр Потебня як фольклорист» (2012), розділів до колективних монографій, упорядником численних науково-популярних праць і збірників фольклору. Значну увагу науковець приділяв роботі над підготовкою енциклопедичних видань, а також академічній едиції українських народних дум.

М. Дмитренко є членом НТШ, Національної спілки письменників України, Національної спілки краєзнавців України, ВУТ «Просвіта», засновником і головним редактором фольклорно-етнографічного часопису «Народознавство» (1993). Його наукові та творчі заслуги відзначені орденом Асоціації вчених НАН України «Науковець року» (2019), медаллю ВУТ «Просвіта» «Будівничий України» (2015), міжнародними та всеукраїнськими преміями Д. Яворницького (2015), В. Скуратівського (2021), М. Утриска (2024) та ін.

Щиро вітаємо колегу зі славним ювілеєм, зичимо міцного здоров'я та багато років творчої праці!

Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

Отримано / Received 17.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

Бібліографічний опис:

[Від редакції] (2026) Пристрасна любов до пізнання та сила духу (до 80-річчя Наталії Кононенко). *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 6.

[Editorial] (2026) Devotion to Knowledge and the Strength of Spirit (On the Occasion of the 80th Anniversary of Birthday of Natalie Kononenko). *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 6.

ПРИСТРАСНА ЛЮБОВ ДО ПІЗНАННЯ ТА СИЛА ДУХУ (до 80-річчя Наталії Кононенко)

23 лютого виповнюється 80 років **Наталії Кононенко** – почесній професорці кафедри етнології Центру українського та канадського фольклору ім. Петра і Доріс Кулів Університу Альберти, знаній дослідниці традиційної культури, яка збагатила своїми здобутками науку України, Канади та США, здобула в них заслужену славу й нині продовжує активну творчу працю в Канаді. Народилася пані Наталя в повоєнному 1946 році в родині відомого поборника української незалежності члена Центральної ради Костянтина Кононенка, тож долею їй було визначено побачити світ у таборі для переміщених осіб в м. Корнберзі, а невдовзі з родиною вона переселилася до США, де здобула освіту, а вже 1976 року отримала в Гарвардському університеті ступінь доктора з тюркського і слов'янського фольклору. Відтоді коло наукових пошуків дослідниці набуло вражаючої різноманітності – викладання та вивчення фольклору, активна архівна робота та польові дослідження не лише в Україні та Канаді, а й у Туреччині та Казахстані, видавнича діяльність – SEEFA Journal (2006–2012) (нині *Folklorica*), участь у численних редколегіях, у тому числі і в Україні («Народна творчість та етнологія», «Народознавчі зошити»), у національних та міжнародних наукових товариствах. Коло її інтересів охоплює також підготовку нових поколінь фольклористів, популяризацію фольклору, створення сайтів. Вершиною цих зусиль стало написання чис-

ленних монографічних досліджень, що зазвичай отримують не лише визнання читачів, а й престижні премії, зокрема: *Ukrainian Minstrels: And the Blind Shall Sing* (Премія Американської асоціації українських студій за найкращу книжку та Премія Ковалів за видатний внесок у науку), *Ukrainian Epic and Historical Song: Folklore in Context* (Премія Барбари Хелдт за кращий переклад), *Ukrainian Ritual on the Prairies: Growing a Ukrainian Canadian Identity* (Премії Канадської асоціації славистів та Канадської історичної асоціації). Дослідниця нагороджена медаллю за видатний внесок до канадських фольклористичних студій (Marius Barbeau Medal). Щойно вона закінчила написання нової монографії, присвяченої результатам її експедиційних робіт в Україні на початку XXI ст.

Важливо зазначити також людські риси ювілярки. Талант людяності й витривалості за найскладніших обставин життя – коштовна прикраса її образу. Вона стала спражньою товаришкою багатьом із нас, надвичайно уважно ставиться до респондентів і по можливості допомагає їм, пам'ятаючи кожного.

Тож з роси й води Вам, довгих років творчості, дорога колего!

Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

Отримано / Received 10.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

Бібліографічний опис:

[Від редакції] (2026) Шляхетний ювілей Зої Гудченко. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 7.

[Editorial] (2026) Noble Anniversary of Zoia Hudchenko. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 7.

ШЛЯХЕТНИЙ ЮВІЛЕЙ ЗОЇ ГУДЧЕНКО

10 березня своє славне 85-річчя відзначає Зоя Степанівна Гудченко – знана дослідниця народного будівництва України, кандидатка архітектури, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Її життєвий шлях та наукова кар'єра – це історія невтомного служіння національній культурі, збереженню її визначних пам'яток, розвитку академічного народознавства та музейництва, що щедро оприявлено в низці її монографій і розділів колективних праць, численних наукових публікаціях, кресленнях, світлинах, експедиційних записах та щоденниках.

Як випускниця факультету архітектури Київського державного художнього інституту (1960–1966) та вихованка аспірантури Київського науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури (КиївНДІТІ) за фахом «Історія архітектури» (1966–1971), Зоя Степанівна обрала своєю місією вивчення традиційного українського будівництва, що втілювалося в захист її кандидатської дисертації в 1972 році. Темою її дослідження стали архітектурно-планувальні проблеми створення музеїв просто неба в Україні.

Упродовж понад 30 років, працюючи в КиївНДІТІ, З. Гудченко також активно долучалася до становлення Національного музею народної архітектури та побуту України як наукова консультантка, членкиня методичної ради та невтомна учасниця архітектурно-етнографічних експедицій. Від 1992 року по 2015 рік та з 2019 року і дотепер наукова діяльність дослідниці безпосередньо пов'язана з ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.

Науковий доробок ученої вражає глибиною та розмаїттям. У центрі її уваги – традиційна забудова сіл і містечок, естетика сільського середовища та збереження пам'яток народної архітектури. Вагомим внеском у сучасну академічну гуманітаристику стала її робота над корпусом джерельних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України», де З. Гудченко виступила записувачкою народознавчих відомостей та авторкою світлин до більшості томів, а також укладачкою тому «Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання».

Сьогодні ювілярка продовжує плідну працю в стінах нашого Інституту, залишаючись узірцем професійності та відданості справі. Її науковий шлях – від монографій 1980-х років про музеї-скансени до сучасних досліджень урбаністичного простору київської Оболоні – є живим зв'язком поколінь.

Вельмишановна Зое Степанівно! Бажаємо міцного здоров'я, невичерпної наснаги, творчого довголіття, мирного неба та Перемоги України! Нехай Ваше щире захоплення українською історією та глибоке знання народних традицій і надалі надихають Ваших учнів та колег на нові звернення для розвитку етнологічної науки. Многая і благая літа!

Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України

Отримано / Received 23.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 001.32:008:39]:001.89(477)“1991/2020”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.008>

БЕХ КАТЕРИНА

кандидатка історичних наук, учений секретар Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

BEKH KATERYNA

a Ph.D. in History, a scientific secretary of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

Бібліографічний опис:

Бех, К. (2026) Публікаційна діяльність молодих учених Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України: пошук нових ракурсів гуманітарних досліджень (1991–2020-ті роки). *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 8–27.

Bekh, K. (2026) Publication Activity of Young Scientists of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Search for New Research Angles in Humanities (1991–2020s). *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 8–27.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ПУБЛІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДИХ УЧЕНИХ ІНСТИТУТУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ: ПОШУК НОВИХ РАКУРСІВ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (1991–2020-ті роки)

Анотація / Abstract

У статті здійснено комплексний історіографічний аналіз публікаційної діяльності молодих учених Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (ІМФЕ, Інститут) як важливої складової розвитку сучасного гуманітарного знання. Дослідження побудовано на опрацюванні матеріалів фахового журналу «Народна творчість та етнологія» («НТЕ»), зокрема, публікацій у рубриці «Трибуна молодого дослідника», а також окремих монографічних і колективних видань, підготовлених молодими науковцями установи. Простежено динаміку тематичних пріоритетів, методологічних орієнтирів і жанрових форматів наукових текстів від межі ХХ–ХХІ ст. до сьогодення.

Особливу увагу приділено з'ясуванню співвідношення традиційних для інститутської наукової школи напрямів (дослідження родинної та календарної обрядовості, народної свідомості, матеріальної культури, декоративно-ужит-

кового мистецтва, історії фольклористики й етнології) з новими дослідницькими векторами, що актуалізувалися в умовах суспільних трансформацій. Виявлено розширення проблемного поля в бік вивчення ідентичності, міграційних процесів, міського повсякдення, культурної пам'яті, медіакультури, трансформації сімейної обрядовості та соціокультурних практик в умовах війни. Показано, що молоді дослідники активно інтегрують міждисциплінарні підходи, поєднуючи класичну джерельну базу (польові матеріали, архівні документи, публіцистику, статистичні дані) із сучасними методами аналізу.

У статті засвідчено, що публікаційна активність молодих учених є не лише індикатором інституційної динаміки, а й чинником оновлення наукової парадигми. Журнал «Народна творчість та етнологія» розглянуто як стабільну платформу професійної апробації, формування наукової ідентичності та забезпечення спадкоємності академічної традиції. Зроблено висновок, що діяльність молодих науковців ІМФЕ засвідчує поєднання тягості наукової школи з відкритістю до нових тем і методологій, що відповідають сучасним викликам гуманітаристики.

Ключові слова: молоді науковці, публікаційна діяльність, рубрика «Трибуна молодого вченого» в журналі «Народна творчість та етнологія», етнологія, фольклористика, мистецтвознавство, традиційна культура, матеріальна культура, обрядовість, культурна ідентичність, соціокультурні трансформації, історія науки, міждисциплінарні дослідження, академічна школа.

A comprehensive historiographical analysis of the published works by young scholars of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (IASFE, Institute) as an important component of the development of contemporary humanities is submitted in the article. The study is based on the analysis of materials from the professional journal «Folk Art and Ethnology» («FAE») in particular published works in the section «Young Researcher's Tribune», as well as individual monographs and collective publications prepared by young scholars of the institution. The dynamics of thematic priorities, methodological guidelines, and genre formats of scientific texts from the late 20th and early 21st centuries to the present day are traced.

Particular attention is paid to clarifying the relationship between the traditional areas of research for the institute's scientific school (study of family and calendar rituals, folk worldview, material culture, decorative and applied arts, the history of folklore and ethnology) with new research vectors those have become relevant in the context of social transformations. An expansion of the problem field has been identified in the direction of studying identity, migration processes, urban everyday life, cultural memory, media culture, the transformation of family rituals, and sociocultural practices in the context of war. It has been shown that young researchers are actively integrating interdisciplinary approaches, combining classical source bases (field materials, archival documents, journalism, statistical data) with modern methods of analysis.

As it is testified in the article, the publication activity of young scientists is an indicator of institutional dynamics, as well as also a factor in the renewal of the scientific paradigm. The journal «Folk Art and Ethnology» is considered as a stable platform for professional testing, the formation of scientific identity, and ensuring the continuity of academic tradition. It is concluded that the activities of young scientists at M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine demonstrate a combination of scientific continuity and openness to new topics and methodologies responding to the contemporary challenges of the humanities.

Keywords: young scientists, publishing activity, section «Young Scientist's Tribune» in the journal «Folk Art and Ethnology», Ethnology, Folkloristics, Art Studies, traditional culture, material culture, rituals, cultural identity, sociocultural transformations, history of science, interdisciplinary research, academic school.

Вступ. У 2026 році Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України відзначатиме 105 років із часу закладення підвалин свого академічного розвитку – від народознавчого осередку до провідної багатопрофільної наукової установи, званої далеко за межами України. Опираючись на архівні матеріали, детальний виклад становлення ІМФЕ оприлюднила академік Ганна Скрипник у своїй статті, присвяченій одній із попередніх ювілейних дат – 85-річчя

Інституту [59]. Більшість читачів наукового журналу пам'ятають про досить широке відзначення 90-річчя установи – цій даті була присвячена Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні художньо-мистецькі та етнокультурні процеси поліетнічного середовища України», яка мала резонансний відгос у суспільстві й охопила понад 150 учасників – вітчизняних та іноземних учених. Про масштабний ювілейний захід проінформували в часописі «Народна творчість та етнологія» О. Шевчук і

Н. Студенець [77]. Суспільні виклики та загрози останніх років, зокрема й реалії, у яких доводиться нині існувати українцям, та й загалом швидкий плин життя, відбиваються на організації наукової діяльності і здійсненні робочих планів. До речі, сторіччя Інституту припало на роки боротьби із пандемією (2019–2021), час, коли наукове товариство було в пошуку нових методів і способів вивчення особливостей народної та професійної культури, адаптувалося до дистанційних умов студіювання індивідуальних дослідницьких тем. Чергова хвиля виборювання своєї національної незалежності одночасно розхитала колектив ІМФЕ й розворушила до відповіді науковим словом на вороже посягання щодо оригінальності та правдивості історії й культури українців. Ретроспекція на діяльність Інституту за останні кілька десятиліть показує стабільний науковий поступ колективу та систематичний вплив інтелектуальних результатів на вітчизняне суспільство. Помітним з-поміж фундаментальної науково-дослідної роботи колективу є збереження тягlosti наукової школи – практично безперервної підготовки молодого змiни. Саме ця ніша в історії ІМФЕ – навчання та діяльність молодих учених – привертає нашу увагу. *Метою статті* є аналіз публікаційної діяльності молодих учених Інституту крізь призму тематичних пріоритетів, жанрових форматів та апробаційних платформ.

Виклад основного матеріалу. Публікаційна діяльність є одним із ключових індикаторів наукової активності та професійного становлення молодих учених. Через оприлюднення результатів досліджень у фахових виданнях відбувається інтеграція дослідника в науковий дискурс, апробація методологічних підходів і формування авторської наукової позиції, а також поступове узагальнення й концептуалізація напрацьованих результатів у межах дисертаційних тем, що згодом знаходить своє завершене втілення в монографічних дослідженнях. У цьому контексті особливо показовим є досвід молодих

учених ІМФЕ, чия публікаційна активність відображає як тягlostь академічних традицій, так і реагування на сучасні соціокультурні виклики, будучи невід'ємною складовою виконання планових наукових тем, реалізації індивідуальних і колективних досліджень та підготовки дисертаційних праць.

Головним і, що важливо, завжди доступним майданчиком для публікації перших наукових осмислень власних дослідницьких тем був і залишається фаховий журнал «Народна творчість та етнологія». Протягом багатьох десятиліть у часописі функціонує спеціальна рубрика, що акумулює статті молодих науковців нашого Інституту, а також представників інших науково-дослідницьких осередків України. Ця рубрика, яка різними роками змінювала назву, зберігала свою головну функцію – підтримувати наукову молодь та презентувати нові дослідження. Перші спроби створення такого майданчика розпочалися в 1978 році з рубрики «Трибуна молодого дослідника» (№ 1), яка впродовж наступних років зазнавала трансформацій і періодично змінювала свою назву. У 1993–1994 роках аналогічний сегмент журналу отримав назву «Слово молодого вченого» (1993, № 1 – 1994, № 1), а згодом у 1994–1995 роках функціонував як «Слово молодого дослідника» (1994, № 4 – 1995, № 4–6). У 1996 році рубрика повернула назву «Слово молодого вченого» (№ 1 – № 5–6), у 1997 році фігурує як «Трибуна молодого дослідника» (№ 1), а протягом 1997–1998 років – як «Слово молодого дослідника» (1997, № 5–6 – 1998, № 1). У 1998–1999 роках рубрика зберігає назву «Трибуна молодого дослідника» (1998, № 2–6; 1999, № 2–3), на рубежі 2018–2019 років сегмент журналу, присвячений молодим ученим, позначений як «Дослідження молодих учених» (2018, № 3 – 2019, № 5), а з 2021 року й до сьогодні функціонує рубрика «Трибуна молодого дослідника» (2021, № 1 – дотепер). Отже, журнал протягом майже п'ятдесяти років забезпечує постійну платформу для наукової апробації, сприяє розвитку міждисциплі-

нарних досліджень і формує інтелектуальне середовище, яке підтримує зростання молодих учених у галузях етнології, фольклористики та мистецтвознавства.

Здійснивши ретроспективу через публікації в цій рубриці, можемо простежити формування наукової школи саме в стінах ІМФЕ. Уперше на сторінках журналу «НТЕ» як самостійна колонка «Трибуна молодого дослідника» була представлена в першому номері за 1978 рік. Свої статті в цій рубриці в статусі молодих учених презентували Г. Скрипник, Г. Щербій, О. Найден, Г. Довженок, З. Гудченко, Л. Вахніна, Г. Бондаренко, М. Дмитренко, С. Тримбач, Р. Забашта, Т. Шевчук, М. Хай, Г. Склярєнко, В. Новійчук, В. Балущок, Л. Мушкетик, О. Поріцька, О. Немкович, В. Сироткін, О. Микитенко, О. Боряк, І. Щербак та інші – науковці, які пов'язали своє професійне життя з Інститутом, безпосередньо стали рушіями його розвитку й методологічного становлення, інтелектуальної консолідації та формування академічної гуманітарної думки в Україні. Нині значна частина згаданих учених продовжує активну діяльність у стінах ІМФЕ, передаючи свій неоціненний досвід та глибокі знання здобувачам і молодим науковцям.

Початок 1990-х років, що збігся з утвердженням державної незалежності України, став визначальним етапом трансформації вітчизняного гуманітарного знання. Для молодих учених Інституту цей період ознаменувався активним входженням у науковий дискурс поза межами радянської ідеологічної парадигми, переосмисленням методологічних засад дослідження традиційної культури та поступовим формуванням нових тематичних і концептуальних орієнтирів. Важливу роль у цих процесах відіграла рубрика «Трибуна молодого вченого» журналу «Народна творчість та етнологія», яка в 1991–1999 роках стала стабільним майданчиком апробації перших самостійних наукових розвідок молодого покоління дослідників.

У публікаціях молодих учених зазначеного періоду провідне місце посідали дослідження традиційної обрядовості та календарно-ритуальних практик. Така проблематика засвідчувала не лише інерцію попереднього наукового русла, активно розроблюваного в 1970–1980-х роках, а й її переосмислення в умовах національно-культурного відродження доби незалежності. Мовилося радше про продовження системного вивчення традиційної обрядовості, але вже без ідеологічних обмежень радянського часу, з акцентом на локальну специфіку, регіональні варіанти та етнокультурну самобутність. Показовою в цьому контексті є стаття С. Творун «Весняні аграрні звичаї та обряди українців Поділля» [64], що репрезентує тяглість дослідження традиційної календарної обрядовості на регіональному матеріалі, продовжуючи напрацювання попередніх десятиліть, однак із виразнішою увагою до локальної варіативності та збережених елементів живої традиції. Натомість розвідка Н. Стішової «Календарна обрядовість та фольклор українців Підляшшя» [62] розширює проблемне поле завдяки зверненню до українців Підляшшя як етнокультурної спільноти поза межами України, що відображало новий для 1990-х років інтерес до діаспорних і прикордонних середовищ з точки зору формування цілісного бачення українського культурного простору. Окремий тематичний сегмент становили студії з традиційної матеріальної культури й народного мистецтва, зосереджені на аналізі предметного середовища та декоративних форм. Наприклад, цей напрям досліджень репрезентує праця М. Юр «Типологія весільних скринь, декорованих розписом» [80], у якій простежується інтерес до регіональної типології та художньо-стильових особливостей.

Помітною складовою публікацій молодих учених у 1990-х роках стало осмислення історії української гуманітарної науки, діяльності окремих наукових осередків і персоналій. Цей напрям представлений

статтями О. Шалак – «Подвиг збирача українського фольклору» [74], «Пісенні скарби подільського фольклориста» [75], Л. Іваннікової – «Яків Новицький і вивчення фольклору Катеринославщини» [23], О. Рубан – «Етнографічна комісія Академії наук України» [55], О. Юзефчик – «З історії Кабінету музичної етнографії ВУАН» [79]. Зазначені публікації сприяли формуванню історіографічної рефлексії та включенню історії науки до актуального дослідницького ракурсу молодих учених Інституту.

Початок ХХІ століття позначився подальшим якісним зростанням публікаційної активності молодих учених ІМФЕ, що виявилось як у розширенні тематичного спектра досліджень, так і в ускладненні методологічного інструментарію. У межах рубрики «Трибуна молодого вченого» журналу «Народна творчість та етнологія» у 2000-х роках простежується поступовий перехід від переважно локальних і описових студій до аналітичних, компаративних та міждисциплінарних досліджень, зорієнтованих на ширший гуманітарний контекст.

Важливе місце серед публікацій молодих учених початку 2000-х років посіли дослідження, зорієнтовані на проблемний аналіз традиційної культури в широкому соціокультурному та історичному вимірах, із залученням етнологічних і культурно-антропологічних підходів. У статтях Н. Жмуд «Етнічні стереотипи статевого виховання молоді» [21] та І. Малютіної «Шлюбний вибір та шлюбний договір як гендерна соціалізація молоді у звичаєвому праві» [38] порушено малодосліджені проблеми світоглядних уявлень, соціальних норм і моделей поведінки. Авторки зосереджуються на механізмах гендерної соціалізації, нормативному регулюванні шлюбних відносин і трансляції традиційних уявлень про статево-мораль, що дало змогу вийти за межі описового рівня та запропонувати аналітичні ракурси осмислення традиційної культури як системи соціальних практик і регулятивних механізмів.

Помітним напрямом публікацій молодих учених у 2000-х роках стало розуміння традиційної культури крізь призму символіки, міфологічних уявлень і регіональної варіативності ритуальних форм. Показовими в цьому аспекті є статті О. Васяновича «Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся» [8] та Н. Федорович «Чумацький шлях в українських легендах та поезії» [68]. У цих розвідках увагу зосереджено на семантиці народних знань, образних уявленнях та їх функціонуванні в традиційній картині світу. Поєднання польових матеріалів із теоретичними узагальненнями сприяло глибшому осмисленню символічного простору народної культури та його регіональних особливостей.

Окремий напрям у межах публікацій рубрики становлять музикознавчі студії, у яких фольклорна та пісенна традиція аналізується в контексті історії культури та мистецьких процесів. До цього напрямку належить праця С. Василик «Стрілецькі пісні на слова поетів “Молодої Музи”» [7], у якій простежується взаємодія літературної та музичної складових пісенної творчості і їхня роль у формуванні національно-культурних смислів. Польові фактажі та їхнє переосмислення лягають в основу публікаційних розвідок, що охоплюють регіональну музично-фольклорну проблематику. Стаття М. Набок «Штрихи до характеристики світогляду героїв українських народних дум» [43] посідає проміжне місце між фольклористичними та мистецтвознавчими дослідженнями, поєднуючи аналіз текстуальної традиції з інтерпретацією світоглядних і ціннісних орієнтацій, репрезентованих у думовому епосі. У статті О. Вовка «Музична типологія зимових обрядових наспівів переселенців з лівого берега Кременчуцького водосховища» [12] здійснено типологічний аналіз обрядового мелосу, що дозволяє простежити механізми збереження та адаптації музичної традиції в умовах переселення. Паралельно стаття А. Філатової «Пісенна лірика села Семигір'я

Світловодського району Кіровоградської області» [69] репрезентує локальне пісенне середовище як цілісну систему образів, мотивів і жанрових форм, наголошуючи на ролі сільської громади у відтворенні фольклорної спадщини.

У міждисциплінарному контексті викладено публікацію Л. Ліхнівської «Фольклорний театр: проблеми термінології» [35], у якій авторка здійснює уточнення й систематизацію понятійного апарату, окреслює межі застосування терміна «фольклорний театр» та аналізує його функціонування на перетині фольклористики, театрознавства й культурології. Статті І. Кімакович «Новітній український анекдот як виклик XXI століттю» [27] та І. Коваль-Фучило «Українські народні думи: феномен пародіювання» [28] репрезентують інтерес молодих дослідників до динамічних процесів трансформації фольклорних жанрів, механізмів їх семантичного переосмислення та функціонування в сучасному соціокультурному середовищі.

Суттєвою складовою в ніші публікацій молодих учених у перше десятиліття 2000-х років стало активне звернення до історіографічної та наукознавчої проблематики в царині етнології. У цьому плані заслуговують на увагу статті, підготовлені в джерелознавчому аспекті, – С. Проскурової «Видатний дослідник чумацтва 20–30-х років» [54], О. Остапенко «Павло Чубинський: нариси біографії і наукової творчості» [48], О. Власюка «Проблема українських етнічних територій у висвітленні С. Рудницького» [11], Ю. Насінник «“Дневные записки” Якова Марковича як джерело до вивчення українського чоловічого одягу XVII–XVIII ст.» [44], М. Микитчука «Розвиток етнографії в Наддніпрянській Україні...» [42], С. Чибирак «Фольклорно-етнографічні матеріали на сторінках журналу “Основа”» [73]. Ці публікації засвідчують поступове формування історії науки як самостійного напрямку досліджень у межах академічної школи Інституту.

Публікаційна діяльність молодих учених ІМФЕ в 2011–2019 роках, репрезентована в рубриці «Трибуна молодого вченого» журналу «Народна творчість та етнологія», засвідчує етап помітного тематичного та методологічного розширення гуманітарних студій. Для цього періоду характерним є поєднання класичних напрямів української етнології, фольклористики та мистецтвознавства з новими аналітичними підходами, зумовленими актуалізацією проблем ідентичності, соціокультурних трансформацій, історичної пам'яті, урбанізації та міждисциплінарних взаємодій.

Одним із провідних тематичних блоків залишається вивчення традиційної обрядовості та її трансформація, передусім весільної та родинної. Зокрема, публікація С. Маховської «Весільні традиції українсько-російського порубіжжя» [40] про весільний обряд постає як динамічна система, що трансформується під впливом історичних, соціальних та міжетнічних чинників. Авторка поєднує регіональний підхід із польовими матеріалами, що дозволяє простежити локальні варіанти традиції та механізми її адаптації впродовж XIX–XX ст. Розширенню уявлень про шлюбну обрядовість сприяють також дослідження Т. Леню («Весільна обрядовість бойків Закарпаття на початку XXI століття» [33]) та К. Бех («Весільне печиво: традиційне обдарування та нові практики частування» [3]), у яких весільна традиція осмислюється крізь призму трансформацій ритуалів. Історіографічний вимір проблематики представлено статтею К. Онуфрійчук (Бех) «Історіографія вивчення міської весільної обрядовості в Україні (50–80-ті роки XX століття» [47], що засвідчує посилення рефлексії над попереднім науковим доробком і формування підґрунтя для досліджень сучасної та міської обрядовості.

Стійким і концептуально важливим напрямом публікацій молодих учених стало вивчення порубіжних територій. Наприклад, у розвідці Дз. Ганус «Магічні способи захис-

ту життя дитини на території українсько-польського пограниччя...» [14] родильна обрядовість і народна магія розглядаються в контексті міжкультурних взаємовпливів, що формуються в умовах тривалого прикордонного співіснування. У цьому ж руслі виконано праці О. Головка («Історіографія проблем міжетнічної взаємодії на українсько-молдовському пограниччі» [15], «Повсякденні страви з кукурудзяного борошна та круп у харчуванні українців Східноподільського Придністров'я кінця XIX – початку XXI століття» [16]), у яких викладено історіографічний аналіз та особливості харчової культури як індикатора міжетнічної комунікації, господарських адаптацій і культурних трансформацій. Отже, студії порубіжних територій постають як окремий і методологічно продуктивний напрям, у межах якого традиційна культура розглядається в динаміці контактів, взаємовпливів і формування регіональної специфіки.

Вагомий пласт публікацій з 2010-х років становлять дослідження молодих учених матеріальної культури і традиційних форм господарювання як окремих етнографічних регіонів, так і України в цілому. У контексті вивчення складових матеріальної культури українців є праці С. Довганя «Господарські будівлі селянського двору на південному сході Поділля (с. Орлівка Теплицького р-ну)» [18] та «Особливості художнього оздоблення в інтер'єрі традиційного житла Переяславщини» [19], у яких автор аналізує функціональне призначення споруд, їхню просторову організацію та декоративне оформлення, акцентуючи на регіональних особливостях і трансформаціях під впливом соціально-економічних змін. Подібну дослідницьку оптику демонструє стаття А. Ярової «Місце традиційного житла в сучасному світі» [82], де простежено історичну динаміку розвитку житлових форм, типологічні варіанти та локальну специфіку забудови. До проблемного поля господарської культури належить публікація Н. Литвинчук «Особливості розвит-

ку ковальського ремесла в містах і селах Сумщини (друга половина XIX – початок XXI ст.)» [34]. У ній ковальство розглядається як динамічне ремесло, чутливе до соціально-економічних змін, урбанізаційних процесів і трансформацій побуту. Дослідження органічно поєднує історичний і етнологічний підходи, акцентуючи на регіональних відмінностях і тягlosti ремісничої традиції. У працях С. Сіренка запропоновано системний підхід до аналізу традиційного інвентарю, що поєднує типологію, функціональний аналіз і регіональну специфіку (наприклад, стаття «Класифікація традиційних рибальських знарядь українців» [58]). Подібну методологічну орієнтацію демонструє розвідка А. Журавльової «Зміни в традиційній моделі природокористування українців Середньої Наддніпрянщини» [22], у якій матеріальна культура та господарські практики осмислюються як індикатори соціально-економічних трансформацій. До цього ж проблемного поля належить дослідження Б. Сауляка «Трансформація традиційних засобів пересування подолян» [57], де матеріальні об'єкти розглядаються в контексті змін мобільності та способу життя. У межах ширшого інтересу до проблематики традиційного одягу як соціального маркера тематично прилягає стаття М. Олійник «Український чоловічий одяг у побуті міської інтелігенції в другій половині XIX – першій половині XX століття» [46], у якій простежено адаптацію традиційних форм вбрання до міського середовища та показано їхню роль у формуванні соціальної ідентичності. Також як соціальний маркер традиційний одяг розглядає М. Бех [6]. Розвідка В. Щибрі «Особливості верхнього одягу населення Правобережної Наддніпрянщини (кінець XIX – перша половина XX століття)» [78] репрезентує одягову культуру українців через вивчення типології та регіональних особливостей верхнього вбрання Правобережної Наддніпрянщини.

Увагу також привертають публікації В. Малікова «Залучення фольклорних джерел для вивчення наймитства в українській традиційній народній культурі в дослідженнях другої половини XIX – початку XXI століття» [36] та «Уявлення про наймитування та наймитську долю в українських народних казках» [37], що репрезентують особливості трудових і соціальних практик. Молодий дослідник аналізує народні казки й фольклорні матеріали як джерело для реконструкції практик наймитства, трудових відносин та соціальної структури. Ці дослідження демонструють, як фольклор допомагає осмислити повсякденне життя й соціальні ролі українців минулих століть, збагачуючи методологічний арсенал етнологічних студій.

Важливе місце в публікаціях молодих учених посідають фольклористичні студії. Стаття О. Яринчиної «Мотиви й образи рекрутських і солдатських пісень в українських народних баладах» [81] демонструє поєднання жанрового аналізу з історико-культурним контекстом, акцентуючи на відображенні соціального досвіду та колективних уявлень у пісенній традиції.

У другій половині 2010-х років помітно зростає інтерес до проблем ідентичності, міграції та міжетнічної взаємодії в міському середовищі зокрема. Праці О. Піскун («До проблеми етнонаціональної ідентифікації студентської молоді Слобожанщини» [52]), Т. Полек (Момот) («Особливості ідентичності сільських мігрантів у пострадянській Україні» [53]) та О. Дедуша («Національна ідентичність крізь призму імагології» [17]) демонструють міждисциплінарний характер досліджень, поєднуючи етнологічні, соціологічні та історичні підходи.

Особливе місце в межах цього періоду посідають дослідження історичної пам'яті та усних наративів. У працях Л. Халюк, присвячених усним оповіданням про переселення 1947 року та акцію «Вісла» [70], усна традиція постає як ключове джерело реконструкції травматичного колективного досвіду та

механізм збереження історичної пам'яті. Ці студії заклали підґрунтя для подальших комплексних досліджень пам'яті та наративів примусових міграцій.

Загалом, публікації молодих учених ІМФЕ у 2011–2019 роках демонструють послідовне ускладнення проблематики, розширення методологічного інструментарію та зростання ролі історіографічної рефлексії. Рубрика «Трибуна молодого вченого» в цей період функціонувала як повноцінний простір наукової апробації, що забезпечував тяглість класичних напрямів української етнології, фольклористики та мистецтвознавства, водночас окреслюючи горизонти для міждисциплінарних і соціально орієнтованих досліджень, спрямованих на осмислення як локальних культурних практик, так і масштабних соціокультурних трансформацій сучасної України.

Публікаційна діяльність молодих учених Інституту у 2020-х роках, представлена на сторінках журналу «НТЕ» в рубриці «Трибуна молодого вченого», засвідчує якісно новий етап розвитку гуманітарних студій, зумовлений як загальнонауковими трансформаціями, так і безпрецедентними суспільно-історичними викликами. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну у 2022 році актуалізувало необхідність фіксації та усвідомлення воєнного досвіду, що безпосередньо відобразилося на тематиці й дослідницьких пріоритетах молодих учених.

Після 2022 року в розвідках молодих учених ІМФЕ чітко простежується зміна проблемних акцентів, зумовлена воєнними реаліями, актуалізацією питань культурної стійкості, ідентичності та переосмислення сучасних соціокультурних процесів. В умовах повномасштабної війни особливої ваги набувають дослідження, пов'язані з проблемами міграції, трансформації простору, формами громадянської мобілізації та збереженням культурної спадщини.

Статті В. Стішова «Еміграція з України до Німеччини в умовах російсько-укра-

їнської війни» [61] та О. Автомонова «Волонтерський рух українців у Великій Британії: соціокультурні аспекти» [1] формують спільне проблемне поле, пов'язане з осмисленням транснаціонального досвіду українців у воєнний час. У розвідці В. Стішова, присвяченій еміграції українців до Німеччини, акцент зроблено на соціокультурних аспектах вимушеної міграції, механізмах адаптації та збереженні національної ідентичності за межами країни. Натомість О. Автомонов аналізує волонтерський рух українців у Великій Британії як форму соціальної мобілізації та водночас як спосіб культурного представництва української спільноти за кордоном. Обидва дослідження розглядають міграційні й громадянські практики як простір консолідації, солідарності та репрезентації української ідентичності в європейському соціокультурному середовищі.

Принципово новим за проблематикою є дослідження аспіранта Є. Кузьменка про сакральні споруди Краматорщини в умовах російської агресії [31]. У публікації поєднано фіксацію втрат культурної спадщини з постановкою питань її збереження та відновлення, що безпосередньо відповідає викликам воєнного часу й актуалізує роль етнології в процесах документування та культурної рефлексії.

Поряд із воєнною тематикою зберігається інтерес до регіональних студій та аналізу символічного простору. Дослідження А. Бацвіна зосереджене на історико-культурному аналізі м. Галича, де простежено еволюцію міських знаків пам'яті та їхню залежність від політичних і культурних змін другої половини ХХ – початку ХХІ століття [2]. У ширшому регіональному вимірі проблематику видозмін доповнює стаття О. Павлюк «Слобожанський коц: етимологічний контекст» [49], у якій традиційний текстильний артефакт розглядається як маркер локальної ідентичності та об'єкт трансформацій у сучасному культурному просторі. Лінію локальних досліджень продовжує і розвід-

ка Н. Масненка «Етнографічна діяльність музейних установ Східного Поділля в 1920–1930-х роках (на прикладі музеїв у Вінниці та Могилеві-Подільському)» [39], де крізь призму інституційної історії осмислюється формування регіональних осередків етнографічної науки. Отже, регіональні студії поєднують аналіз символічного простору, традиційної культури та історії наукових інституцій, формуючи важливий сегмент сучасних публікацій.

Водночас зростає інтерес до аналізу взаємодії традиційної культури з актуальними формами масового та медіамистецтва. Показово є стаття Д. Кочержука «Українська мистецька агенція “Територія-А”: синтез українського фольклору та популярного музичного мистецтва в звукозаписі» [30]. У ній осмислюється інтеграція фольклорних елементів у сферу популярної музики кінця ХХ – початку ХХІ ст. як механізм репрезентації національної культурної ідентичності в масовому культурному просторі. Аудіовізуальну проблематику розробляє О. Єльчик, аналізуючи історико-культурні передумови взаємодії театру, кіно та телебачення в радянський період і трансформацію сценічної мови в умовах екранного відтворення [20]. У такому напрямі працює також аспірантка А. Супрун-Живодрова. Вона в апробаційній публікації розглядає український ігровий кінематограф періоду незалежності крізь призму жанровостилістичної типології та сучасних нарративних моделей, вписуючи національне кіно в ширший теоретичний і порівняльний контексти [63]. Ці студії корелюють із музикознавчими працями А. Кислюка, присвяченими спадщині Михайла Степаненка та проблемам дописенківського періоду української музичної культури, що уможлиблює розглядати їх у руслі сучасної історіографії українського мистецтва [26].

Попри істотне оновлення тематики, у публікаціях 2020-х років зберігається інтерес до класичних проблем вітчизняного мистецтва та традиційної матеріальної і духовної культури, що засвідчує

тяглисть наукової школи. Так, у розвідці Т. Веремеєнка «Мистецькі й технічні засоби лаврських малюнків у XVIII столітті» [10] здійснено комплексний аналіз іконографічних і технічних аспектів сакрального мистецтва, що репрезентує характерну для інститутської школи увагу до поєднання мистецтвознавчого й джерелознавчого підходів. Аналогічно дослідження Я. Товкайло «Пастуші інструменти Волині та Полісся: системно-етнофонічний аспект» [65] продовжує традицію етномузикологічних студій, поєднуючи типологічний аналіз із регіональним контекстом побутування інструментальної культури. У працях І. Турейського традиційний одяг постає не лише як елемент матеріальної культури, а і як інструмент соціалізації та носій символічних смислів. У статті «Одяг як інструмент соціалізації дитини в українській традиційній культурі кінця XIX – початку XX століття» [67] акцентовано на виховних і нормативних функціях дитячого вбрання, тоді як публікація «Дитяче народне вбрання українців у художньо-етнографічній спадщині Юрія Павловича» [66] поєднує етнологічний і мистецтвознавчий підходи, розглядаючи одяг як елемент візуальної репрезентації традиційної культури.

Загалом, публікації молодих учених ІМФЕ після 2022 року демонструють поєднання новітніх воєнно зумовлених проблемних акцентів із тяглистю регіональних, історіографічних і мистецтвознавчих студій. Така тематична багатовекторність засвідчує адаптивність наукової спільноти до сучасних викликів і водночас збереження методологічної спадкоємності української етнологічної та мистецтвознавчої школи.

Статті в журналі «Народна творчість та етнологія», зокрема в рубриці «Трибуна молодого дослідника», виконували й продовжують виконувати функцію входження молодих авторів у науковий дискурс, формування навичок академічного письма та закріплення дослідницьких пріоритетів. Важливу роль у цьому процесі відіграють

члени редакційної колегії журналу, які сприяють змістовому вдосконаленню матеріалів, допомагають розставити належні наукові акценти та зорієнтувати молодих дослідників у вимогах сучасного наукового дискурсу. Окрім того, професійні співробітники редакційного відділу надають необхідну фахову підтримку в опануванні стандартів оформлення наукового тексту, що сприяє підвищенню загальної культури академічного письма та належному представленню результатів дослідження.

Крім публікаційного майданчика у фаховому журналі, молоді вчені Інституту мали можливість оприлюднювати свої дослідницькі напрацювання й результати в різних форматах. Учена рада ІМФЕ та колеги профільних відділів системно підтримували молодих науковців, зокрема шляхом сприяння в підготовці й опублікуванні одноосібних і колективних монографій. Така практика не лише забезпечувала повноцінне введення результатів дисертаційних і постдисертаційних досліджень у науковий обіг, а й наочно демонструвала багатогранність наукових напрямів Інституту.

Показовою в цьому контексті є низка монографічних праць, присвячених традиційній етнокультурі, народному та професійному мистецтву як України, так і окремих регіонів. Наприклад, праця Г. Істоміної «Мистецтво народної кераміки Волині другої половини XIX – XX століть» [25] репрезентує мистецтвознавчий підхід до вивчення регіональної гончарної традиції, поєднуючи аналіз технологій, художньо-стильових особливостей і соціокультурного функціонування виробів у традиційному побуті. Розвідка заклала підґрунтя для подальших студій з народного декоративного мистецтва в міждисциплінарному вимірі.

Фольклористичний напрям представлений монографією Л. Халюк «Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості» [71], у якій здій-

снено ґрунтовний жанрово-тематичний і поетикальний аналіз наративної традиції переселенців. Авторка не лише систематизувала значний корпус польових матеріалів, а й окреслила специфіку трансформації усної традиції в умовах вимушеної міграції. У близькому проблемному полі перебуває монографія К. Чаплик «Екзистенція лемківських переселенців в умовах сучасної України» [72], де фокус дослідження зміщено на соціокультурні та світоглядні виміри буття спільноти, механізми збереження ідентичності та колективної пам'яті.

Вагомий масив праць молодих науковців присвячено весільній обрядовості як одному з ключових комплексів традиційної культури. Монографія С. Маховської «“Ой з-за гори старостоньки...”: весільні традиції Слобожанщини кінця XIX – початку XXI століття» [41] подає розгорнуту реконструкцію весільних традицій Слобожанщини в означений у назві період, простежуючи тяглість обрядової структури та напрями її модернізації. Подібну аналітичну модель застосовано в дослідженні О. Соболевої «Весілля кримських татар: традиційні форми та трансформації» [60], у якому весільний обряд розглянуто крізь призму етноконфесійних особливостей і сучасних соціальних змін. Праця М. Пилипака «Українське весілля Східного Поділля середини XX – початку XXI століття» [51] доповнює цей напрям регіональним матеріалом і демонструє еволюцію весільної традиції.

До блоку регіональних етнологічних студій належать монографія А. Ярової «Традиційне житло Чернігівщини кінця XIX – першої половини XX століття» [83], де житло постає як складна соціокультурна система, та монографічне дослідження О. Коломийчук «Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)» [29], присвячене осінньо-зимовому циклу обрядів. Остання праця вирізняється ґрунтовною джерельною базою й увагою до локальних варіантів календарної традиції, що

істотно збагачує знання про карпатський регіон.

Важливим інструментом підтримки молодих учених стала їхня участь у загальноакадемічних конкурсних тематиках і проєктах, результатом яких було видання монографій. Зокрема, праця Л. Кульчинської «Смислоутворення в кінематографі: жанрові механізми» [32], підготовлена в межах науково-дослідної роботи, репрезентує культурологічний та мистецтвознавчий напрями Інституту. У ній проаналізовано жанр як ключовий механізм продукування смислів у кінематографі, що засвідчує розширення проблемного поля ІМФЕ.

Прикладом результативної наукової співпраці в межах підготовки молодих кадрів є книга «Українська усна снотлумачна традиція початку XX століття» [76], створена у тандемі наукового керівника Т. Шевчук та аспірантки Я. Ставицької. Видання поєднує аналітичні розвідки з публікацією автентичних текстів, що робить його вагомим внеском у вивчення народної свідомості та символічного мислення.

Особливої ваги у видавничій діяльності молодих науковців Інституту набули монографії, підготовлені та опубліковані в межах загальноакадемічного проєкту Національної академії наук України «Наукова книга. Молоді вчені». Участь у цьому проєкті стала дієвим інструментом інституційної підтримки дослідників початкового етапу наукової кар'єри, оскільки забезпечувала можливість публікації результатів дисертаційних досліджень у формі повноцінних наукових видань із дотриманням високих академічних стандартів.

Видавнича підтримка в межах проєкту має принципове значення для молодих учених, адже сприяє легітимації індивідуальних дослідницьких тем у загальноукраїнському та міжнародному науковому просторі, інтеграції нових наукових ідей у фаховий дискурс, а також формуванню власної дослідницької ідентичності. Опубліковані монографії не лише репрезентують завершені

наукові концепції, але й фіксують методологічні зрушення в сучасній етнології, фольклористиці, мистецтвознавстві.

Фольклористичний сегмент проекту представлено монографією І. Огієнко (Потапенко) «Дискурсивні слова турецького походження в текстах сучасних болгарських мас-медіа» [45]. Дослідження вирізняється міждисциплінарним характером і спрямоване на аналіз функціонування запозичених лексичних елементів у сучасному медіадискурсі. Авторка розглядає дискурсивні одиниці як інструменти смислотворення й прагматичного впливу, що дозволяє розширити традиційні межі фольклористичних студій у бік культурної антропології комунікації. Важливим є також порівняльний аспект роботи, який актуалізує проблематику мовних контактів у південнослов'янському ареалі.

Мистецтвознавчий напрям молодіжного видавничого проекту репрезентує фундаментальна монографія Л. Пасічник «Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть» [50]. У ній уперше системно проаналізовано еволюцію українського ювелірного мистецтва в контексті художніх стилів, інституційних змін і соціокультурних трансформацій новітнього часу. Науковиця поєднала історико-мистецький аналіз із вивченням творчих біографій провідних митців і виробничих осередків, що дало змогу окреслити місце ювелірного мистецтва в сучасній культурній ідентичності України. Праця є показовою для загальної тенденції інтеграції традиційних видів декоративного мистецтва в сучасний художній процес.

Значний блок праць серії «Наукова книга. Молоді вчені» присвячено традиційним ремеслам і матеріальній культурі регіонів України. Монографія В. Іванчишена «Каменотесний промисел Східного Поділля кінця ХІХ – початку ХХІ століття» [24] вирізняється комплексним підходом до вивчення ремесла як багатовимірного явища, що поєднує побутові, сакральні та меморіальні практики. Молодий дослідник простежує транс-

формацію каменотесної традиції в умовах модернізації та соціальних змін, акцентуючи на взаємодії локальних майстерень із ширшими культурними процесами. У логічному продовженні цього напрямку перебуває праця Б. Сауляка «Розвиток деревообробних ремесел Східного Поділля кінця ХІХ – початку ХХІ століття» [56], у якій деревообробка розглядається як складова системи традиційного життєзабезпечення та художньої культури регіону. Дослідження демонструє еволюцію технологій, форм і функцій виробів, а також окреслює сучасний стан ремесла в умовах глобалізаційних викликів. Обидві праці засвідчують тенденцію до осмислення ремесел не лише як елементів минулого, а і як динамічних культурних практик.

Етнологічний аспект вивчення одного населеного пункту яскраво представлено монографією М. Бега «Традиції і трансформації в етнокультурі та побуті села Беги на Житомирщині кінця ХІХ – першої половини ХХ століття» [5]. У ній реалізовано мікроісторичний підхід, що дозволив реконструювати комплексну картину змін у повсякденному житті сільської громади впродовж кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Учений поєднав аналіз матеріальної культури, обрядовості та соціальних практик, продемонструвавши потенціал локальних досліджень для ширших етнологічних узагальнень.

Семіотичний і фольклористичний вектори репрезентує монографія Т. Волковічер «Вербальні тексти у народній вишивці кінця ХІХ – першої половини ХХ століття: генеза, семантика, прагматика» [13]. Дослідження ґрунтується на широкому корпусі пам'яток і розкриває генезу, семантику та прагматику текстових елементів у вишивці, трактуючи їх як особливу форму комунікації і носія колективної пам'яті.

Важливим кроком у розвитку проблематики сучасної міської культури стала монографія К. Бех «Міська весільна обрядовість українців: трансформації та тенденції сучасного розвитку (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» [4]. У праці вперше систем-

но проаналізовано весільну обрядовість у міському середовищі, простежено її трансформації та адаптаційні механізми в умовах урбанізації, масової культури й нових комунікаційних практик. Дослідження засвідчує розширення етнологічного поля в бік вивчення сучасності.

Мистецтвознавчий сегмент видавничого проекту доповнює монографія Т. Веремеєнка «Киево-Лаврська церковно-мистецька школа XVIII – початку XIX століття: історія, художня спрямованість, майстри» [9], у якій ґрунтовно осмислено історію, художню спрямованість і персональний склад одного з ключових осередків українського сакрального мистецтва. У праці молодий учений поєднав архівні дослідження з аналізом художньої спадщини, демонструючи спадкоємність академічних мистецтвознавчих традицій Інституту.

У цілому корпус монографій, опублікованих у серії проекту «Наукова книга. Молоді вчені», репрезентує широкий спектр наукових зацікавлень молодих дослідників ІМФЕ та засвідчує ефективність цієї програми як механізму інтеграції нових поколінь учених у національний і міжнародний гуманітарний дискурс. Проект сприяв не лише фіксації результатів дисертаційних досліджень, але й формуванню нових дослідницьких напрямів, актуалізації проблематики трансформацій культури та розширенню методологічного інструментарію сучасних гуманітарних наук.

У 2024 році, усвідомлюючи наукову та суспільну актуальність сучасних культурно-антропологічних досліджень, що відбивають реалії воєнного часу, молоді науковці Інституту за підтримки академіка Г. Скрипник ініціювали та реалізували грантовий проєкт «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір». У межах науково-дослідницької

роботи здійснено системний збір і наукове опрацювання свідчень очевидців війни, що дало змогу зафіксувати трансформації повсякденного життя, соціокультурні практики адаптації та взаємодопомоги в кризових умовах. Результатом цієї роботи стало підготовлене до друку у 2025 році масштабний колективний збірник «Київщина незламна: свідчення очевидців російсько-української війни», який є важливим джерелом для подальших гуманітарних і міждисциплінарних досліджень сучасної війни.

Висновок. Розгляд публікаційної діяльності молодих учених ІМФЕ в 1990–2020-х роках дозволяє зробити висновок про стабільне зростання академічної активності та формування нової генерації дослідників, які поєднують класичні методи етнології, фольклористики та мистецтвознавства із сучасними міждисциплінарними підходами. Відзначено, що рубрика «Трибуна молодого вченого» стала платформою для апробації перших наукових ідей, розвитку аналітичних навичок та інтеграції в наукове середовище. У публікаціях 1990-х років простежується акцент на традиційній культурі та обрядовості, у 2000-х – на зростанні ролі компаративного та соціокультурного аналізу, а у 2011–2019 роках – на активізації урбаністичних і антропологічних досліджень. Дослідження останнього періоду демонструють здатність молодих учених реагувати на сучасні виклики, включаючи соціальні трансформації, міграційні процеси, пандемію та війну, що зумовлює нові методологічні й тематичні акценти. Загалом, активність молодих дослідників сприяє збереженню тягlosti наукової школи Інституту, формуванню професійної ідентичності та розвитку гуманітарної науки в умовах сучасних соціокультурних змін, створюючи платформу для інтеграції українських наукових досліджень у міжнародний контекст.

Джерела та література

1. Автомонов О. Волонтерський рух українців у Великій Британії: соціокультурні аспекти. *Народна творчість та етнологія*. 2025. № 2. С. 92–102. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.092>.
2. Бацвін А. Трансформація символічного простору міста Галича в другій половині XX – на початку XXI ст. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 88–96. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088>.
3. Бех К. Весільне печиво: традиційне обдарування та нові практики частування. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 5. С. 90–95.
4. Бех К. Міська весільна обрядовість українців: трансформації та тенденції сучасного розвитку (друга половина XX – початок XXI століття). Київ : Наукова думка, 2023. 160 с.
5. Бех М. В. Традиції і трансформації в етнокulturі та побуті села Бехи на Житомирщині кінця XIX – першої половини XX століття. Київ : Наукова думка, 2018. 142 с.
6. Бех М. Традиційний одяг околичної шляхти Північно-Східної Житомирщини кінця XIX – початку XX століття (за матеріалами села Бехи Коростенського району Житомирської області). *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 6. С. 68–76.
7. Василик С. Стрілецькі пісні на слова поетів «Молодої Музи». *Народна творчість та етнографія*. 2002. № 3. С. 89–95.
8. Васянович О. Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 2. С. 86–91.
9. Веремеєнко Т. Р. Києво-Лаврська церковно-мистецька школа XVIII – початку XIX століття: історія, художня спрямованість, майстри. Київ : Наукова думка, 2024. 192 с.
10. Веремеєнко Т. Мистецькі й технічні засоби лаврських малюнків у XVIII столітті. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 1. С. 110–119.
11. Власюк О. Проблема українських етнічних територій у висвітленні С. Рудницького. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 5. С. 111–117.
12. Вовк О. Музична типологія зимових обрядових наспівів переселенців з лівого берега Кременчуцького водосховища. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4. С. 84–88.
13. Волковічер Т. М. Вербальні тексти у народній вишивці кінця XIX – першої половини XX століття: генеза, семантика, прагматика. Київ : Наукова думка, 2019. 173 с.
14. Ганус Д. Магічні способи захисту життя дитини на території українсько-польського пограниччя: від народження до хрещення. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 4. С. 80–85.
15. Головка О. Історіографія проблем міжетнічної взаємодії на українсько-молдовському пограниччі. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 5. С. 60–68.
16. Головка О. Повсякденні страви з кукурудзяного борошна та круп у харчуванні українців Східноподільського Придністров'я кінця XIX – початку XXI століття. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 3. С. 82–91. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.03.082>.
17. Дедуш О. Національна ідентичність крізь призму імагології. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 1. С. 68–72.
18. Довгань С. Господарські будівлі селянського двору на південному сході Поділля (с. Орлівка Теплицького р-ну). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 96–100.
19. Довгань С. Особливості художнього оздоблення в інтер'єрі традиційного житла Переяславщини наприкінці XIX – у середині XX століття (на основі експедиційних матеріалів). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 129–131.
20. Єльчик О. Екранізація театральних вистав 1970–1980-х років: передумови, тенденції становлення та розвитку. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 4. С. 82–88. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2022.04.082>.
21. Жмуд Н. Етнічні стереотипи статевого виховання молоді. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 3. С. 78–82.
22. Журавльова А. Зміни в традиційній моделі природокористування українців Середньої Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX століття. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 6. С. 60–66.
23. Іваннікова Л. Яків Новицький і вивчення фольклору Катеринославщини. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 4–5. С. 35–41.
24. Іванчишен В. Р. Каменотесний промисел Східного Поділля кінця XIX – початку XXI століття: побутовий та сакральний виміри. Київ : Наукова думка, 2017. 214 с.
25. Істоміна Г. В. Мистецтво народної кераміки Волині другої половини XIX – початку XX століть. Рівне : Волинські береги, 2009. 232 с.
26. Кислюк А. Лисенкіана в дослідженнях Михайла Степаненка в її зв'язках із музикознавчою традицією та сучасними дослідженнями творчості митця. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 2. С. 87–94. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.02.087>.

27. Кімакович І. Новітній український анекдот як виклик ХХІ століттю. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 6. С. 88–93.
28. Коваль-Фучило І. Українські народні думи: феномен пародіювання. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 6. С. 94–98.
29. Коломийчук О. Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2022. 376 с.
30. Кочержук Д. Українська мистецька агенція «Територія-А»: синтез українського фольклору та популярного музичного мистецтва в звукозаписі. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 3. С. 69–77. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2023.04.069>.
31. Кузьменко Є. Сакральні споруди Краматорщини в умовах російської агресії 2022–2024 років: втрати і шляхи відновлення. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 2. С. 95–105. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.02.095>.
32. Кульчинська Л. Сміслоутворення в кінематографі: жанрові механізми. Київ : Наукова думка, 2016. 144 с.
33. Леню Т. Весільна обрядовість бойків Закарпаття на початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 4. С. 83–90.
34. Литвинчук Н. Особливості розвитку ковальського ремесла в містах і селах Сумщини (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.). *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 6. С. 100–108.
35. Ліхнівська Л. Фольклорний театр: проблеми термінології. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 5–6. С. 93–96.
36. Маліков В. Залучення фольклорних джерел для вивчення наймитства в українській традиційній народній культурі в дослідженнях другої половини ХІХ – початку ХХІ століття. *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4–5. С. 111–118.
37. Маліков В. Уявлення про наймитування та наймитську долю в українських народних казках. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 6. С. 87–92.
38. Малютіна І. Шлюбний вибір та шлюбний договір як гендерна соціалізація молоді у звичаєвому праві. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 5. С. 68–75.
39. Масненко Н. Етнографічна діяльність музейних установ Східного Поділля в 1920–1930-х роках (на прикладі музеїв у Вінниці та Могилеві-Подільському). *Народна творчість та етнологія*. 2025. № 4. С. 110–117. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2025.04.110>.
40. Маховська С. Весільні традиції українсько-російського порубіжжя (за матеріалами польових досліджень сіл Луганської області). *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 1. С. 99–105.
41. Маховська С. Л. «Ой з-за гори старостоньки...»: весільні традиції Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Київ : Фоліант, 2014. 316 с.
42. Микитчук С. Розвиток етнографії в Наддніпрянській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття (історіографічний аспект). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4–5. С. 119–124.
43. Набок М. Штрихи до характеристики світогляду героїв українських народних дум. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 4. С. 95–101.
44. Насінник Ю. «Дневные записки» Якова Марковича як джерело до вивчення українського чоловічого одягу ХVІІ–ХVІІІ ст. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 6. С. 101–103.
45. Огієнко І. С. Дискурсивні слова турецького походження в текстах сучасних болгарських мас-медіа. Київ : Наукова думка, 2017. 255 с.
46. Олійник М. Український чоловічий одяг у побуті міської інтелігенції в другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 4. С. 67–76.
47. Онуфрійчук К. Історіографія вивчення міської весільної обрядовості в Україні (50–80-ті роки ХХ століття). *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 2. С. 93–103.
48. Остапенко О. Павло Чубинський: нариси біографії і наукової творчості. *Народна творчість та етнографія*. 2004. № 4. С. 91–97.
49. Павлюк О. Слобожанський коц: етимологічний контекст. *Народна творчість та етнологія*. 2025. № 1. С. 88–94. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2025.01.088>.
50. Пасічник Л. Ювелірне мистецтво України ХХ–ХХІ століть. Київ : Наукова думка, 2017. 302 с.
51. Пилипак М. Українське весілля Східного Поділля середини ХХ – початку ХХІ століття. Київ ; Уфа, 2015. 210 с.
52. Піскун О. До проблеми етнонаціональної ідентифікації студентської молоді Слобожанщини (за результатами соціологічного дослідження). *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 1. С. 93–98.
53. Полек (Момот) Т. Особливості ідентичності сільських мігрантів у пострадянській Україні. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 1. С. 70–75.
54. Проскурова С. Видатний дослідник чумацтва 20–30-х років. *Народна творчість та етнографія*. 2000. № 1. С. 98–104.

55. Рубан О. Етнографічна комісія Академії наук України. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 4. С. 126–132.
56. Сауляк Б. М. Розвиток деревообробних ремесел Східного Поділля кінця XIX – початку XXI століття. Київ : Наукова думка, 2018. 214 с.
57. Сауляк Б. Трансформація традиційних засобів пересування подолян наприкінці XIX – упродовж XX століття. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 3. С. 85–93.
58. Сіренко С. До питання класифікації рибальських знарядь. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 1. С. 106–117.
59. Скрипник Г. А. Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України – 85 років. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 5. С. 4–13.
60. Соболева О. В. Весілля кримських татар: традиційні форми та трансформації. Біла Церква, 2015. 360 с.
61. Стішов В. Еміграція з України до Німеччини в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 65–74. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.065>.
62. Стішова Н. Календарна обрядовість та фольклор українців Підляшшя. *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 2–3. С. 117–123.
63. Супрун-Живодрова А. Жанрово-стилістичні особливості українського ігрового кінематографа періоду незалежності. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1. С. 75–87. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.075>.
64. Творун С. Весняні аграрні звичаї та обряди українців Поділля. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 3. С. 29–34.
65. Товкайло Я. Пастуші інструменти Волині та Полісся: системно-етнофонічний аспект. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 1. С. 120–131.
66. Турейський І. Дитяче народне вбрання українців у художньо-етнографічній спадщині Юрія Павловича. *Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3. С. 94–104. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.094>.
67. Турейський І. Одяг як інструмент соціалізації дитини в українській традиційній культурі кінця XIX – початку XX століття. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 3. С. 102–110. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.102>.
68. Федорович Н. Чумацький шлях в українських легендах та поезії. *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 5–6. С. 91–94.
69. Філатова А. Пісенна лірика села Семигір'я Світловодського району Кіровоградської області. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4. С. 89–98.
70. Халюк А. Акція «Вісла» 1947 року в усних оповідях українців-переселенців: історія досліджень і тематика. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 71–78.
71. Халюк А. М. Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсян: жанрово-тематична специфіка, художні особливості. Київ, 2013. 202 с.
72. Чаплик К. М. Екзистенція лемківських переселенців в умовах сучасної України. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 240 с.
73. Чибирак С. Фольклорно-етнографічні матеріали на сторінках журналу «Основа». *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 4–5. С. 125–128.
74. Шалак О. Пісенні скарби подільського фольклориста. (Зібрання українських народних пісень Андрія Димінського). *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 5–6. С. 31–35.
75. Шалак О. Подвиг збирача українського фольклору. (Маловідомі сторінки життєпису видатного збирача народної поетичної творчості Андрія Димінського). *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 4. С. 63–74.
76. Шевчук Т. М., Ставицька Я. В. Українська усна снотлумачна традиція початку XX століття (розвідки і тексти). Київ : Дуліби, 2017. 224 с.
77. Шевчук О. В., Студенець Н. В. Ювілейна конференція Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 6. С. 7–12.
78. Щибря В. Особливості верхнього одягу населення Правобережної Наддніпрянщини (кінець XIX – перша половина XX століття). *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 3. С. 90–95.
79. Юзефчик О. З історії Кабінету музичної етнографії ВУАН. *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 5–6. С. 116–125.
80. Юр М. Типологія весільних скринь, декорованих розписом. *Народна творчість та етнографія*. 1998. № 1. С. 68–74.
81. Яринчина О. Мотиви й образи рекрутських і солдатських пісень в українських народних баладах. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 6. С. 55–59.
82. Ярова А. Місце традиційного житла в сучасному світі. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 4. С. 75–80. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2018.04.075>.
83. Ярова А. В. Традиційне житло Чернігівщини кінця XIX – першої половини XX століття. Київ : Наукова думка, 2017. 196 с.

References

1. AVTOMONOV, Oleh. Volunteer Movement of Ukrainians in Great Britain: Sociocultural Aspects. *Folk Art and Ethnology*, 2025, no. 2, pp. 92–102. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.092> [in Ukrainian].
2. BATSVIN, Andrii. Transformation of the Symbolic Space of the City of Halych in the Second Half of the Twentieth and Early Twenty-First Century. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 1, pp. 88–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088> [in Ukrainian].
3. BEKH, Kateryna. Wedding Pastry: Traditional Gift-Giving and New Practices of Treating. *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 5, pp. 90–95 [in Ukrainian].
4. BEKH, Kateryna. *Urban Wedding Rituals of Ukrainians: Transformations and Development Trends in the Contemporary Period (Second Half of the Twentieth – Early Twenty-First Century)*. Kyiv: Scientific Thought, 2023, 160 pp. [in Ukrainian].
5. BEKH, Mykola. *Traditions and Transformations in Ethnoculture and Everyday Life of Bekhy Village in Zhytomyr Region in the Late Nineteenth – First Half of the Twentieth Century*. Kyiv: Scientific Thought, 2018, 142 pp. [in Ukrainian].
6. BEKH, Mykola. Traditional Clothing of the Outlying Nobility of North-Eastern Zhytomyr Region in the Late Nineteenth – Early Twentieth Century (Based on Materials from Bekhy Village, Korosten District, Zhytomyr Region). *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 6, pp. 68–76 [in Ukrainian].
7. VASYLYK, Svitlana. Rifleman's Songs Based on the Poetry of the Young Muse. *Folk Art and Ethnology*, 2002, no. 3, pp. 89–95 [in Ukrainian].
8. VASIANOVYCH, Oleksandr. Meteorological Omens in the Folk Calendar of Ukrainians of Polissia. *Folk Art and Ethnology*, 2005, no. 2, pp. 86–91 [in Ukrainian].
9. VEREMEIENKO, Taras. *Kyiv Lavra Church and Art School of the Eighteenth – Early Nineteenth Century: History, Artistic Orientation, Masters*. Kyiv: Scientific Thought, 2024, 192 pp. [in Ukrainian].
10. VEREMEIENKO, Taras. Artistic and Technical Means of Lavra Drawings in the Eighteenth Century. *Folk Art and Ethnology*, 2021, no. 1, pp. 110–119 [in Ukrainian].
11. VLASIUUK, Oleh. The Problem of Ukrainian Ethnic Territories in the Works of Stepan Rudnytskyi. *Folk Art and Ethnography*, 2004, no. 5, pp. 111–117 [in Ukrainian].
12. VOVK, Oleksandr. Musical Typology of Winter Ritual Chants of Migrants from the Left Bank of the Kremenchuk Reservoir. *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 4, pp. 84–88 [in Ukrainian].
13. VOLKOVICHER, Tetiana. Verbal Texts in Folk Embroidery of the Late Nineteenth – First Half of the Twentieth Century: Genesis, Semantics, Pragmatics. Kyiv: Scientific Thought, 2019, 173 pp. [in Ukrainian].
14. HANUS, Dzvenyslava. Magical Ways of Protecting a Child's Life in the Ukrainian-Polish Borderland: From Birth to Baptism. *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 4, pp. 80–85 [in Ukrainian].
15. HOLOVKO, Oleksandr. Historiography of Interethnic Interaction on the Ukrainian-Moldavian Borderland. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 5, pp. 60–68 [in Ukrainian].
16. HOLOVKO, Oleksandr. Everyday Dishes from Corn Flour and Groats in the Nutrition of Ukrainians of Eastern Podolian Transnistria in the Late Nineteenth – Early Twenty-First Century. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 3, pp. 82–91. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.03.082> [in Ukrainian].
17. DIEDUSH, Olexsii. National Identity in the Light of Imagology. *Folk Art and Ethnology*, 2017, no. 1, pp. 68–72 [in Ukrainian].
18. DOVHAN, Serhii. Farm Buildings of a Peasant Household in South-Eastern Podillia (Orlivka Village, Teplyk District). *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 2, pp. 96–100 [in Ukrainian].
19. DOVHAN, Serhii. Features of Artistic Decoration in the Interior of Traditional Housing of Pereiaslav Region in the Late Nineteenth – Mid-Twentieth Century (Based on Field Materials). *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 1, pp. 129–131 [in Ukrainian].
20. YELCHYK, Oksana. Screen Adaptations of Theatre Performances of the 1970s–1980s: Preconditions, Trends of Formation and Development. *Folk Art and Ethnology*, 2022, no. 4, pp. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2022.04.082> [in Ukrainian].
21. ZHMUD, Nataliia. Ethnic Stereotypes of Youth Sexual Education. *Folk Art and Ethnography*, 2003, no. 3, pp. 78–82 [in Ukrainian].
22. ZHURAVLOVA, Anastasiia. Changes in the Traditional Model of Nature Management of Ukrainians of Middle Dnipro Region in the Second Half of the Nineteenth – Early Twentieth Century. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 6, pp. 60–66 [in Ukrainian].
23. IVANNIKOVA, Liudmyla. Yakiv Novytskyi and the Study of Folklore of Katerynoslav Region. *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 4–5, pp. 35–41 [in Ukrainian].
24. IVANCHYSHEN, Vitalii. *Stone-Cutting Craft of Eastern Podillia in the Late Nineteenth – Early Twenty-First Century: Everyday and Sacred Dimensions*. Kyiv: Scientific Thought, 2017, 214 pp. [in Ukrainian].

25. ISTOMINA, Halyna. *Folk Pottery Art of Volhynia in the Second Half of the Nineteenth – Early Twentieth Century*. Rivne: Volhynian Charms, 2009, 232 pp. [in Ukrainian].
26. KYSLIUK, Andrii. Lysenko Studies in the Works of Mykhailo Stepanenko and Its Connection with Musicological Tradition and Contemporary Research. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 2, pp. 87–94. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.02.087> [in Ukrainian].
27. KIMAKOVYCH, Iryna. Contemporary Ukrainian Anecdote as a Challenge of the Twenty-First Century. *Folk Art and Ethnography*, 2005, no. 6, pp. 88–93 [in Ukrainian].
28. KOVAL-FUCHYLO, Iryna. Ukrainian Folk Dumas: The Phenomenon of Parody. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 6, pp. 94–98 [in Ukrainian].
29. KOLOMYICHUK, Oleksandr. *Calendar Rites of Ukrainians of Boikivshchyna: Autumn-Winter Cycle (Late Nineteenth – 1930s)*. Ivano-Frankivsk: Symfoniia Forte, 2022, 376 pp. [in Ukrainian].
30. KOCHERZHUK, Denys. Ukrainian Art Agency “Terytorii-A”: Synthesis of Ukrainian Folklore and Popular Music in Sound Recording. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 3, pp. 69–77. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.04.069> [in Ukrainian].
31. KUZMENKO, Yevhen. Sacred Buildings of Kramatorsk Region during the Russian Aggression of 2022–2024: Losses and Ways of Restoration. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 2, pp. 95–105. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.02.095> [in Ukrainian].
32. KULCHYNSKA, Lesia. *Meaning Formation in Cinematography: Genre Mechanisms*. Kyiv: Scientific Thought, 2016, 144 pp. [in Ukrainian].
33. LENIO, Taisiia. Wedding Rituals of Boikos of Transcarpathia in the Early Twenty-First Century. *Folk Art and Ethnology*, 2015, no. 4, pp. 83–90 [in Ukrainian].
34. LYTVYNCHUK, Nataliia. Development of Blacksmith Craft in Towns and Villages of Sumy Region (Second Half of the Nineteenth – Early Twenty-First Century). *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 6, pp. 100–108 [in Ukrainian].
35. LIKHNOVSKA, Larysa. Folklore Theatre: Problems of Terminology. *Folk Art and Ethnography*, 2003, no. 5–6, pp. 93–96 [in Ukrainian].
36. MALIKOV, Vasyl. Use of Folklore Sources in the Study of Hired Labour in Ukrainian Traditional Folk Culture in Research of the Second Half of the Nineteenth – Early Twenty-First Century. *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 4–5, pp. 111–118 [in Ukrainian].
37. MALIKOV, Vasyl. Concepts of Hired Labour and the Fate of Labourers in Ukrainian Folk Tales. *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 6, pp. 87–92 [in Ukrainian].
38. MALIUTINA, Iryna. Marriage Choice and Marriage Contract as Gender Socialization of Youth in Customary Law. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 5, pp. 68–75 [in Ukrainian].
39. MASNENKO, Nazarii. Ethnographic Activities of Museum Institutions of Eastern Podillia in the 1920s–1930s (Exemplified by the Museums in Vinnytsia and Mohyliv-Podilskyi). *Folk Art and Ethnology*, 2025, no. 4, pp. 110–117. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2025.04.110> [in Ukrainian].
40. MAKHOVSKA, Svitlana. Wedding Traditions of the Ukrainian-Russian Borderland (After the Field Materials from the Villages of Luhansk Region). *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 1, pp. 99–105 [in Ukrainian].
41. MAKHOVSKA, Svitlana. “Oh, the Matchmakers Come from behind the Mountain...”: Wedding Traditions of Slobozhanshchyna in the Late Nineteenth – Early Twenty-First Century. Kyiv: Foliant, 2014, 316 pp. [in Ukrainian].
42. MYKYTCHUK, Serhii. Development of Ethnography in the Over Dnipro Lands Ukraine in the Late Nineteenth – Early Twentieth Century (Historiographical Aspect). *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 4–5, pp. 119–124 [in Ukrainian].
43. NABOK, Maryna. Features of the Worldview of Heroes of Ukrainian Folk Dumas. *Folk Art and Ethnography*, 2003, no. 4, pp. 95–101 [in Ukrainian].
44. NASINNYK, Yuliia. “Daily Notes” of Yakiv Markovych as a Source for Studying Ukrainian Men’s Clothing of the Seventeenth–Eighteenth Century. *Folk Art and Ethnography*, 2005, no. 6, pp. 101–103 [in Ukrainian].
45. OHIENKO, Iryna. Discursive Words of Turkish Origin in the Texts of Modern Bulgarian Mass Media. Kyiv: Scientific Thought, 2017, 255 pp. [in Ukrainian].
46. OLIYNYK, Maryna. Ukrainian Men’s Clothing in the Everyday Life of the Urban Intelligentsia in the Second Half of the Nineteenth – First Half of the Twentieth Century. *Folk Art and Ethnology*, 2015, no. 4, pp. 67–76 [in Ukrainian].
47. ONUFRIICHUK, Kateryna. Historiography of the Study of Urban Wedding Rituals in Ukraine (1950s–1980s). *Folk Art and Ethnology*, 2015, no. 2, pp. 93–103 [in Ukrainian].
48. OSTAPENKO, Olesia. Pavlo Chubynskyi: Essays on Biography and Scholarly Activity. *Folk Art and Ethnography*, 2004, no. 4, pp. 91–97 [in Ukrainian].
49. PAVLIUK, Olena. Kots of Slobozhanshchyna: Etymological Context. *Folk Art and Ethnology*, 2025, no. 1, pp. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2025.01.088> [in Ukrainian].

50. PASICHNYK, Liliia. *Jewellery Art of Ukraine in the Twentieth and Twenty-First Centuries*. Kyiv: Scientific Thought, 2017, 302 pp. [in Ukrainian].
51. PYLYPAK, Maksym. *Ukrainian Wedding of Eastern Podillia in the Mid-Twentieth – Early Twenty-First Century*. Kyiv; Ufa, 2015, 210 pp. [in Ukrainian].
52. PISKUN, Olena. On the Problem of Ethnonational Identification of Student Youth of Slobozhanshchyna (Based on Sociological Research). *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 1, pp. 93–98 [in Ukrainian].
53. POLEK (MOMOT), Tina. Identity Features of Rural Migrants in Post-Soviet Ukraine. *FOLK ART AND ETHNOLOGY*, 2015, no. 1, pp. 70–75 [in Ukrainian].
54. PROSKUROVA, Svitlana. Outstanding Researcher of the Chumak Trade in the 1920s–1930s. *Folk Art and Ethnography*, 2000, no. 1, pp. 98–104 [in Ukrainian].
55. RUBAN, Oksana. Ethnographic Commission of the Academy of Sciences of Ukraine. *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 4, pp. 126–132 [in Ukrainian].
56. SAULIAK, Bohdan. *Development of Woodworking Crafts in Eastern Podillia in the Late Nineteenth – Early Twenty-First Century*. Kyiv: Scientific Thought, 2018, 214 pp. [in Ukrainian].
57. SAULIAK, Bohdan. Transformation of Traditional Means of Transportation of Podillia Population in the Late Nineteenth and Twentieth Centuries. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 3, pp. 85–93 [in Ukrainian].
58. SIRENKO, Serhii. On the Classification of Fishing Tools. *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 1, pp. 106–117 [in Ukrainian].
59. SKRYPNYK, Hanna. M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine is 85. *Folk Art and Ethnography*, 2006, no. 5, pp. 4–13 [in Ukrainian].
60. SOBOLEVA, Olena. *Wedding of Crimean Tatars: Traditional Forms and Transformations*. Bila Tserkva, 2015, 360 pp. [in Ukrainian].
61. STISHOV, Vasyl. Emigration from Ukraine to Germany in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 1, pp. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.065> [in Ukrainian].
62. STISHOVA, Nataliia. Calendar Rituals and Folklore of Ukrainians of Podlachia. *Folk Art and Ethnography*, 1999, no. 2–3, pp. 117–123 [in Ukrainian].
63. SUPRUN-ZHYVODROVA, Anastasiia. Genre and Stylistic Features of Ukrainian Fiction Cinema of the Independence Period. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 1, pp. 75–87. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.075> [in Ukrainian].
64. TVORUN, Svitlana. Spring Agrarian Customs and Rituals of Ukrainians of Podillia. *Folk Art and Ethnography*, 1991, no. 3, pp. 29–34 [in Ukrainian].
65. TOVKAILO, Yaryna. Shepherd Instruments of Volhynia and Polissia: Systemic and Ethnophonic Aspect. *Folk Art and Ethnology*, 2021, no. 1, pp. 120–131 [in Ukrainian].
66. TUREISKYI, Ihor. Children's Folk Clothing of Ukrainians in the Artistic and Ethnographic Heritage of Yurii Pavlovych. *Folk Art and Ethnology*, 2023, no. 3, pp. 94–104. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.094> [in Ukrainian].
67. TUREISKYI, Ihor. Clothing as a Tool of Child Socialization in Ukrainian Traditional Culture of the Late Nineteenth – Early Twentieth Century. *Folk Art and Ethnology*, 2022, no. 3, pp. 102–110. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.102> [in Ukrainian].
68. FEDOROVYCH, Nadiia. Chumak Road in Ukrainian Legends and Poetry. *Folk Art and Ethnography*, 2001, no. 5–6, pp. 91–94 [in Ukrainian].
69. FILATOVA, Anastasiia. Song Lyrics of Semyhiria Village, Svitlovodsk District, Kirovohrad Region. *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 4, pp. 89–98 [in Ukrainian].
70. KHALIUK, Lesia. Operation “Vistula” of 1947 in Oral Narratives of Ukrainian Deportees: Research History and Themes. *Folk Art and Ethnology*, 2018, no. 3, pp. 71–78 [in Ukrainian].
71. KHALIUK, Lesia. *Oral Folk Narratives of Ukrainian Deportees from Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Podlachia and Nadsiania: Genre and Thematic Specificity, Artistic Features*. Kyiv, 2013, 202 pp. [in Ukrainian].
72. CHAPLYK, Kateryna. *Existence of Lemko Deportees in Contemporary Ukraine*. Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2013, 240 pp. [in Ukrainian].
73. CHYBYRAK, Svitlana. Folklore and Ethnographic Materials on the Pages of the Journal “Osnova”. *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 4–5, pp. 125–128 [in Ukrainian].
74. SHALAK, Oksana. Song Treasures of the Podillia Folklorist (Collection of Ukrainian Folk Songs by Andrii Dymynskyi). *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 5–6, pp. 31–35 [in Ukrainian].
75. SHALAK, Oksana. Feat of the Collector of Ukrainian Folklore (Little-Known Pages of the Biography of Andrii Dymynskyi). *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 4, pp. 63–74 [in Ukrainian].
76. SHEVCHUK, Tetiana, Yaryna STAVYTSKA. *Ukrainian Oral Dream Interpretation Tradition of the Early Twentieth Century (Studies and Texts)*. Kyiv: Duliby, 2017, 224 pp. [in Ukrainian].

77. SHEVCHUK, Oksana, Nataliia STUDENETS. Anniversary Conference of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine. *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 6, pp. 7–12 [in Ukrainian].
78. SHCHYBRIA, Volodymyr. Features of Outerwear of the Population of Right-Bank Middle Dnipro Region (Late Nineteenth – First Half of the Twentieth Century). *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 3, pp. 90–95 [in Ukrainian].
79. YUZEFCZYK, Oksana. From the History of the Cabinet of Musical Ethnography of the All-Ukrainian Academy of Sciences. *Folk Art and Ethnography*, 1999, no. 5–6, pp. 116–125 [in Ukrainian].
80. YUR, Maryna. Typology of Painted Wedding Chests. *Folk Art and Ethnography*, 1998, no. 1, pp. 68–74 [in Ukrainian].
81. YARYNCHYNA, Olena. Motifs and Images of Recruit and Soldier Songs in Ukrainian Folk Ballads. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 6, pp. 55–59 [in Ukrainian].
82. YAROVA, Alina. Place of Traditional Housing in the Modern World. *Folk Art and Ethnology*, 2018, no. 4, pp. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2018.04.075> [in Ukrainian].
83. YAROVA, Alina *Traditional Housing of Chernihiv Region of the Late Nineteenth – First Half of the Twentieth Century*. Kyiv: Scientific Thought, 2017, 196 pp. [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 15.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 39:72.031.1](477):930.253(051)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.028>

ГУДЧЕНКО ЗОЯ

кандидатка архітектури, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6356-0019>

HUDCHENKO ZOIA

a Ph.D. in Architecture, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6356-0019>

Бібліографічний опис:

Гудченко, З. (2026) Деякі аспекти дослідження та охорони пам'яток народної архітектури України на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія». *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 28–51.

Hudchenko, Z. (2026) Some Aspects of the Research and Protection of Ukrainian Folk Architecture Monuments in the “Folk Art and Ethnology” Journal. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 28–51.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ ТА ЕТНОЛОГІЯ»

Анотація / Abstract

Підготовка цієї статті актуалізована потребою в межах відзначення 100-річного ювілею академічного журналу «Народна творчість та етнологія» глибше акцентувати на його ролі в розвитку народознавчих досліджень та внеску в збереження національної ідентичності українців минулого і сьогодення. **Метою розвідки** є комплексний аналіз оприлюднених наукових матеріалів часопису, присвячених експедиційній фіксації, дослідженню, розробкам стратегій збереження та охорони пам'яток народної архітектури України.

Розгляд, анування та систематизація наукових публікацій етнографічно-архітектурного змісту уможливили визначити десять головних дослідницьких напрямів, що підсумовують пошуки багатьох поколінь фахівців упродовж 1957–2025 років. Текст пропонованої статті структуровано за такими тематичними векторами: 1) регіональне народознавство: польові дослідження; 2) типологічні, планувальні, конструктивно-технічні, естетичні аспекти дослідження народної архітектури; 3) традиції та інновації в сільській забудові; 4) декоративне оздоблення сільського житла; 5) обладнання інтер'єру хати; 6) традиційне житло українських переселенців на іноетнічних теренах; 7) пошуки народного стилю в архітектурі України; 8) народна архітектура у творчості Тараса Шевченка; 9) музеї просто неба України; 10) відомі дослідники народної архітектури України: пам'ятні згадки.

Наукова новизна статті полягає в цілісному узагальненні багаторічного досвіду досліджень народної архітектури та пов'язаної з нею пам'яткоохоронної діяльності на сторінках видання. Авторка доводить, що систематична праця науковців-авторів журналу забезпечила поступ вітчизняної етнологічної науки та збереження інформації про об'єкти, багато з яких на сьогодні фізично втрачені. Важливим аспектом студій є акцентування на практичній цінності опублікованих матеріалів для музейної справи (зокрема функціонування скансенів) та реставраційної діяльності в Україні. Матеріали цього історіографічного огляду будуть корисними для етнологів, архітекторів, мистецтвознавців, істориків, краєзнавців та всіх, хто опікується збереженням української культурної самобутності в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: «Народна творчість та етнологія», народна архітектура, польові дослідження, пам'яткоохоронна діяльність, музеї просто неба, національна ідентичність, культурна спадщина України.

The preparation of this article is prompted by the need to place a deeper emphasis on the significance of the academic journal “Folk Art and Ethnology” in the development of ethnographic research and its contribution to preserving the national identity of Ukrainians in the past and present within the framework of celebrating its 100th anniversary. **The purpose of this study** is to provide a comprehensive analysis of the journal's published scholarly materials dedicated to the expeditionary recording, research, and development of strategies for the preservation and protection of monuments of Ukrainian folk architecture.

The review, annotation, and systematization of scientific published works with ethnographic and architectural content have enabled the identification of ten main research areas that summarize the scholarly inquiries of many generations of specialists from 1957 to 2025. Consequently, the article is structured according to these thematic vectors: 1) regional ethnology: field research; 2) typological, planning, structural-technical, and aesthetic aspects of folk architecture research; 3) traditions and innovations in rural building; 4) decorative ornamentation of rural dwellings; 5) interior furnishings of the traditional house; 6) traditional housing of Ukrainian migrants in foreign ethnic territories; 7) the search for a national style in Ukrainian architecture; 8) folk architecture in the works of Taras Shevchenko; 9) open-air museums of Ukraine; 10) prominent researchers of Ukrainian folk architecture: commemorative mentions.

The scientific novelty of the article consists in the holistic generalization of long-term experience in folk architecture research and related heritage preservation activities documented in the journal. The authoress proves that the systematic work of the journal's contributors has ensured the progress of national ethnological science and the preservation of information regarding objects, many of which are physically lost today. The emphasis on the practical value of the published materials for museology (specifically the functioning of skansens) and restoration activities in Ukraine are considered as an important aspect of the study. The materials of this historiographical review will be useful for ethnologists, architects, art scholars, historians, local lore experts, and everyone who looks after preserving Ukrainian cultural identity in the conditions of modern challenges.

Keywords: “Folk Art and Ethnology”, folk architecture, field research, heritage preservation, open-air museums, national identity, cultural heritage of Ukraine.

Вступ. Сто років тому задля висвітлення широкого кола питань народної культури України Етнографічною комісією Всеукраїнської академії наук було започатковане народознавче видання «Етнографічний вісник» (1925–1932). Надалі назви журналу змінювалися на такі, як «Український фольклор» (1937–1939), «Народна творчість» (1939–1941), «Народна творчість та етнографія» (1957–2010). Нарешті з 2011 року науково-популярний ілюстрований часопис, співвидавцями якого є Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського та Національна академія наук України, отримав назву «Народна творчість та етнологія» («НТЕ»). У довоєнні періоди видання виходило щоквартально, у 1964–2020 роках – щодва місяці, від 2021 року – раз на три місяці. Тривалий час на його сторінках друкувалися дописи, пов'язані з історією, теорією та сучасним станом народної культури України, з проявами народної творчості в різних сферах життя, побуту, праці, дозвілля. Протягом двох останніх періодів зміст журналу збагатився ще й за рахунок важливої складової культурної спадщини етносу – традиційної народної архітектури, що має не

лише матеріальну, історичну, естетичну цінність, але й потенціал для наступних проектувальників житлового простору українських сіл і міст.

Постановка питання. Усебічному вивченню феномена традиційної архітектури й низки дотичних питань присвятили фахівці різних напрямів: етнографи, історики, архітектори, краєзнавці, мистецтвознавці, музейні працівники, з яких сформувався гурт дописувачів журналу. Серед них – відомі вчені, молоді дослідники, аспіранти. Такі знані авторитети старшого покоління, як С. Таранушенко, П. Юрченко, П. Жолтовський, Г. Стельмах, В. Самойлович, Г. Лебедев, М. Приходько, В. Чепелик та ін., слугували з точки зору методики виявлення, обстеження, аналізу та фіксації пам'яток архітектури прикладом для наступних поколінь науковців (середнього і молодшого). Це – П. Федака, А. Данилюк, С. Верговський, Т. Косміна, Р. Свирида, Л. Прибега, З. Гудченко, Р. Радович, М. Верговська, С. Довгань, О. Косміна, А. Ярова та ін.

Ключовими фазами пам'яткоохоронної діяльності є виявлення, обстеження та фіксація об'єктів архітектур-

ної спадщини. На початку 1960-х років і в наступні десятиліття польові розвідки набули в Україні детального характеру. Цьому сприяло заснування 21 грудня 1966 року Українського товариства охорони пам'яток історії та культури (УТОПІК) з місцевими відділеннями, а також створення мережі музеїв народної архітектури та побуту просто неба на кшталт шведського Скансену як однієї з найефективніших форм охорони архітектурно-будівельних об'єктів. Обміри, описи, фотографування, замальовки та інші варіанти документування пам'яток під час заснування і становлення українських скансенів мали подвійну користь – комплектування експозицій музеїв просто неба різних типів та отримання нових наукових знань у царині вивчення традиційної архітектури України. Матеріали експедицій зберігаються в архівних фондах установ, причетних до цієї роботи. Вони призначені слугувати дорогоцінним джерелом інформації для теперішніх і майбутніх дослідників української традиційної культури. Частина польових набутоків (за нагоди) оприлюднювалася в найближчий час після їхнього отримання та оформлення в народознавчих виданнях.

Виклад основного матеріалу. Тема «Народна архітектура» з'являлася на сторінках журналу «НТЕ», починаючи з 1957 року, під різними рубриками, зокрема: «З історії науки, культури та побуту», «Трибуна молодого дослідника», «Експедиції», «З експедиційних матеріалів», «Розвідки та матеріали», «Регіональне народознавство», «Польові етнографічні дослідження», «Етнос. Нація. Культура», «Етнокультурні процеси в традиційному та сучасному суспільстві», «Експедиційні дослідження», «Рецензії та повідомлення», «До 200-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка», «Наука і сучасність».

Структура запропонованого огляду публікацій у часописі «НТЕ» на архітектурну тематику частково збігається з вищенаведеною рубрикацією видання та має такий вигляд:

1. Регіональне народознавство: польові дослідження.
2. Типологічні, планувальні, конструктивно-технічні, естетичні аспекти дослідження народної архітектури.
3. Традиції та інновації в сільській забудові.
4. Декоративне оздоблення сільського житла.
5. Обладнання інтер'єру хати.
6. Традиційне житло українських переселенців на іноетнічних теренах.
7. Пошуки народного стилю в архітектурі України.
8. Народна архітектура у творчості Тараса Шевченка.
9. Музеї просто неба України.
10. Відомі дослідники народної архітектури України: пам'ятні згадки.

Кожний розділ складається з коротких анотацій до вибраних базових статей. Указівки на додаткові публікації за певним напрямом, що безпосередньо не розглядалися, подаються у примітках¹.

1. Регіональне народознавство. Огляд публікацій цього розділу підпорядковано архітектурно-етногра-

фічному районуванню України (Полісся, Карпати, Поділля, Наддніпрянщина, Полтавщина, Слобожанщина, Південь).

Полісся. У статті М. Верговської [5] на прикладах експонатів Національного музею народної архітектури та побуту України (далі – НМНАПУ) проаналізовано процес розвитку комори як місця для зберігання продуктів харчування у двох аспектах: функціонального пристосування частини хати та формування особливого типу споруди. Первісно це була господарська яма, що пройшла всі етапи будівельного розвитку аж до самостійної будівлі й набула розгалуженої функціональної диференціації.

Стаття З. Гудченко [29] підготовлена на основі розлогої інформації від мешканців низки сіл тодішнього Малинського району Житомирської області (Скураги, Ксаверів, Недашки, Чоповичі, Кам'янка, Йосипівка), записаної дослідницею під час натурних обстежень. Як ілюстративний матеріал використано авторські світлинки та замальовки хат. Розглянуто питання формування поселенської мережі від хуторів до сіл і містечок, подальшої трансформації деяких із них – у бік розвитку або занепаду. Приділено увагу етнічному розмаїттю регіону. Проаналізовано традиційне будівництво (матеріали, конструкції, планувальні схеми житла, обряди, пов'язані з вибором місця для хати й етапами її зведення). Наведено факти про криниці як елементи селянських господарств, про особливості їхнього влаштування на Малищині.

Розвідка А. Данилюка [33] ґрунтується на матеріалах вивчення автором на теренах Шацького національного парку пам'яток народного житлового будівництва кінця XIX – початку XX ст. як потенційного рекреаційного ресурсу цієї перлини Полісся. Виявлені й обстежені давні хати, клуні, хліви, свининці, льохи, криниці, борти та інші об'єкти варто було б, на думку дослідника, «зберегти для майбутніх поколінь у природному ландшафті» шляхом створення мінімузею просто неба в с. Мельники, неподалік с-ща Шацьке, що належить до ареалу парку.

У статті В. Гуркова та О. Косміної [31] ідеться про спільні риси культур східнослов'янських народів в історико-етнографічній зоні українсько-білоруського Полісся, формування комплексу загальних міжетнічних (ареально-поліських) ознак, динаміку їх перетворення та співвідношення регіональних і локальних тенденцій у розвитку матеріальної культури. Насамперед наголошується на розкритті тенденцій змін у радянський період таких її видів, як поселення й житло.

В основі розвідки С. Верговського [6] – авторські матеріали польових досліджень 1970–1978 років під час створення експозиції НМНАПУ. Використано також літературні джерела. У статті можна ознайомитися з основними типами споруд у давньому народному будівництві Полісся. Головна увага зосереджена передусім на архаїчних конструкціях: рублений шатровий дах полісь-

ких клаунь, рублений двоххилий дах «накотом», дах «на самцях», збережений у найбільш ранній і довершеній формі у клітях, льохах, стебках, токах, хлівах. Розглянуто також будівлі з дахами на сохах чи підсішках («дідаках»). Відзначено особливості поліських криниць в умовах неглибокого рівня ґрунтових вод. Певне місце в розвідці відведено монументальним будівлям Полісся – дерев'яним храмам XVII–XIX ст. Публікацію ілюстровано обмірними креслениками та світлинами дослідника.

У ще одній статті З. Гудченко [14] зафіксовано своєрідні риси с. Надинівка Чернігівської області, обумовлені його надрічковим розташуванням біля впадіння допливів Старуха і Рівчак у Десну. Основу вуличної мережі села утворюють головна вулиця, скерована у бік Десни, і три її розгалуження. Двобічна забудова вулиць на низинних ділянках змінюється на однібічну, де між садибами після паводків довго не висихають ковбані та заболочені луки. На вуличних стовпах гніздяться численні родини лелек. Неглибокий рівень ґрунтових вод на теренах села спричинив значну кількість колодязів-журавалів із мальовничими силуетами зводів. На вуличних межах селянських садиб (як жива огорожа) густо ростуть верби. Їхню деревину часто використовують для стін господарських споруд, для огорож та добанок (дулянки для бджіл, жулукта). Стіни ж хат складали у зруб із сосни, обмашували з обох боків глиною та побілювали.

Публікація А. Данилюка [34] відображає, як автор, шукаючи на теренах Центрального Полісся реліктові форми будівництва, досліджував взірці ондокамерних хат, стебок, клітей, шестикутних клаунь із пірамідальним (стіжковим) перекриттям. На Західному Поліссі в 1970-х роках ще зберігалися вже рідкісні для цього часу замкнені селянські двори («хороми», «оседок», «окожний двір», «підварок») – аналоги гуцульських гражд. Прямокутне каре такого двору складалося з рублених житлових і господарських будівель, об'єднаних спільним дахом. Відкритий простір усередині комплексу слугував для безпечного вигулу худоби та зберігання деякого господарського реманенту. Диференціація окожного двору полягала, на думку вченого, у порушенні його замкненості шляхом вилучення з каре житлової ланки, створення П-подібної споруди з господарських будівель або зведення окремого від житла замкненого суто господарського комплексу.

А. Данилюк постійно друкувався на сторінках «НТЕ», був невтомним дослідником народної культури західноукраїнського регіону, подвижником музейництва, який понад 35 років трудової діяльності присвятив становленню Львівського музею просто неба, найбільше прислужившись вивченню Полісся. В іншій його статті [36] поліська садиба розглядається як важлива виробничо-господарська ланка, де всі будівлі за своїми функціями й розміщенням підпорядковувались основній меті. Типи дворів, що побутували на Поліссі в кінці XIX – на початку XX ст., формувалися в тісній залежності від земельних наділів, їхньої форми та віддаленості від на-

селених пунктів. Виробнича діяльність селян, кількість господарських споруд, взаємозв'язок між ними, хатою та вулицею зумовили велику планувальну різноманітність традиційних польських садиб, яку автор зводить до трьох основних типів забудови: відкритий двір із відокремленими спорудами; лінійний тип дворів (однорядний і дворядний) – «довгі хати»; замкнені двори, де під одним дахом по периметру розміщувалися житло й господарські приміщення. Характеристика основних типів дворів та їх варіантів деталізуються посиланнями на конкретні пам'ятки, обстежені дослідником. Більшість із них експонується у львівському скансені.

В опублікованому архівному матеріалі Н. Дмитрука «Польові записи з Волині» (зберігається в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України), підготовленому до друку О. Рубан [37], серед різноманітних аспектів народного побуту волинян висвітлено питання, пов'язані з народним будівництвом, а саме: ландшафт місцевості; історія заселення с. Троковичі на теренах колишнього міста Трокова, зруйновано завойовниками; перші поселенці та власники в топонімах; хата (вибір місця, закладання, спорудження комина, печі, конструкції та матеріали стін, даху, опорядження, хатне начиння), будівлі двору (клауня, стебка, комора, сілник), селянського обійстя.

У статті В. Завади [47] на низці прикладів досліджується еволюція монументальних дерев'яних будівель на теренах Полісся, у яких вихідним архітектурно-конструктивним елементом є квадратний у плані зруб із чотирихилим наметом, поширений у регіоні у вигляді окремих будівель – рублених клаунь та каплиць. Автор стверджує, що на ранніх етапах свого формування монументальна дерев'яна архітектура ще не мала специфічних ознак культового будівництва і значною мірою була споріднена з іншими традиційними спорудами українського Полісся і на подальших (XVIII–XIX ст.) етапах розвитку в її композиційних характеристиках застосовувалися рублені чотирисхили намети, стандарі, кругляки та інші традиційні для поліської народної архітектури елементи.

У статті Р. Радовича [66] з'ясовано низку аспектів, що торкаються питання традиційних технік покриття польських будівель соломною, очеретом та болотними травами. Розглянуто особливості технологічних процесів, локалізовано застосування технік і технологій у різних районах Полісся. В іншій розвідці цього ж дослідника [67] на основі археологічних і писемних джерел, а також польових матеріалів автора розглянуто загальну схему становлення та розвитку техніки будівництва на теренах Полісся впродовж I–II тисячоліть. З'ясовано конструктивні особливості розріженого зрубу. Простежено процеси вдосконалення будівельних технологій та шляхи формування зрубної конструкції зі щільно припасованими суміжними вінцями.

Статтю С. Таранушенка [81] присвячено дослідженню поліського житлового будівництва, що доне-сло в незмінному вигляді основи архітектурних форм і

конструкцій зрубу та даху ще дохристиянської доби. Це, зокрема, стіни з кругляка, оголений зруб, дахи на рублених фронтонах та на стовпцях, склепінчасте перекриття, цілком однокамерне житло, курне опалення тощо. В основу розвідки покладено матеріали експедицій 1920–1932 років, організованих Харківським музеєм українського мистецтва, під час яких автор обміряв на Поліссі 44 хати, 6 стебок, 12 клунь. По 5 хатах наведено обмірні кресленики, малюнки інтер'єрів та екстер'єрів (15 авторських ілюстрацій), описи об'єктів, таблиці з розмірами обмірних хат. У тексті використано також публікації інших авторів. Головний висновок дослідника полягає в тому, що «архітектурні форми і будівельні засоби Полісся не є місцевою локальною видозміною, а зацілілими залишками архітектури давно минулих часів. Вони характеризують найдавнішу відому нам фазу розвитку архітектури на землях України».

У статті А. Ярової [107] розкрито стан дослідження народного житла Чернігівщини вченими й громадськими діячами кінця XVIII – першої половини XX ст. Акцентовано увагу на історії та конструктивних особливостях традиційного житла Чернігівщини зазначеного періоду. У розглянутих працях простежується поступовий перехід від статистичних матеріалів, описовості до порівнянь, аналізу матеріалів, спроб типологізації за різними ознаками, дедалі ширшого залучення світлин та замальовок об'єктів вивчення.

В іншій публікації А. Ярової [110] досліджено традиційне житло тодішнього Коропського району Чернігівської області. Здійснено спробу реконструкції зовнішнього вигляду хати на стовпах та воріт із дахом, що вели у двір, типових для району в кінці XIX ст. Проаналізовано деякі особливості забудови садиби та малих архітектурних форм (огорожі, хвіртки, воріт). Викладено результати етнографічних розвідок стосовно традиційного хатнього інтер'єру середини XX – початку XXI ст., розглянуто місце традиційних елементів хатнього начиння українців у системі сучасного облаштування внутрішнього простору житла².

Карпати. У статті З. Гудченко [12] повідомляється про етнографічну експедицію в села Яворів, Річка, Бабин, Снідавка, Лючки, Пістинь, Гуцулівка, Кобаки, Микитинці, Соколівка Івано-Франківської області. Значну увагу приділено архітектурному середовищу поселень, сформованому в органічній єдності з природними чинниками. Досліджено питання заселення гуцульського краю, планувальної структури поселень, розміщення селянських господарств на ґрунтах, вибору місця для спорудження хижі, влаштування оседку гуцула, будівництва культових споруд, обрядово-магічних дій при зведенні житла.

У публікації А. Данилюка [32] увага зосереджена на одній із найдавніших пам'яток традиційної архітектури Бойківщини, знайдених, досліджених і перевезених із с. Либохора (колишнього Турківського р-ну) Львівської області й установлених серед перших експонатів Музею

народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького в м. Львові. Це – приклад курної хати, у якій дим із печі виходив крізь вікна і двері через відсутність особливого пристрою для його виводу. Стіни споруди складені з брусованого смерекового дерева. У плані хата тризрубна (комора + світлиця + сіни), з галереєю (мостом) уздовж чільного фасаду, крита стрімким чотирихилим дахом під соломою. Для захисту стін від опадів улаштовано розвинений звис даху. Одвірки зовнішніх дверей декоровані різьбленим орнаментом.

Стаття Я. Кравченка [53] присвячена перлині культової дерев'яної архітектури Бойківщини – церкви Святого Миколая, побудованій 1763 року в с. Кривка (колишнього Турківського р-ну) Львівської області й перенесеній у 1930 році до Львова на обійстя біля монастиря отців студитів. У 1966 році вона стала відправною точкою експозиції новоствореного Музею народної архітектури та побуту у Львові. Споруда належить до загальноукраїнського типу церков із тридільною основою у формі трьох наближених до квадрата прямокутників, розміщених по одній осі зі сходу на захід: вівтар, центральна нава, бабинець. Стіни рублені із соснових колод, східчасті випуски яких у верхній частині зрубів підтримують кругове опасання. Кожен зі зрубів завершується багатозаломовим, критим гонтою верхом, характерним для Бойківщини. Чотиригранні зруби через вітрила переходять у восьмигранні підбанники, потім у пірамідальні намети, далі йде чотирикратне повторення заломів аж до вінчання верхів маківками. Дві галереї на різьблених стовпчиках підкреслюють вхідну частину храму. Простота й вишуканість форм, правдиве художнє осмислення конструкцій роблять церкву із с. Кривки пам'яткою високого мистецтва народних майстрів.

У студіях М. Матійчука [59] проаналізовано формування даху як важливого та невід'ємного елемента народного будівництва, що відіграє вирішальну роль у творенні художнього естетичного образу житла горян. Розглянуто питання застосування автентичних технік покриття, матеріалів, характерних для Бойківщини й Лемківщини (солома) та для Гуцульщини (дерев'яна колота дошка). Автор звертає увагу на велике значення пропорцій у побудові об'єктів селянського обійстя, на контрастне співвідношення видимих висот стін і даху (1:3; 1:4) житлових і господарських будівель, що надає їм особливої виразності та співзвучності з гірським ландшафтом. Вивчення покрівельних технологій допоможе, на думку дослідника, справі реставрації дахів, а також продовжить життя пам'яток народної архітектури, що експонуються в українських скансенах.

На основі польових етнографічних матеріалів та архівних картографічних джерел Р. Сілецький [72] дослідив декілька типів планувань сільських поселень в Українських Карпатах у XIX – на початку XX ст., генеза яких та поширення були зумовлені насамперед географічними та соціально-економічними чинниками. На Гуцульщині переважали безсистемні поселення з роз-

сіяним та гніздовим типами розселення. На Бойківщині й Лемківщині побутували безсистемно-скупчені, ланцюгові та рядові поселення скупчено-гніздового типу. Вуличне планування спорадично траплялося лише в гірських районах Закарпаття та в німецьких колоніях. Відзначено процес ущільнення забудови поселень у досліджуваний період та комбінування однопланових типів планування.

У дописі Б. Урбановича [85] простежується зв'язок будівельних обрядів, що побутували на Покутті в кінці XIX – на початку XX ст., із давніми уявленнями населення – обряди підготовчого періоду, тобто вибір матеріалу, місця, часу для будівництва хати, а також ті, що пов'язані з її спорудженням та заселенням. За роки радянської влади частина обрядів, в основі яких лежали традиційні поняття семантичних якостей елементів інтер'єру, зникла.

У розвідці П. Федаки [87] споруди селянського двору на Закарпатті розглянуто диференційовано, залежно від їх функціонального призначення: для збереження зерна та продуктів харчування; для утримання худоби й птиці; для обробки зернових культур і зберігання кормів (комора, шопи, кіш, хлів, стайня, стодола, куча, пелення, дров'ятня, пивниця тощо). У старіших будовах у деяких районах вони розміщувалися під спільним дахом з хатою, а в пізніших – окремо, особливо хліви. Для господарських споруд використовували такі самі матеріали й будівельну техніку, як і для житла, однак гіршої якості. До малих архітектурних форм віднесено колодязь, ворота, хвіртку, вулики, перелазы, різні типи огорож. Детально аналізуючи розмаїття варіантів господарських споруд селянського двору на Закарпатті, автор підкреслює їх регіональну своєрідність і водночас спільність із подібними за призначенням будівлями в інших регіонах України.

В іншій статті П. Федаки [91] розглянуто три найбільш архаїчні типи забудови двору на Закарпатті: відкритий із незв'язаними будівлями (однорядний, Г-подібний, із рівнобіжною і безсистемною забудовами); однорядний із блоковим зв'язком будівель, об'єднаних спільним дахом (так звані довгі хати), замкнутий (гуцульські хати з граждами) – рідкісний тип. Дослідник зосередився головним чином на довгих хатах. Розглянуто такі питання, як ареал їх поширення, фактори виникнення, варіанти розташування будівель, їх кількість, розміри, варіанти компонування, орієнтація відносно комунікації, облаштування садибної ділянки. Науковець також простудював поширення подібного типу двору в інших регіонах України та за кордоном. Інформативність розвідки підсилюють ілюстративні матеріали: графічні зображення, карта поширення довгих хат другої половини – кінця XIX ст., плани довгих хат XIX ст. з різних регіонів Закарпаття.

У ще одному дописі дослідника [93] зафіксовано такі основні типи закарпатського житла з варіантами: двокамерне («хата + сіни»); двокамерне (хата і кліть), у якому ці два приміщення не зв'язані між собою, а ма-

ють окремі входи; трикамерне («хата + сіни + комора») і трикамерний локальний варіант («сіни + хата + комора») з двома входами. Як окремий тип житла визначено гуцульську хату з граждою та комплекси з боковим зв'язком житлових і господарських (довгі хати). Поява варіантів житла залежала від етнічних традицій, історії еволюції оселі, природних умов, господарського укладу, змін форм родини³.

Поділля. Яскравій перлині Подільського регіону – селу Буша (тодішнього Ямпільського р-ну) Вінницької області – присвятила свою статтю З. Гудченко [13]. Тут, у напруженій мальовничій пересіченій місцевості, зберігається багаточасовий комплекс об'єктів історико-культурної спадщини, геологічна пам'ятка «Гайдамацький яр», пам'ятки археології різних історичних періодів, залишки ранньослов'янського селища, давньоруське поселення, давньослов'янський язичницький храм печерного комплексу, фрагменти оборонних стін, валу, рову, вежа Бучанського замку XVII ст., фрагменти триконхового храму. Забудова характеризується терасним розташуванням та широким застосуванням природного каменю у зведенні споруд та розплануванні дворів. Водні джерела, що б'ють зі скель біля водоймищ, у Буші і сусідніх селах здавна використовують для відкритих громадських праель («теплиця», «шепіт») – у них вода ніколи не замерзає. Старовинне кладовище вражає розмаїттям кам'яних надмогильних хрестів кінця XVIII–XIX ст., відмінних за формою, пропорціями, декором.

Стаття З. Гудченко [21], підготовлена на основі вивчення літературних та архівних джерел, а також авторських польових досліджень 1970-х років, про забудову колишніх містечок на Поділлі й Волині. Учена характеризує поняття «містечко» як своєрідне культурне явище, викликане до життя певними історичними, соціальними й насамперед економічними умовами. Своєрідність простежується у структурі, плануванні, функціях містечкової забудови, засобах створення вуличного та громадського простору, органічного поєднання будинків із природним ландшафтом, у типах містечкових споруд, що, сприйнявши від сільських і міських деякі риси, набули свого специфічного характеру. Розглянуто питання національного складу, занять населення та особливої ролі містечок як торгово-ремісничих поселень або містць торгів та ярмарків.

У публікації етнологів С. Довганя [39] на власних матеріалах натурних обстежень та опрацюванні літературних джерел досліджено питання взаєморозміщення компонентів надвірної забудови на садибах у с. Орлівка (колишнього Теплицького р-ну) Вінницької області. Детально проаналізовано кожний тип споруд – будівлі для зберігання продуктів землеробства: клауна (стодола), комора (шпихлір), коші (кошниця), льох (погріб, катрага, катрана); будівлі для худоби (хлів, хлівець, стайня, обора, саж, бурдей, курник); будівлі для схову знарядь праці (повітка, шопи, возовня, піддашся); інші будівлі (літні кухні, бані, сушні тощо); малі архітектурні фор-

ми (вулики, кролятники, криниці, огорожі). Порівняння пам'яток кінця XIX ст. і 1980-х років засвідчило докорінні зміни садибної забудови селян протягом часу, а також нівелювання локальних і регіональних особливостей народного житла.

Ще одна стаття С. Довганя [40] є комплексним дослідженням традиційного народного будівництва с. Северинівка Жмеринського району Вінницької області. У ній висвітлено питання забудови вулиць та планування дворів, етапи будівництва та обряди, що їх супроводжують. Крім того, розглянуто конструктивні особливості спорудження стін, даху, стелі як житлових, так і господарських будівель – від початку заснування села в 1802 році й до сьогодні. Під час експедиції було виявлено пам'ятки кінця XIX ст., що дало змогу провести паралелі між минулим і теперішнім часом, порівняти, знайти відмінності в плануванні та забудові селянського двору.

Аналізуючи у статті [52] народне житло південних районів Поділля кінця XIX – початку XX ст., дослідниця Т. Косміна констатує відповідність його основних засад загальноподільському типові. При цьому виявляється низка ознак, притаманих досліджуваному локальному регіону, а саме: відкритий двір із розміщенням хати причілкою до вулиці, побутування безкаркасної глиносолом'яної, турлучної та кам'яної конструкції стін, основне планування («хата + сіни + хата»), наявність літньої кухні й кабиці під підвісним димником у сінях, зменшення кількості холодних будівель двору, зокрема перехід від клуні до половника з відкритим током, наявність землянкового типу житла, широке застосування традиційних засобів художнього оформлення оселі. Інформативність розвідки значно підсилюють якісні графічні ілюстрації загального вигляду відкритого двору та інтер'єрів хат.

Наддніпрянина. Стаття З. Гудченко [27] ґрунтується на авторських польових дослідженнях 1999 року с. Сотницьке (тоді – Петриківського р-ну) Дніпропетровської області. Ці землі в козацькі часи належали Протовчанській паланці Запорозької Січі. Знайдені монети 1632 та 1775 років дозволяють припустити можливість існування тут поселення вже в XVII–XVIII ст. Дослідженню підлягали питання виникнення села; особливостей ландшафту; проблем, пов'язаних із тривалими паводками; народного будівництва; сільського побуту. Описова частина публікації доповнена замальовками, креслениками архітектурних об'єктів, що виконані авторкою. Це – схеми планів, перетинів хат, фрагменти та деталі, схеми дворів, начерки хати, клуні, льоху, халаша тощо⁴.

Полтавщина. В іншій статті З. Гудченко [25] надається детальний опис митої мальованої в інтер'єрі хати ремісника-тесля в с. Яблучне (колишнього Зінківського р-ну) Полтавської області, розташованої на високому березі р. Ворскли неподалік селища Опішня. Будівля було обстежено, обміряно й сфотографовано дослідницею 1970 року. За планом це – ускладнений дворянний

варіант рубленого житла з круговим сполученням приміщень «хата на дві половини», з ганком на стовпчиках перед чільним фасадом, крита чотирихилим дахом під соломою. Ліва і права «половини» зводилися неодноразово – 1883–1893 роки та середина XIX ст. Серед інших приміщень привертає увагу інтер'єр «світлиці» з дощаною підлогою, митими мальованими стінами і стелею. Розписи олійними фарбами облямовують дверні та віконні прорізи у вигляді гірлянд із червоних квіток на зелених гілках. На стінах – вінки (діаметром в аршин) із фігурними хрестами, на стелі – алегорична композиція – птах серед багатокутних зірок. Подібні хати побутували також у с. Деревки (тоді – Котелевського р-ну) Полтавської області на протилежному березі річки (виявлені авторкою 1970 р.). Усі вони репрезентують певну локальну групу народного житла Полтавщини – Слобожанщини, про яку згадується у працях дослідників М. Сумцова та С. Таранушенка⁵.

Слобожанщина. В основу публікації З. Гудченко [16] покладено записану дослідницею розповідь майстра-будівельника найвищого ґатунку Олександра Федоровича Ляшенка. Викладені ним детальні відомості щодо матеріалів, конструкцій, розмірів елементів, способів зведення слобожанських хат, господарських будівель (сараїв, клунь, комор), виробничих споруд (вітряків, вод'яних млинів), колодязів, огорож становлять неабияку етнографічну цінність. Крім суто наукового значення, вони можуть бути використані з метою відтворення та реставрації архітектурних об'єктів у музеях просто неба України.

Стаття науковиці В. Сушко [78] присвячена вивченню традиційного житла Слобожанщини з використанням порівняльного аналізу будівельних практик інших регіонів України. Дослідження здійснене на основі писемних джерел, натурних обстежень наявних пам'яток народного будівництва, музейних колекцій скансенів України. Розглянуто питання заселення Слобожанщини вихідцями з усіх куточків України, формування різних типів поселень, організації садибного простору, спорудження житла, використання конструктивних засобів, будівельних матеріалів, декоративних прийомів. Відзначено зміни традиційного житла Слобожанщини, пов'язані з війнами, а також розвитком нових технологій будівельної галузі та промислового виробництва стінових, покрівельних, облицьовувальних, опоряджувальних матеріалів. Розглянуто зміни внутрішнього планування хати, системи опалення, умеблювання. На думку авторки, «порівняння планувальних і декоративних рішень та принципів житла українців різних частин України доводить їх загальноукраїнський характер».

Допис А. Ярової [109] підготовлено на експедиційних матеріалах з окремих сіл Харківщини, де авторка отримала відомості шляхом натурних обстежень низки збережених об'єктів традиційного житла, опитування старожилів щодо процесу його зведення та системи обрядовості. Інформацію доповнили світліни й художні

зображення старих слобожанських хат та їх внутрішнього начиння, зафіксовані в Ізюмському краєзнавчому музеї, бібліотеках і Будинках культури сіл регіону. Авторка констатує, що на початок ХХІ ст. процес зникнення традиційних рис слобожанського житла дедалі більше активізується у зв'язку з появою сучасних будівельних матеріалів, нових архітектурних форм, а головне – руйнування усталеного соціально-економічного, політичного, господарського устрою українського села.

Південь. Публікація дослідника М. Приходька [63] підготовлена на матеріалах вивчення сільського житла учасниками етнографічної експедиції 1971 року. Будівництво південно-західної частини Одеської області належить до південноукраїнського типу з притаманними йому характеристиками: компактним розміщенням під спільним дахом житлових і господарських приміщень у формі витягнутого прямокутника причілкою до вулиці; переважання двосхилої покрівлі; світло-блакитне пофарбування стін будівлі. Локальні особливості житла Півдня мають прояви в спорадичному побутуванні Г-подібного двору, пірамідальної форми даху, улаштуванні галереї, розміщенні печі топкою від сіней, виокремленні кухні, присінка, фарбуванні затиля хати жовтою глиною, майже повною відсутністю солом'яної покрівлі. Попри появу в будівництві нових матеріалів, продовжується народна традиція зведення житла з використанням місцевих матеріалів, системи планування, зовнішнього опорядження будинку тощо.

2. Типологічні, планувальні, конструктивно-технічні, естетичні аспекти дослідження народної архітектури. У другому розділі нашого огляду публікацій із питань народної архітектури України на сторінках журналу «НТЕ» подано низку матеріалів теоретичного та аналітичного змісту, що є наступним етапом осмислення науковцями польових досліджень.

У статті П. Жолтовського [46] проаналізовано пропорційну залежність у бойківському та гуцульському будівництві Українських Карпат різних частин низки обмірянних найхарактерніших хат, гражд, господарських будівель із багатьох районів Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Метою таких досліджень, на думку автора, стало детальніше визначення критеріїв краси та гармонійності народного будівництва не лише за допомогою зорових, емоційних вражень, а й на основі емпіричних даних. Вихідними елементами під час аналізу форм цих об'єктів визначено ті лінії та точки в силуетах споруд, що вважаються вузловими при створенні їх архітектурно-художнього образу і сприймаються зорово.

Статтю М. Катерноги [50] присвячено спорудам над джерелами підземних вод – українським криницям, багатогранності їх архітектурно-художнього трактування – від інженерно-технологічного до естетичного, образного, обрядового. Дослідник надає історичні відомості про деякі знакові криниці України, про їх роль у

пісенно-поетичному фольклорі, акцентує увагу на таких практичних питаннях, як вибір місця для їх копання, тип конструкції (з журавлем чи з корбою) залежно від глибини залягання ґрунтових вод та від геологічної будови породи обраної ділянки, будівельні матеріали для спорудження підземної, надземної (оголовок) частин криниць. Розмаїття художньо-технічних варіантів цих споруд проілюстровано авторськими малюнками (14 позицій), що доводять справедливість його твердження про неповторність кожної криниці.

У публікації Л. Прибеги [60] розглянуто типологічні та конструктивно-технічні характеристики млинарських споруд – водяних і вітряних млинів. Більш ранніми за походженням вважаються водяні млини, відомі на теренах України ще з часів Київської Русі. Будували два типи таких млинів – стаціонарні та наплавні, останні – на великих річках, де вони за допомогою човнів могли пересуватися уздовж берегів. Архітектурне рішення млинарських споруд відповідали традиційним особливостям народного будівництва в регіонах із використанням зрубною, каркасною чи кам'яною конструкцій або їх комбінацій. Для вітряків обиралися відкриті, добре провітрювані ділянки на пагорбах, часто за межами поселень при дорогах. Вони слугували акцентами в сільському краєвиді. Автор аналізує два основні типи вітряків (шатрові та стовпові), описує відмінності у формі, конструкціях, матеріалах цих споруд, наголошуючи на тому, що принцип роботи всіх типів майже однаковий. Приділено увагу регіональним особливостям архітектурно-художнього вигляду цих споруд.

Ще один допис цього дослідника [61] – спроба поглибити знання про традиційні будівлі індивідуального селянського господарства, пов'язані з хліборобством, до яких віднесено клуні, комори, кошниці. Джерелами інформації слугували праці відомих етнографів, авторські матеріали натурних обстежень та обмірів традиційних будівель, зокрема й експонатів українських скансенів, де зберігаються пам'ятки народної архітектури, перевезені з різних регіонів України. Наведено функціонально-типологічні, конструктивно-технічні, архітектурно-художні характеристики хліборобських споруд селянина та їх особливості залежно від природно-кліматичних умов побутування.

У статті Г. Стельмаха [76] йдеться про правильне планування сільських поселень і його роль на різних етапах їх соціалістичного перетворення, про активізацію роботи з перепланування старих та планування нових сіл. Цьому сприяла низка тогочасних урядових постанов і створення проектних організацій, спрямованих на поширення житлового будівництва. Розглянуто основні типи традиційних поселень давнього походження і досвід їх реконструкції в радянські часи згідно з генеральними планами. Починаючи з другої половини 1930-х років, розгорнулося будівництво сільських адміністративно-культурних центрів. Господарські двори та виробничі споруди розміщувалися за межами села.

Усі групи споруд – житлові, виробничі чи громадські – об'єднувалися в сектори.

У ще одній публікації Г. Стельмаха [75] зосереджено увагу на виявленні спільних рис у житлобудуванні східнослов'янських та інших народів, на його особливостях в українців, росіян, білорусів. Головний акцент зроблено на таких складових, як стінові конструкції та матеріали житла – зрубні (з кругляків, брусів, пластин), турдучні, глиняні, з обмазкою та побілкою (однобічною, двобічною); долівка (глинобитна, земляна); конструкції стелі та способи вкладання сволоків; форма даху (чотирихилий, двоххилий, на сохах) і його покриття (соломою, драницею, черепицею); типи внутрішнього планування («сіни + хата»; «хата + сіни + комора»; «хата + сіни + хата»; «сіни + хата + хата»); система опалення (піч, плита, груба, вивід диму); сіни (теплі, холодні). Автор наголошує на тому, що наявні класифікації українського народного житла не завжди відображають зміни, що сталися в другій половині XIX – на початку XX ст. через культурні взаємини українців з іншими народами.

Стаття П. Федаки [90] базується на аналізі архівних, польових, літературних матеріалів, який показує, що форми поселень на Закарпатті значною мірою залежать від фізико-географічних умов, рівня розвитку продуктивних сил, характеристик селянського господарства та сімейних відносин, форм землекористування, місцевих традицій, густоти населення. Автор визначає географічні зони, що збігаються з етнографічними районами: рівнинна зона долинян, гірська зона (Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина), передгір'я та широкі міжгірські долини – перехідна зона між рівнинною і гірською областями. Зовнішній вигляд поселень значною мірою залежить від їх належності до вищезазначеного зонування. На рівнині переважали вуличні, рядові, скупчені поселення; у гірській місцевості – ланцюгоподібні, розкидані села, хутірські двори; у передгір'ї – ближче до рівнинних. Значну увагу приділено процесам трансформацій поселенської мережі в певні історичні періоди.

Розвідка С. Таранушенка [80] присвячена важливій галузі народної архітектури – вітрякам, що були новим явищем у млинарстві, якщо порівняти з водяними млинами. Матеріали для публікації були зібрані автором під час експедицій упродовж 1913–1933 років у Харківській, Сумській, Полтавській, Чернігівській, Дніпропетровській, Луганській, Київській, Житомирській та Волинській областях. Використано також світліни інших дослідників. Серед багатьох обстежених і проаналізованих варіантів вітряків автор виокремлює 5 основних типів: 1) восьмигранний із кругляків, у якого повертається лише верх («голова»); 2) квадратний у плані призматичний зруб, що у верхній частині переходить у восьмигранник; 3) восьмигранний зруб у формі зрізаної піраміди з вертикальною обшивкою зрубу; 4) квадратний у плані або близький до квадрата з вертикальними, часто обшитими стінами, рубленими з брусів, пластин, у закидку між слупами, повертається весь

корпус; 5) кам'яний, у формі усіченого конуса, аналог дерев'яного рубленого вітряка першого типу. Вкривали вітряки дошками (дранню), соломною, гонтою, останнім часом – бляхою. Мали 4, 6, 8, 10 крил. Найбільшою монументальністю форм вражали вітряки першого, другого, третього й п'ятого типів. Четвертий тип відрізнявся великим розмаїттям пропорцій (1–2 поверхи), фасадним рішенням архітектурної форми, наявністю ганочків, стовпчиків, дверей на фасаді. Ураховуючи місце й роль вітряків в організації архітектурного обличчя села, дослідник відносить їх до своєрідної галузі народної монументальної архітектури України.

Інша публікація С. Таранушенка [82] базується на результатах дослідження архаїчних форм матеріальної культури на Поліссі, зокрема детального обстеження рублених, шестиграних у плані, критих рубленими стіжковими дахами без стелі клунь у селах Бігунь і Собичин на Житомирщині. Автор проаналізував засоби розбивки в натурі планів господарських споруд, розрахунки висоти зрубів стін, а також способи складання дахів, що дало цінні відомості про математичні методи, практично вживані в будівництві сільськими ремісниками. Рублений стіжковий верх має тисячолітні традиції і широке географічне розповсюдження. На думку дослідника, така конструкція, аналогічна до грузинського «дарбазі», стала основним елементом монументальної архітектури як у Грузії, так і в Україні.

Знаний дослідник української народної архітектури П. Юрченко у своїй статті [106] на прикладах бойківських дерев'яних церков, що вважаються найвищим досягненням місцевих народних майстрів українського храмубудування, аналізує засоби досягнення художньої виразності церковної споруди та її гармонійної єдності з природним ландшафтом. Це – нахил стін до середини, «подібно до стовбурів дерев, що звужуються доверху» для більшої стійкості; обшивка стін і дахів гонтом на кшталт кори дерев; використання художнього ефекту оптичних ілюзій, притаманних людському зорові, для підсилення враження висоти споруди; постійні співвідношення окремих частин храму; пропорційна побудова великих споруд на основі одного заданого розміру; розгорнута вгору форма наметів батьківських церков із кількома залами, де залими центральної башти збудовані за геометричною формулою ірраціональних чисел.

3. Традиції та інновації в сільській забудові. У третьому розділі нашого огляду вміщено анотації до статей, присвячених дослідженням стану сільської забудови на момент проведення обстежень у тих чи інших регіонах України. Акцентовано увагу на питаннях поступових еволюційних змін, викликаних технічним прогресом і активним перетворенням будівельної галузі. Також зафіксовано риси традиційності, що ще зберігаються в архітектурному обличчі українських сіл.

У дописі З. Гудченко [10] розглянуто стан сільської забудови з погляду збереження ознак традиційності та інноваційних проявів. Авторка спирається на власні

матеріали етнографічних експедицій у вибіркові села Середньої Наддніпряни (2008–2009) Слобожанщини (2008), Півдня (2006), Волині (2007), Закарпаття (2008). Польові матеріали, а також деякі статистичні відомості щодо житлового фонду сіл дали підстави стверджувати, що аж до середини ХХ ст. визначальною рисою архітектурного обличчя багатьох українських сіл була традиційна забудова. Подекуди вона зберігається і за сучасних соціально-економічних умов, особливо на Поліссі, у віддалених місцевостях інших регіонів, де рівнобіжно існує житловий фонд у хронологічних межах близько століття. У другій половині ХХ ст. забудова поступово трансформувалася. Де-не-де з'явилися громадські центри, сфера обслуговування громадян, значні виробничі сільськогосподарські комплекси. Але планувальна структура, вулична мережа не зазнали кардинальних змін, так само, як і принципи розміщення та масштаб забудови. Найпомітніше втручання в багатшаровий сільський організм відбулося в останні десятиліття у зв'язку з кризовими явищами в економіці країни, а отже, і в архітектурі, що є індикатором матеріального та духовного стану суспільства.

В іншій статті вченої [23] зазначено, що сучасна архітектура українського села, крім розвитку народних традицій у самодіяльному житловому будівництві, характеризується ще одним напрямом – вивченням і творчим використанням національної архітектурної спадщини фахівцями-архітекторами. З урахуванням народних традицій проектувалися, зокрема, села Вузлове та Козева Львівської, Войниха Подільської, Джурів і Дзвиняч Івано-Франківської, Білки Закарпатської областей. Село Вузлове – найвиразніший приклад цілісного вирішення громадського центру і селітебної зони, де архітектурні форми адміністративних, торговельних, житлових споруд навіяні образами народного будівництва Карпат. Стрімкі дахи, видовжені балкони та лоджії, горизонтальні виступи фасадів центру Вузлового відповідають гостроверхим обрисам церков, опасанням та звисам дахів традиційних хат, і ціла забудова сприймається як єдиний комплекс.

Публікація З. Гудченко [28] присвячена трансформаційним процесам, що відбулися в житловому будівництві українського села впродовж другої половини ХХ ст. внаслідок змін у системі сільського господарювання під впливом історичних, економічних, політичних та глобалізаційних факторів. Допис підготовлено на матеріалах і спостереженнях, отриманих під час щорічних історико-архітектурних та етнографічних експедицій селами України (1967–2012), у яких авторка брала участь від таких установ, як Київський науково-дослідний інститут теорії та історії архітектури і містобудування (КиївНДІТІ), ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України та НМНАПУ. В означеному часовому проміжку зафіксовано стан сільського будівництва в усіх регіонах України.

Підготовлена З. Гудченко ще одна стаття [30] базується на власних матеріалах польових досліджень сіль-

ської забудови на теренах впливу Дністровської ГЕС до їх затоплення в 1981–1983 роках. Вони були обстежені авторкою під час історико-архітектурних експедицій упродовж 1970-х років і включали аналітичні описи об'єктів, світлини, замальовки, обміри. Публікація знайомить з особливостями сіл Поділля й Буковини, розташованих уздовж Дністра на пересіченій місцевості. Досліджено характер вуличної мережі, планування надвірної забудови, житлові, господарські, виробничі будівлі, огорожі, хвіртки, криниці. Вивчався також досвід проектування житла для переселенців. Проаналізовано спроби поєднання рис традиційного і сучасного в сільському будівництві.

У статті С. Довганя [43] подано огляд польових матеріалів дослідника стосовно сільського житла українців Середньої Наддніпряни. Показано трансформаційні процеси в цій галузі культури кінця ХІХ – ХХ ст.: масове застосування в будівництві сільського житла 1960–1970-х років відмови від традиційних матеріалів (глина, солома, очерет, лоза) на користь використання цегли й бетону як більш міцних та довговічних.

В. Самойлович у своїй розвідці [69], зіставляючи сучасні компактні житлові будинки селян Закарпаття з традиційними видовженими хатами, підкреслює низку переваг новітнього житла. Наближення плану споруди до квадрата сприяє більш раціональному використанню площі, коротким взаємозв'язкам між центральною розташованою кухнею та іншими приміщеннями, з'являється можливість улаштування в межах будинку санітарної кімнати, ванни, покращується освітлення та інсоляція приміщень за рахунок великих вікон. Вхід робиться через веранду, що запобігає охолодженню сіней. Набувають популярності мансардні будинки, особливо в гірській місцевості. Певну увагу в публікації приділено опорядженню житла за допомогою вапняно-піщаних тинків, штучних стінових фактур, застосування декоративних елементів на фасадах. Будинки проектують професійні архітектори, а опорядження виконують самодіяльні майстри. Отже, на думку автора, у такий спосіб зливаються професійна і народна творчість.

У статті П. Федаки [89] проаналізовано перетворення в народному житлі Закарпаття, що відбулися за радянських часів, у перші повоєнні десятиліття. Істотно підвищилася його комфортабельність, удосконалилося планування, господарські приміщення відокремилися від житлових і кількісно скоротилися. Проте в основі горизонтального розвитку будівлі лишається традиційний тип закарпатського народного житла, насамперед «хата + сіней + комора» з напіввідкритою галереєю, що тягнеться вздовж щільного фасаду. Подальший розвиток плану – поділ приміщення комори на дві частини, розділення так само сіней, а пізніше весь будинок капітальною стіною ділиться на дві нерівні частини, у більшій з яких влаштовують житлові, а в меншій – службові приміщення. Галерея перетворюється поступово у веранду. З'являються будинки з мансардами. Змінюються матері-

али стін – окрім дерев'яних, застосовують саманні, цегляні та комбіновані стіни. Рівнобіжно побутують різні форми дахів: двосхилі, чотирихилі та двосхилі з усіченими зверху щипцями. Зникає покриття хати соломою, гонтою, драницею, натомість превалює черепицею, шифером, залізом. Розширюється арсенал засобів зовнішнього оздоблення житла: поліхромне тинькування, «пікування» (обшивка дерев'яних стін клиноподібними пофарбованими дощечками), прибивання декоративних «латок» на усічений зверху фронтон даху. В інтер'єрі житла традиційне умеблювання поступило місцем сучасним меблям закарпатського виробництва⁶.

4. Декоративне оздоблення сільського житла. Четвертий розділ історіографічного огляду присвячено питанням декоративного оздоблення та зовнішнього опорядження споруд селянського двору в деяких регіонах України та на іноетнічних теренах, де проживають українці. Основна увага приділена настінному розпису та декоративному пофарбуванню стін хати.

У розвідці О. Бежковича [3] досліджено питання географічного поширення українського настінного розпису в XIX–XX ст. на теренах України та за її межами – в українців-переселенців Кубані, південного й західного Казахстану. В Україні найбільшого поширення це культурне явище набуло в південних і західних областях, чому сприяли будівельні матеріали хат, придатні для настінного розпису.

В. Бушен у своїй статті [4] розглядає застосування декоративного живопису в народній архітектурі як один з ефективних засобів художньої виразності сільського житла. Проаналізовано фактори, що впливають на його територіальне поширення в різних регіонах України; принципи розміщення та характер композиції елементів розпису в інтер'єрі та екстер'єрі хати; колористичні гами, яким надається перевага; підпорядкованість мотивів декору конструктивній основі будівлі. Автор наголошує на головній думці, що «орнаментальна композиція, потрапляючи на стіну, повинна стати частиною цілого, одним з компонентів загального архітектурно-художнього образу».

В. Дяченко, аналізуючи у своїй статті [45] свідчення археологічних та етнографічних джерел, підсумовує, що «побілка житла є глибоко автохтонною місцевою традицією, історичні корені якої в слов'янського населення середньої Наддніпрянщини та Правобережжя сягають глибини століть, принаймні до часів Київської Русі».

У розвідці М. Катерноги [48] досліджено функцію споруд входу / в'їзду як переходу від відкритого до закритого простору й навпаки – на різних етапах процесу розвитку архітектурно-будівельної діяльності людини, починаючи з VI тис. до н. е., включно з XX ст. Розглянуто основні архітектурно-композиційні форми еволюції брам-воріт, їх пластичне вирішення. Головну увагу приділено створенню вихідних споруд у сільській забудові різних регіонів України, де, залежно від місцевих матеріалів, традицій та кліматичних умов, простежуються свої

специфічні риси цих малих архітектурних споруд, свій художній образ.

У статті В. Кушніра [54] проаналізовано мистецтво настінного розпису українців на теренах лісостепового й степового Буго-Дністровського межиріччя та Буджака у XX ст., окреслено локальні й регіональні особливості стінопису та чинники впливу на його розвиток.

Г. Лебедев – один з учасників експедиції, спорядженої влітку 1939 року Київським державним художнім інститутом під керівництвом професора В. Кричевського до сіл, розташованих біля лівих приток Дніпра на Полтавщині. У підготовленій ним статті [58] в загальних рисах висвітлено найхарактерніші особливості зовнішнього вигляду хати, наведено окремі приклади спорудження фасадів та їх архітектурні деталі. Дослідник відзначає мальовничість композиції, пластичність форм, барвистість декоративного оформлення житлових і господарських споруд селянських обійсть, підкреслює важливу роль вікон, дверей, лиштви, ганку та піддашку в композиції фасадів хат, що вирішено в органічній єдності зі структурою архітектурних форм. Публікацію ілюстровано авторськими малюнками, де зображено шість варіантів декорування фасадів.

Допис В. Самойловича [70] присвячено декоративному оформленню сільських будинків західних областей України другої половини XX ст., коли дещо зріс добробут населення і збільшилися вимоги до естетики житла. Спочатку дослідник нагадує про основні засоби оздоблення традиційної хати, мотиви настінного розпису та різьблення на дереві першої третини XX ст. Проте головну увагу він зосереджує на змінах у техніці виконання декору та новітніх опоряджувальних матеріалах останніх років. Аналіз базується на власних обстеженнях дослідника 1978–1981 років. Численні приклади засвідчують спадкоємність у застосуванні традиційних мотивів декору та у їх розміщенні у звичних місцях житла: під стріхою, навколо вікон, дверей, на кутах будівлі, між вікнами, над призьбою.

У статті В. Самойловича [68] розглянуто деякі способи застосування поліхромії для оздоблення сільських житлових будинків. Мета – можливе практичне використання кращих зразків пофарбування стін та деталей у забудові різних регіонів України. Автор наголошує на доцільності кольорового оздоблення стін житла залежно від властивостей місцевих будівельних матеріалів. Найширше розповсюдження кольорове опорядження житла набуло в лісостеповій та степовій смугах, де превалюють каркасні, глинобитні та глинолитні конструкції стін із глиняною вирівнювальною обмазкою; у районах зрубного будівництва потреби в його використанні обмежені або цілком відсутні. Головну увагу в розвідці приділено композиційним питанням кольорового прикрашання оселі шляхом пофарбування та настінного малювання. Акцентовано на взаємозв'язках декору й конструктивного рішення будівлі. Колір підкреслює її структурну основу⁷.

5. Обладнання інтер'єру хати. У п'ятому розділі нашого огляду розглянуто статті про внутрішнє планування та обладнання інтер'єру традиційної української хати в деяких регіонах України.

У статті Т. Добровольської [38] описано інтер'єр традиційної української хати, характерний у головних рисах для всієї території України, зокрема й Слобожанщини. Піч займала майже чверть площі житлової кімнати, по діагоналі від печі містилося покуття з іконами на божницях, убраними святковими рушниками, уздовж причілкової стіни – стіл або велика скриня, між піччю і причілком – під для сну, біля дверей – мисник з посудом. Основну увагу авторка приділила декоративному оздобленню елементів умеблювання інтер'єру розписами або різьбленням. Розписами прикрашали скриню, подекуди піч, а різьбленням – дерев'яні елементи обладнання: мисник, лави, стіл, сволок, божниці.

Розвідка Р. Свириди [71] базується на матеріалах експедиційних досліджень, здійснених авторкою в процесі створення експозиційної зони «Полісся» Музею народної архітектури та побуту України. Головною рисою обладнання давньої поліської хати була синхронність її спорудження і встановлення елементів умеблювання, з яких більшість мали стаціонарне кріплення до конструкцій зрубу. Розташування печі, лав, полу, жердок, полиць, столу, посвіту, ослонів, стільців, дитячих меблів відповідало функціональному розподілу простору хати (як у побутовому, так і обрядовому контекстах), випробовуваному протягом століть.

У студіях П. Федаки [86] детально проаналізовано внутрішню організацію трьох основних типів народного житла Українських Карпат і функціональну спеціалізацію його окремих частин та елементів. Це – найпоширеніший тридільний тип «хата + сіни + комора», дводільний тип «хата + сіни» (найбідніших селян) і особливий дводільний тип «хата + комора», у якого кожне приміщення мало окремі двері з галереї (на півдні Тячівського і Хустського р-нів Закарпатської обл.). У «хаті» обладнано три функціональні зони: кухонна (піч, мисник, ложечник); спальна (ліжко, дитяча колиска); ідальня і репрезентативна частина (стіл, лавки, стільці). Така диференціація інтер'єру «хати» є характерною для всіх етнографічних груп Українських Карпат. Деякі відмінності простежуються в певних районах Закарпаття в розташуванні печі щодо спрямування її челюстей. Планування та використання внутрішнього простору житла цілком підпорядковувалися принципу раціональності та відповідності побутовим процесам родини⁸.

6. Традиційне житло українських переселенців на іноетнічних теренах. У статті В. Бабенка [2] висвітлено процес переселення до Башкирії спільнот українців у різні історичні періоди, починаючи з 1730-х років аж до початку ХХ ст. Серед них – вихідці із Чернігівщини, Полтавщини, Київщини, Катеринославщини, Харківщини, Поділля. Автор поставив за мету показати характерні риси житла українських переселенців до Башки-

рії, ступінь збереження на чужині традицій народного будівництва, властивих українському етносові на його прабатьківщині, а також «інновації, які склалися в нових екологічних умовах під впливом активних етноконтактів з іншими народами в БАРСР». Дослідник свідчить, що новоприбулі займали низинні місця біля річок, житло розташовувало чільною або причілковою стіною на південь. У переселенців зафіксовано три варіанти двору відкритого типу (з однорядною, Г-подібною і вільною забудовою) та три етноспецифічні типи планування хат («хата + хата + сіни», «хата + сіни + хата», «хата + сіни»), зведені з наявних у районі матеріалів. У житлі переселенців простежуються складні нашарування якостей, зумовлених етнічними традиціями країни походження, екологічними факторами, специфікою життя в іноетнічному оточенні⁹.

У публікації, яку підготували І. Гребінь, М. Маруневич та С. Чоботар [9], показано «ступінь та характер збереження в етноконтактних зонах традицій, властивих молдавському та українському житлу, як у чисто етнічних аспектах, так і в історично-регіональних спільних рисах, набутих у перші роки радянської влади, а також їх зміни під впливом соціально-економічних перетворень». Матеріали зібрано під час експедицій у місцях спільного проживання молдавського та українського населення в шести етноконтактних зонах, що мають подібні природні умови, близькість форм господарства, що сприяло етнокультурним контактам, а отже, – переважанню регіональних рис традиційного житла над вузькоетнічними.

Стаття З. Гудченко [19] присвячена дослідженню ландшафтно-архітектурних аспектів заселення вихідцями з України с. Мусаїт у Молдові після звільнення цих земель від Туреччини понад 200 років тому. У травні 2002 року відбулася комплексна молдавсько-українська етнографічна експедиція в Мусаїт за участю авторки, яка зосередила увагу на натурному обстеженні природних умов, планувальної структури поселення, типів житла (від землянок, бурдейок до наземних хат), будівельних матеріалів і конструкцій житлових, господарських, громадських споруд, об'єктів водопостачання. Польові дослідження були істотно доповнені й поглиблені інформацією, наданою представниками старшого покоління мешканців із давніх родів щодо послідовності заселення верхніх і нижніх за рельєфом теренів, а також обрядодій, пов'язаних зі зведенням та функціонуванням життєвого простору українських переселенців. Завдяки моноетнічності села в ньому збереглися в досить цілісному вигляді прабатьківські культурні традиції, обряди, вірування, рідна мова.

Мета розвідки М. Сополіги [74] – повідомити про високий рівень української культури в Словаччині та закликати науковців до детального вивчення цієї тематики. У публікації подається опис характерних особливостей творів народного мистецтва, архітектури, меблів, екстер'єру та інтер'єру українських хат у Словаччині. На

думку автора, «технічно та художньо досконалі житла відзначаються скромністю, доцільністю, раціональністю та гармонією усіх компонентів із довкіллям. Тому вони є невичерпним джерелом натхнення для сучасних та майбутніх поколінь».

7. Пошуки народного стилю в архітектурі України. Ця тема вагомо представлена в часописі насамперед завдяки численним публікаціям видатного дослідника відповідного напрямку, доктора архітектури В. Чепелика та інших дописувачів журналу.

А. Адрюг, аналізуючи у своїй статті [1] муровану архітектуру м. Чернігова другої половини XVII – початку XVIII ст., доходить висновку, що підґрунтям для створення низки типів мурованих споруд міста, їх об'ємно-просторових композицій та декору були джерела народної творчості. Це простежується в спільності планової побудови як селянського традиційного, так і мурованого житла вищих верств населення; тотожності зведених народними майстрами хрещатих дерев'яних храмів і мурованих; в однакових співвідношеннях стінових зрубів і бань дерев'яних та мурованих церков; у відповідності декоративних елементів народного дерев'яного та мурованого житла.

У двох статтях Т. Товстенко [83; 84] подано коротку характеристику історії вивчення питання національних рис в українській архітектурі, названо імена вітчизняних учених – дослідників українського бароко, українського ампіру, українського модерну тощо. Серед них – Г. Логвин, В. Тимофієнко, В. Чепелик та ін. Проаналізовано форми об'ємно-просторової композиції споруд, вирішення порталів, окреслення дверних і віконних прорізів та їх декоративне оздоблення, що притаманно певним стилювим напрямам. Значну увагу приділено творчості архітекторів, які в різні періоди розробляли проекти з використанням рис національної архітектури, починаючи з 1930-х років (Д. Дяченко, П. Петрушенко, В. Созанський) і надалі (А. Добровольський, В. Єлізаров, А. Заваров, М. Холостенко, А. Мілецький, О. Малиновський, М. Коломієць та ін.). Із 1990-х років спроби використання історичних стилів у сучасному будівництві м. Києва, на думку авторки, особливо помітні в діяльності творчих майстерень при науково-проектних інститутах.

У розвідці В. Чепелика [96] висвітлено вплив видатного історика, етнографа, письменника і громадського діяча Д. Яворницького на формування напрямку народностильової архітектури в Подніпров'ї. Яскраві й самобутні приклади новітньої для початку XX ст. архітектури, позначені рисами народності, та факти професійної, патріотичної і навіть дипломатичної активності цього авторитетного вченого щодо замовників та проектувальників будинків свідчать про його безперечний внесок у їх реалізацію.

Одну зі статей В. Чепелика [99] присвячено архітектурно-стилістичному аналізу будинку для гостей, спорудженому в с. Лебединці (тепер – Прилуцького р-ну)

Чернігівської області в 1854–1856 роках його власником Г. Галаганом за проектом петербурзького академіка архітектури Є. Червинського, який був родом з України. Будинок згорів у 1917 році, але, на думку дослідника, «набув значення етапного твору для кожного, хто починає вивчення новітнього українського народного стилю в архітектурі», «як провісника народностильової архітектури України ХХ ст.».

Іншу публікацію цього самого дослідника [100] присвячено визначній постаті в українській культурі – маляру, графіку, етнографу та педагогу О. Сластіону, якого В. Чепелик уважав одним із зачинателів нового своєрідного напрямку в вітчизняній архітектурі на початку ХХ ст. – українського народно-стильового модерну, «ініціатором і натхненником відродження та широкого застосування кераміки, майоліки й мозаїки в будівництві, теоретиком архітектури, прикладного мистецтва, практиком, що звернув велику увагу на створення нових громадських будинків для села». О. Сластіон створив проекти шкіл, лікарні, амбулаторії, будинків для службового персоналу, для лікарів та санаторних корпусів. У роботах митця дослідник убачає риси раціоналістичного напрямку архітектури українського народного стилю, що почав формуватися поряд з основним декоративно-романтичним напрямом.

Ще одна стаття В. Чепелика [101] стосується пошуків національного стилю в архітектурі Західного регіону України. Досліджено різні аспекти цієї справи: проектування культурно-освітніх, культових, спортивних та інших типів споруд; теоретичні розробки; дискусії про український архітектурний стиль на сторінках газет та журналів, що сприяло популяризації цього стильового напрямку. Серед найбільш знакових постатей, дотичних до його впровадження на західноукраїнських землях, названо «патріарха новітньої української архітектури» В. Нагірного, який започаткував будівництво культових споруд у народних традиційних формах, а також Ю. Захаревича, І. Левинського, Т. Обмінського, О. Лушпинського. Львівський осередок розвитку своєрідного зодчества поширив вплив на весь регіон Прикарпаття. Важливою рисою цього центру було «прагнення з'єднати національні особливості зодчества з надбаннями прогресивної світової думки».

Процес формування на початку ХХ ст. основ новітнього східноукраїнського осередку вітчизняної культури на підґрунті народних традицій у всіх галузях мистецтва досліджено ще в одній розвідці В. Чепелика [103]. Головну увагу автор зосередив на пошуках самобутнього народного стилю в професійній архітектурі. Відштовхуючись від форм хати, послідовники цього напрямку усвідомлювали вимоги й потреби часу, тому розуміли необхідність оновлення форм, конструкцій, пластики архітектурних споруд. Яскравим прикладом став відомий будинок Полтавського губернського земства, споруджений за проектом харківського архітектора В. Кричевського в 1903–1908 роках. Серед творців

нового архітектурного напрямку автор публікації згадує також С. Васильківського, М. Самокиша, Є. Сердюка, К. Жукова, С. Тимошенка, В. Троценка, О. Варянишина та ін. Харківський осередок ентузіастів народностильової архітектури мав великий вплив на інші регіони України, де свої осередки з'явилися в містах Полтави, Києві, Катеринославі, а сама організація з гуртка перетворилася в Український художньо-архітектурний відділ (УХАВ). У 1920–1930-х роках східноукраїнський центр народностильової архітектури «почав перетворюватися у харківську архітектурну школу розвитку народних традицій в зодчестві ХХ сторіччя»¹⁰.

8. Народна архітектура у творчості Тараса Шевченка. Дослідження літературної та художньої творчості Т. Шевченка як джерела історико-архітектурної та етнографічної інформації щодо його доби знайшли відображення в низці статей З. Гудченко, дві з яких оприлюднено на сторінках журналу «НТЕ». Перша [17] підготовлена на основі вивчення та аналізу авторкою архівних матеріалів, натурних спостережень у с. Моринці, спілкування з нащадками селянських родів, що сусидили із садибами батьків Т. Шевченка та діда по матері Я. Бойка на час народження майбутнього поета в Моринцях. Додано також артефакти археологічних розкопок на колишньому ґрунті Я. Бойка для виявлення решток давньої забудови. Кінцевою метою цих досліджень було відтворення хати й деяких господарських будівель на терені Шевченкової материзни – до 175-річчя від дня народження Великого Кобзаря. Проєкт розроблявся в КиївНДІТІ (1981–1982) під керівництвом доктора архітектури Ю. Хохола за участю авторки статті та ін. Розкопки виконував археолог Г. Івакін (1981). Проєкт був частково реалізований у складі хати і фрагмента садиби.

В другій публікації З. Гудченко [11] досліджено літературно-мистецьку спадщину Т. Шевченка (поезії, повісті, живописні та графічні роботи) в архітектурно-етнографічному аспекті. Передусім зосереджено увагу на натурних замальовках сільської забудови та її словесних характеристиках на сторінках літературних творів видатного українця. Розвідку ілюстровано Шевченковими малюнками хат, селянських садиб, церков, монастирів, краєвидів.

9. Музеї просто неба України. Музеї народної архітектури та побуту формувалися шляхом перевезення пам'яток традиційного будівництва з місць первинного існування до заздалегідь обраної музейної ділянки, ландшафт якої нагадував природне оточення переміщених об'єктів. Розташування архітектурних експонатів підпорядковувалося генеральному плану експозиції. Основу скансенівської мережі склали музеї просто неба, засновані в містах Переяславі (1964), Ужгороді (1965), Києві (1969), Львові (1971), Чернівцях (1986). Їх доповнила низка невеликих локальних музеїв, що виникали переважно на Заході України на базі збережених давніх селянських садиб, хат, церков, виробничих споруд. Деякі з музеєфікованих на місцях

пам'яток продовжували функціонувати за своїм прямим призначенням (музей-млин, музей-церква, музей-комора). Особливістю скансенів різних типів є те, що архітектурні об'єкти були обладнані притаманним їм умеблюванням та внутрішнім начинням господарського чи виробничого спрямування.

Участь у відборі експонатів для музеїв просто неба брали насамперед працівники скансенів, а також науковці дослідних установ – КиївНДІТІ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України та ін. Відбувалися окремі спільні експедиції. Певну роль у виявленні пам'яток відігравали місцеві краєзнавці та поціновувачі старовини. Досвід створення музеїв народної архітектури періодично оприлюднювався на сторінках аналізованого видання.

У розвідці З. Гудченко [15] подано характеристику музеїв просто неба як однієї з найефективніших форм збереження пам'яток народної архітектури. Стисло викладено історію створення таких закладів у світі, починаючи з первістка – шведського Скансену в м. Стокгольмі (1891), назва якого стала загальною для такого типу музеїв. Згадано про досвід скансенівського будівництва на теренах радянського союзу: у 1930-х роках (Коломенське), після Другої світової війни – в Естонії, Латвії (започатковані 1924 р.), Карелії, біля м. Архангельська. У 1960–1970-х роках розпочалося будівництво музеїв просто неба в Україні (у містах Переяславі, Ужгороді). Наприкінці статті авторка вказала, що на часі – будівництво республіканського музею в м. Києві.

В іншій статті вченої [20] популяризується досвід музеєфікації пам'яток народного будівництва на місцях їх первісного існування, де зберігається неповторне природне чи архітектурне оточення. Прикладом цього може слугувати Закарпаття, де під час створення регіонального музею просто неба в м. Ужгороді було виявлено значно більше цікавих зразків народного зодчества, ніж передбачалося планом експозиції. Науковці запропонували зберігати виявлені архітектурні об'єкти на місцях, обладнавши їх необхідним внутрішнім начинням. Цю ідею підтримали обласні органи управління та громадськість.

За підсумками експедиції науковців ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України восени 2008 року в гірські села Закарпаття, де вивчалися різні аспекти матеріальної і духовної культури населення, З. Гудченко підготувала ще одну розвідку [24], у якій акцентовано увагу на способах дослідження та збереження культурної спадщини на місцях. Ідеться про музеєфіковані хати, садиби, млини, греблю, гамарню, що набули популярності в 1970-х роках. Не всі з них збереглися до початку ХХІ ст., проте з'являються й нові подібні осередки. У колишньому містечку Колочава в червні 2007 року відкрито музей просто неба «Старе село», що презентує близько двох десятків будівель горян. Це – садиба бідняка середини ХІХ ст. (курна хата і хлів), 200-річне житло вівчаря, колиба, хата-майстерня теслі, садиба кравця, єврейська корчма, кузня, хата лісоруба середини

XX ст. тощо. На головній вулиці Колочави – музеєфікована школа 1879 року.

В інформаційному дописі Н. Ковальчук [51] на сторінках журналу повідомляється про випуск у 1981 році другого видання «Фотопутівника по Музею народної архітектури та побуту УРСР» видавництвом «Мистецтво», обсяг – 93 сторінки (автори: С. Верговський, Н. Зозуля, А. Матвієнко, С. Смолінський, М. Ходаківський, С. Щербань). Видання здійснено з нагоди 7-річчя відкриття одного з найбільших не лише в межах України, але й колишнього радянського союзу культурного осередку скансенівського типу. Рецензент зосереджує увагу на ландшафтних особливостях музейної ділянки, структурі експозиції, характері та чисельності етнографічних, мистецьких, архітектурних експонатів. Схвально оцінюючи якість текстового та ілюстративного матеріалу, автор відзначає найповніший виклад розділу про поліську зону та належний рівень нарисів про Середню Наддніпрянщину, Полтавщину і Слобожанщину, Поділля, Карпати, а також про сектор «Народна архітектура та побут соціалістичного села».

У статті А. Ярової [108], присвяченій темі збереження традиційної архітектури в Україні та світі, студійовано фактори, що негативно впливають на означену проблему, та запропоновано можливі шляхи її подолання. Серед них – музеї народної архітектури та побуту просто неба, а також музеєфікація пам'яток на місцях «in situ»¹¹.

10. Відомі дослідники народної архітектури України: пам'ятні згадки. Заключний розділ нашого огляду присвячено публікаціям про знаних фахівців з архітектурно-етнографічної тематики, які вже закінчили свій земний шлях і залишили помітний слід в історії вітчизняної науки та культури. Мовиться про В. Чепелика, Г. Лебедева, П. Юрченка та В. Заболотного.

Допис Н. Гасанової [8] – шаноблива і натхненна данина пам'яті всебічно обдарованої людини В. Чепелика – талановитого педагога, вченого-архітектурознавця, художника, поета, професора кафедри основ архітектури та архітектурного проектування Київського національного університету будівництва і архітектури, який став одним із перших академіків Академії архітектури незалежної України. Закінчивши архітектурний факультет Київського будівельного інституту та захистивши кандидатську дисертацію, молодий фахівець віддав себе науково-дослідній роботі, зокрема вивченню традиційного сільського будівництва України та народно-стильових напрямів професійної архітектури. Сфера наукових зацікавлень ученого постійно розширювалася (написання статей і монографій про видатних майстрів архітектури різних історичних періодів, навчальні посібники для студентів, науково-методичні рекомендації до певних дисциплін, включно з новим предметом, уведеним професором, – «Історія регіональної архітектури», спрямованим на пізнання суто української архітектури). Окрім науково-педагогічної

діяльності, В. Чепелик постійно займався художньою та проектною творчістю.

М. Катерного присвятив ювілейний допис [49] ушануванню 85-річчя Г. Лебедева (1913–2003) – кандидата мистецтвознавства, автора колективних та індивідуальних праць з історії і практики української архітектури, мистецтва, народної художньої творчості. У 1940 році закінчив архітектурний факультет Київського художнього інституту, вчився архітектури в В. Заболотного, живопису – у В. Кричевського. Польовими дослідженнями народної архітектури та вжиткового мистецтва почав займатися ще в студентські роки, зокрема в селах Полтавщини, де виконував обміри та малюнки житлових і господарських будівель, архітектурних деталей. Із 1946 року працював в Академії архітектури України, у головній редакції «УРЕ» і Київському науково-дослідному інституті теорії і історії архітектури, де брав науково-організаційну участь, авторську й науково-редакційну участь у створенні фундаментальних праць (IV том «Історії українського мистецтва» (1966–1968), II том «Нарисів історії архітектури Української РСР» (1962), «Україна. Архітектура міст і сіл» (1969) тощо). Опублікував десятки статей із питань сучасної архітектурної практики та архітектури споруд, а також розвідок про пошуки національної архітектури на ґрунті народного мистецтва. Відзначено і графічний доробок митця, що частково надрукований.

Стаття Г. Лебедева [57] знайомить із архітектурно-творчою та науково-дослідницькою діяльністю П. Юрченка (1900–1972) – одного з найавторитетніших знавців української народної архітектури. Вищу освіту за фахом архітектора-художника він здобув у Київському художньому інституті. Працював викладачем архітектурного проектування у вищих навчальних закладах, займався проектною та науковою роботою, отримав учений ступінь кандидата архітектури. Після звільнення України від німецьких загарбників був запрошений до Академії архітектури УРСР для досліджень української архітектурної спадщини і народного мистецтва. Після кількох років проектною діяльністю (1952–1955) він продовжив наукову працю в Інституті історії і теорії архітектури як один із провідних авторів розділів до колективних праць – «Українське народне мистецтво (1962)», шеститомна «Історія українського народного мистецтва» (1966–1970, Державна премія України ім. Т. Шевченка), дванадцятитомна «Всеобщая история архитектуры» («ВИА», 1970–1975). Вийшли друком його книги «Народне мистецтво» (1967), «Пластика в современной архитектуре» (1975) та ін. Науковий доробок дослідника збагатив скарбницю української культури.

У ще одній змістовній публікації кандидата мистецтвознавства Г. Лебедева [55] розгорнуто багатогранну панораму творчої діяльності доктора архітектури, професора, організатора музейної справи, знавця історії зодчества і народного мистецтва В. Заболотного

(1898–1962). Майбутній митець народився в с. Карань на Полтавщині в родині сільського ремісника-ювеліра. У 1919 році закінчив гімназію в м. Переяславі. Вищу освіту здобув у Київському художньому інституті, який закінчив 1927 року, отримавши звання художника-архітектора. З кінця 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. викладав у своїй альма-матер та Київському інженерно-будівельному інституті, одночасно займаючи посаду головного архітектора державного інституту проектування міст (ДІПРОМІСТО). Упродовж усього неймовірно насиченого професійного життя зодчий вдало поєднував педагогічну, наукову та мистецьку діяльність. У своїй творчості майстер звертався до архітектурної спадщини, спираючись, зокрема, на засади класицизму. Будинок Верховної Ради в Києві (1936–1939), за проєкт якого автор одержав Державну премію срср у 1941 році, вважається епохальним твором і вагомим досягненням української архітектури ХХ ст. В опорядженні інтер'єрів будинку застосовано мотиви і форми народного декоративного мистецтва, що надало йому національного колориту. У 1945 році за ініціативи В. Заболотного створено першу в історії України Академію архітектури в Києві, яку він очолив як перший президент. Тут досліджувалися питання містобудівництва й архітектури споруд, техніки і технології будівництва, розвитку національних форм архітектури. Широко розгорнулося вивчення вітчизняної архітектурної спадщини в усіх регіонах України. Протягом 1949–1962 років на основі експедиційних та інших форм досліджень минулого видано десятки капітальних праць з історії мистецтва та архітектури України. Їх авторами були вихованці аспірантури Академії архітектури. Ідея розвитку національної своєрідності архітектури В. Заболотного в проєктах новобудов спонукала архітекторів до розробки типового селянського житла для різних українських регіонів (кінець 1950-х – початок 1960-х рр.) з урахуванням особливостей місцевого будівництва. У 1953 році В. Заболотний одержав учений ступінь доктора архітектури. У 1957 році, після

реорганізації Академії архітектури в Академії будівництва і архітектури (АБіА), він став її дійсним членом. У цей самий час зодчий очолив відділ історії мистецтва при Президії АБіА УРСР, завдання якого полягало в узагальненні та висвітленні нагромадженого століттями досвіду і здобутків українського мистецтва.

Висновки. На сторінках часопису «НТЕ» протягом 1957–2025 років було надруковано добірку, що містить понад сотню статей, присвячених різним аспектам дослідження феномена народної (традиційної) архітектури України та пов'язаних питань. Загальний перелік розглянутих нами публікацій налічує 110 назв, а до вибраних 90 із них підготовлено розгорнуті анотації, що склали основу змісту цього огляду. Рубрики розділів тексту розвідки та їхня кількість (10 позицій) об'єктивно визначилися тематичним спрямуванням статей. Осібна роль серед інших належить першому розділу («Регіональне народознавство»), побудованому на матеріалах польових досліджень відповідно до архітектурно-етнографічного районування України (Полісся, Карпати, Поділля, Наддніпрянщина, Полтавщина, Слобожанщина, Південь).

Варто наголосити, що більшість описаних та зафіксованих під час експедицій об'єктів традиційної забудови, за рідкісним винятком, наразі вже не існують. Це спричинено різними факторами: фізичною зношеністю споруд; знищенням через затоплення прибережних земель водосховищами ГЕС на Дніпрі, Дністрі та інших річках; радіаційною забрудненістю теренів Полісся після Чорнобильської катастрофи; а останнім часом – руйнуваннями внаслідок війни РФ проти України.

Потребує усвідомлення той факт, що зниклі об'єкти традиційної архітектури, а головне – механізми її природного відтворення, не підлягають відновленню в сучасних життєвих реаліях. Проте інформація про них, оприлюднена журналом «НТЕ» в другій половині ХХ – перших десятиліттях ХХІ ст., ставши набутком історії, з плином часу не втрачає наукової ваги.

Примітки

¹ Авторка висловлює щире подяку колезі Олександр Головку – науковому співробітнику відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України – за допомогу з підбором випусків часопису, необхідних для підготовки огляду, а також за здійснення комп'ютерного набору тексту й оформлення цієї статті.

² Про народну архітектуру історико-етнографічного регіону Полісся на сторінках журналу «НТЕ» опубліковано й інші статті С. Верговського та Р. Свириди [7], А. Данилюка [35], М. Приходька [64–65], В. Чепелика [102].

³ Перу дослідника П. Федаки належить ще низка статей у журналі [88; 90; 92; 94] про регіон «Українські Карпати».

⁴ Про регіон «Наддніпрянщина» надруковано також розвідку С. Довганя [42].

⁵ Господарським будівлям Полтавщини присвячено допис Г. Лебедева [56].

⁶ У руслі визначеного нами третього тематичного напрямку можна розглядати також статті М. Приходька [62] та Г. Стельмаха [76].

⁷ Питання хатнього настінного розпису досліджувалися також у статті Н. Студенець [77].

⁸ Питання обладнання інтер'єру хати вивчали також автори С. Чехович [104] та С. Довгань [41].

⁹ Про українських переселенців Башкортостану згадується також у короткому дописі О. Таран [79].

¹⁰ Темі пошуків народного стилю в архітектурі України В. Чепелик присвятив і інші свої публікації [95; 97–98].

¹¹ Про музеї просто неба йдеться також в інших статтях дослідників З. Гудченко [22; 26], В. Шмельова [105], Г. Скрипник [73].

Джерела та література

1. Адруг А. Народні джерела мурованої архітектури Чернігова другої половини XVII – початку XVIII ст. *Народна творчість та етнографія*. 1981. № 3. С. 63–68.
2. Бабенко В. Традиції та інновації у житлі українських переселенців в Башкирії. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 4. С. 27–30.
3. Бежкович А. Український народний настінний розпис. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 4. С. 121–128.
4. Бушен В. Настінне малювання в Українській РСР. *Народна творчість та етнографія*. 1960. № 4. С. 73–79.
5. Верговська М. Комори українського Полісся та Наддніпрянщини. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 1. С. 121–130.
6. Верговський С. Давнє народне будівництво Українського та Білоруського Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1979. № 2. С. 74–80.
7. Верговський С., Свирида Р. Давня київська хата. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 3. С. 83–85.
8. Гасанова Н. Видатний дослідник народної архітектури (до річниці світлої пам'яті Віктора Васильовича Чепелика; 1927–1999). *Народна творчість та етнографія*. 2000. № 2–3. С. 117–119.
9. Гребінь І., Маруневич М., Чоботар С. Відображення молдавсько-українських етнокультурних взаємовпливів у народному житлі. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 1. С. 12–17.
10. Гудченко З. Архітектурне обличчя українського села за сучасних умов. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 57–62.
11. Гудченко З. Архітектурні образи у творчості Тараса Шевченка. *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 5. С. 17–26.
12. Гудченко З. Архітектурно-ландшафтний образ Косівщини (за польовими дослідженнями). *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 1. С. 83–93.
13. Гудченко З. Бушанські мури. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 6. С. 81–86.
14. Гудченко З. Відлуння давніх традицій на Чернігівському Поліссі (за польовими дослідженнями села Надинівка Чернігівської області). *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 3. С. 115–117.
15. Гудченко З. Етнографічні музеї просто неба. *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 4. С. 48–53.
16. Гудченко З. З досвіду народного будівництва на Слобожанщині. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 4. С. 80–88.
17. Гудченко З. З історії оселі батьків Т. Г. Шевченка в Моринцях. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 4. С. 49–52.
18. Гудченко З. З історії формування сільських поселень над річкою Бужок на Хмельниччині (за експедиційними дослідженнями). *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 96–99.
19. Гудченко З. Заселення та забудова українського села Мусаїт у Молдові. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 2. С. 56–63.
20. Гудченко З. Локальні етнографічні музеї просто неба. *Народна творчість та етнографія*. 1979. № 4. С. 64–67.
21. Гудченко З. Містечка України. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 1. С. 51–57.
22. Гудченко З. Музеї просто неба. *Народна творчість та етнографія*. 1970. № 4. С. 19–25.
23. Гудченко З. Народні традиції в сільській архітектурі. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 4. С. 27–30.
24. Гудченко З. Народознавчі осередки у гірських селах Закарпаття (за експедиційними враженнями). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 76–78.
25. Гудченко З. Пам'ятки української дерев'яної архітектури. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 1. С. 92–94.
26. Гудченко З. Поліський скансен у Сарнах. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 5. С. 92.
27. Гудченко З. Село на пониззі Дніпра. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 2. С. 91–100.
28. Гудченко З. Традиційна забудова в Україні (трансформації та іноетнічні впливи). *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 2. С. 94–99.
29. Гудченко З. Традиційне будівництво на Малинщині (за експедиційними дослідженнями 2003 р.). *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 3. С. 79–87.

30. Гудченко З. Традиційне і сучасне в сільській забудові Середньої Наддніпрянщини. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 5. С. 66–70.
31. Гурков В., Косміна О. Регіональні й локальні тенденції сучасного розвитку поселень та житла українсько-білоруського Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 1. С. 18–22.
32. Данилюк А. Бойківська хата 1812 р. *Народна творчість та етнографія*. 1969. № 6. С. 83–84.
33. Данилюк А. Давнє народне житло в Шацькому національному парку. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 2–3. С. 70–73.
34. Данилюк А. Замкнені двори на Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 1975. № 4. С. 102–103.
35. Данилюк А. Особливості розвитку традиційного житла Волинського Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1977. № 1. С. 50–56.
36. Данилюк А. Традиційна поліська садиба і типи її забудови. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 53–58.
37. Дмитрук Н. [Польові записи з Волині]. *Народна творчість та етнологія*. 2015. № 3. С. 65–75.
38. Добровольська Т. Інтер'єр народного житла Слобожанщини. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 2–3. С. 73–79.
39. Довгань С. Господарські будівлі селянського двору на південному сході Поділля (с. Орлівка Теплицького р-ну Вінницької обл.). *Народна творчість та етнографія*. 2009. № 2. С. 96–100.
40. Довгань С. Народна архітектура села Северинівка Жмеринського району Вінницької області: від перших днів заснування до сьогодні (за матеріалами експедиції 2009 року). *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 4. С. 103–111.
41. Довгань С. Особливості художнього оздоблення в інтер'єрі традиційного житла Переяславщини наприкінці XIX – середині XX століття (на основі експедиційних матеріалів). *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 1. С. 129–131.
42. Довгань С. Регіональні особливості зведення народного житла Середньої Наддніпрянщини в кінці XIX – другій половині XX століття. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 3. С. 92–97.
43. Довгань С. Трансформаційні процеси в житловому будівництві українців Черкащини кінця XIX – XX століть. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 4. С. 81–83.
44. Довгань С. Трансформаційні процеси у будівництві житла с. Вереміївка Чорнобаївського району Черкаської області у XX – на початку XXI століття (на основі експедиційних матеріалів). *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 3. С. 79–84.
45. Дяченко В. Традиція побілки житла. *Народна творчість та етнографія*. 1971. № 5. С. 52–58.
46. Жолтовський П. Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 4. С. 61–68.
47. Завада В. Народні традиції в монументальному дерев'яному будівництві Українського Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 1. С. 46–52.
48. Катернога М. Брами в народному зодчестві. *Народна творчість та етнографія*. 1995. № 1. С. 50–55.
49. Катернога М. Дослідник скарбів народної архітектури. *Народна творчість та етнографія*. 1997. № 5–6. С. 101–104.
50. Катернога М. Крилиці на Україні. *Народна творчість та етнографія*. 1990. № 1. С. 13–21.
51. Ковальчук Н. Путівник по музею просто неба. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 4. С. 79–80.
52. Косміна Т. Локальні особливості народного житла південних районів Поділля. *Народна творчість та етнографія*. 1973. № 4. С. 24–31.
53. Кравченко Я. Пам'ятка бойківської архітектури. *Народна творчість та етнографія*. 1994. № 1. С. 78–81.
54. Кушнір В. Особливості декорування традиційного житла українців Буго-Дністровського межиріччя і Буджака. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 4. С. 9–13.
55. Лебедев Г. Визначний український зодчий XX ст. *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 1–2. С. 70–75.
56. Лебедев Г. Господарські будівлі Полтавщини. *Народна творчість та етнографія*. 1984. № 4. С. 78–79.
57. Лебедев Г. Дослідник народної архітектури. *Народна творчість та етнографія*. 1996. № 4. С. 69–74.
58. Лебедев Г. Художнє оздоблення хат Полтавщини. *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 4. С. 58–61.
59. Матійчук М. Автентичні покрівельні техніки та їх вплив на архітектоніку традиційних будівель в Українських Карпатах. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 3. С. 60–70.
60. Прибега Л. Млинарські споруди українського села XIX – початку XX століття. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 3. С. 54–57.
61. Прибега Л. Хліборобські будівлі українського села XIX – початку XX століття. *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 4. С. 37–41.

62. Приходько М. До питання про розвиток житла робітників Донбасу. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 2. С. 51–59.
63. Приходько М. Житло українців у межиріччі Дністра та Дунаю. *Народна творчість та етнографія*. 1972. № 3. С. 30–34.
64. Приходько М. Народне житло в с. Вишгороді. *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 4. С. 39–44.
65. Приходько М. Особливості сільського житла на Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 1970. № 6. С. 50–54.
66. Радович Р. З історії народного будівництва: традиційні техніки покриття дахів на Поліссі. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 3. С. 53–66.
67. Радович Р. Становлення зрубної техніки будівництва на теренах Полісся. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 6. С. 22–32.
68. Самойлович В. Поліхромія в архітектурі народного житла. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 3. С. 112–126.
69. Самойлович В. Сучасне народне житло на Закарпатті. *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 5. С. 16–22.
70. Самойлович Ю. Орнаментальний декор в оздобленні сучасного сільського житла. *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 2. С. 68–70.
71. Свирида Р. Обладнання традиційного житла Правобережного Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1979. № 3. С. 56–63.
72. Сілецький Р. Форми сільських поселень в Українських Карпатах (XIX – початок XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 2. С. 37–39.
73. Скрипник Г. Музеї-скансени і пропаганда народної культури. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 2. С. 73–78.
74. Сополіга М. Народне мистецтво в житлово-побутовій культурі українців Словаччини. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 5. С. 61–65.
75. Стельмах Г. Питання типології українського народного житла. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 4. С. 35–44.
76. Стельмах Г. Сільські поселення радянської України. *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 3. С. 93–106.
77. Студенець Н. Традиційна практика хатнього настінного розпису в сучасному науковому осмисленні та інтерпретації. *Народна творчість та етнологія*. 2022. № 3. С. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.078>.
78. Сушко В. Регіональні особливості планувальних і декоративних житлобудівних традицій Слобожанщини. *Народна творчість та етнологія*. 2021. № 2. С. 37–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2021.02.037>.
79. Таран О. Українці Башкортостану: погляд у минуле. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 6. С. 114–115.
80. Таранушенко С. Вітряки. *Народна творчість та етнографія*. 1958. № 1. С. 80–99.
81. Таранушенко С. Давнє поліське житло. *Народна творчість та етнографія*. 1969. № 1. С. 8–23.
82. Таранушенко С. Клуни Українського Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 3. С. 60–64.
83. Товстенко Т. Вплив етнокультурної спадщини на сучасний стан забудови в культурно-інформаційному просторі Києва. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 3. С. 72–84.
84. Товстенко Т. Етновияви в стильових рисах сучасної архітектури Києва. *Народна творчість та етнографія*. 2010. № 6. С. 23–30.
85. Урбанович Б. Традиційні вірування та звичаї, пов'язані з будівництвом житла на Покутті. *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 2. С. 52–54.
86. Федака П. Внутрішнє планування та інтер'єр народного житла Закарпаття (друга половина XIX – початок XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 5. С. 32–39.
87. Федака П. Господарські будівлі та споруди малих архітектурних форм. *Народна творчість та етнографія*. 2007. № 5. С. 34–41.
88. Федака П. Залежність між формами сім'ї і народного житла в Українських Карпатах (друга половина XIX – початок XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1987. № 1. С. 18–24.
89. Федака П. Зміни в народному житлі колгоспного селянства Закарпаття (50–60-і роки). *Народна творчість та етнографія*. 1978. № 5. С. 22–27.
90. Федака П. Особливості форм сільських поселень Закарпаття (XIX–XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 6. С. 3–11.
91. Федака П. Реліктові форми будівель на Закарпатті. *Народна творчість та етнографія*. 1980. № 2. С. 73–77.
92. Федака П. Типи двору на Закарпатті (друга половина XIX – поч. XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 2. С. 35–41.
93. Федака П. Типи й варіанти народного житла Закарпаття (XIX – початок XX ст.). *Народна творчість та етнографія*. 1981. № 2. С. 11–21.
94. Федака П. Традиційні сільські поселення Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 7–13.

95. Чепелик В. Архітектурна пам'ятка початку ХХ століття. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 3. С. 48–53.
96. Чепелик В. Д. І. Яворницький і народно-стильова архітектура Придніпров'я. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 5. С. 39–46.
97. Чепелик В. Народні традиції в архітектурі Києва 1920–1940-х років. *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 2. С. 28–36.
98. Чепелик В. Народні традиції та новаторство в архітектурі перших виставочних павільйонів УРСР в Москві. *Народна творчість та етнографія*. 1986. № 5. С. 13–18.
99. Чепелик В. Первісток народного архітектурного стилю Шевченкової доби. *Народна творчість та етнографія*. 1989. № 2. С. 3–10.
100. Чепелик В. Пошук народного стилю в архітектурній творчості О. Г. Сластіона. *Народна творчість та етнографія*. 1979. № 2. С. 55–61.
101. Чепелик В. Пошук національної своєрідності в архітектурі Прикарпаття початку ХХ ст. *Народна творчість та етнографія*. 1990. № 1. С. 21–30.
102. Чепелик В. Традиційна народна хата Київщини. *Народна творчість та етнографія*. 1999. № 5–6. С. 20–27.
103. Чепелик В. Харківський осередок творців народного стилю в архітектурі. *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 5. С. 13–21.
104. Чехович С. Обладнання житла на західних областях УРСР. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 3. С. 75–84.
105. Шмельов В. Етнографічні музеї просто неба. *Народна творчість та етнографія*. 1975. № 6. С. 52–60.
106. Юрченко П. Пропорційність в народній архітектурі. *Народна творчість та етнографія*. 1970. № 4. С. 12–18.
107. Ярова А. Вивчення традиційного житла Чернігівщини наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХХ століття. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 2. С. 100–104.
108. Ярова А. Місце традиційного житла в сучасному світі. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 4. С. 75–80. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2018.04.075>.
109. Ярова А. Традиційна житлова архітектура Харківщини. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 86–88.
110. Ярова А. Традиційне житло Коропського Подесення (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 1. С. 73–80.

References

1. ADRUH, Anatolii. Folk Sources of the Stone Architecture of Chernihiv in the Mid to Late 17th – Early 18th Centuries. *Folk Art and Ethnography*, 1981, no. 3, pp. 63–68 [in Ukrainian].
2. BABENKO, Vasyi. Traditions and Innovations in the Housing of Ukrainian Settlers in Bashkyriia. *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 4, pp. 27–30 [in Ukrainian].
3. BEZHKOYCH, Afanasii. Ukrainian Folk Wall Painting. *Folk Art and Ethnography*, 1957, no. 4, pp. 121–128 [in Ukrainian].
4. BUSHEN, Vsevolod. Wall Painting in the Ukrainian SSR. *Folk Art and Ethnography*, 1960, no. 4, pp. 73–79 [in Ukrainian].
5. VERHOVSKA, Mariia. Storehouses of the Ukrainian Polissia and Dnieper Regions. *Folk Art and Ethnography*, 2008, no. 1, pp. 121–130 [in Ukrainian].
6. VERHOVSKYI, Serhii. Ancient Folk Construction of Ukrainian and Belarusian Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1979, no. 2, pp. 74–80 [in Ukrainian].
7. VERHOVSKYI, Serhii, Raisa SVYRYDA. An Ancient Kyiv House. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 3, pp. 83–85 [in Ukrainian].
8. HASANOVA, Ninel. An Outstanding Researcher of Folk Architecture (To the Anniversary of the Blessed Memory of Viktor Vasylovych Chepelyk; 1927–1999). *Folk Art and Ethnography*, 2000, no. 2–3, pp. 117–119 [in Ukrainian].
9. HREBIN, Ion, Mariia MARUNEVYCH, Svitlana CHOBOTAR. Reflection of Moldovan-Ukrainian Ethnocultural Mutual Influences in Folk Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1987, no. 1, pp. 12–17 [in Ukrainian].
10. HUDCHENKO, Zoia. Architectural Face of the Ukrainian Village in Modern Conditions. *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 6, pp. 57–62 [in Ukrainian].
11. HUDCHENKO, Zoia. Architectural Images in the Works of Taras Shevchenko. *Folk Art and Ethnology*, 2013, no. 5, pp. 17–26 [in Ukrainian].

12. HUDCHENKO, Zoia. Architectural and Landscape Image of Kosiv Region (After Field Research). *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 1, pp. 83–93 [in Ukrainian].
13. HUDCHENKO, Zoia. Busha Walls. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 6, pp. 81–86 [in Ukrainian].
14. HUDCHENKO, Zoia. Echoes of Ancient Traditions in Chernihiv Polissia (After Field Research of the Village of Nadynivka of Chernihiv Region). *Folk Art and Ethnology*, 2013, no. 3, pp. 115–117 [in Ukrainian].
15. HUDCHENKO, Zoia. Ethnographic Open-Air Museums. *Folk Art and Ethnography*, 1967, no. 4, pp. 48–53 [in Ukrainian].
16. HUDCHENKO, Zoia. From the Experience of Folk Construction in Slobozhanshchyna. *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 4, pp. 80–88 [in Ukrainian].
17. HUDCHENKO, Zoia. From the History of the Formation of T. H. Shevchenko's Parents' Home in Moryntsi. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 4, pp. 49–52 [in Ukrainian].
18. HUDCHENKO, Zoia. From the History of the Formation of Rural Settlements on the Buzhok River in Khmelnytskyi Region (After the Expeditionary Research). *Folk Art and Ethnography*, 2008, no. 5, pp. 96–99 [in Ukrainian].
19. HUDCHENKO, Zoia. Settlement and Construction of the Ukrainian Village of Musait in Moldova. *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 2, pp. 56–63 [in Ukrainian].
20. HUDCHENKO, Zoia. Local Ethnographic Open-Air Museums. *Folk Art and Ethnography*, 1979, no. 4, pp. 64–67 [in Ukrainian].
21. HUDCHENKO, Zoia. Small Towns of Ukraine. *Folk Art and Ethnography*, 2006, no. 1, pp. 51–57 [in Ukrainian].
22. HUDCHENKO, Zoia. Open-Air Museums. *Folk Art and Ethnography*, 1970, no. 4, pp. 19–25 [in Ukrainian].
23. HUDCHENKO, Zoia. Folk Traditions in Rural Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 4, pp. 27–30 [in Ukrainian].
24. HUDCHENKO, Zoia. Ethnological Centers in the Mountain Villages of Transcarpathia (Based on Expeditionary Impressions). *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 2, pp. 76–78 [in Ukrainian].
25. HUDCHENKO, Zoia. Monuments of Ukrainian Wooden Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1978, no. 1, pp. 92–94 [in Ukrainian].
26. HUDCHENKO, Zoia. Polissian Skansen in Sarny. *Folk Art and Ethnography*, 1987, no. 5, p. 92 [in Ukrainian].
27. HUDCHENKO, Zoia. A Village on the Lower Reaches of the Dnieper. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 2, pp. 91–100 [in Ukrainian].
28. HUDCHENKO, Zoia. Traditional Construction in Ukraine (Transformations and Ethnic Influences). *Folk Art and Ethnology*, 2013, no. 2, pp. 94–99 [in Ukrainian].
29. HUDCHENKO, Zoia. Traditional Construction in Malyn Region (After Expeditionary Research of 2003). *Folk Art and Ethnography*, 2006, no. 3, pp. 79–87 [in Ukrainian].
30. HUDCHENKO, Zoia. Traditional and Modern in the Rural Construction of the Middle Over Dnipro Lands. *Folk Art and Ethnography*, 1978, no. 5, pp. 66–70 [in Ukrainian].
31. HURKOV, Volodymyr, Oksana KOSMINA. Regional and Local Trends in the Modern Development of Settlements and Housing of Ukrainian-Belarusian Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1988, no. 1, pp. 18–22 [in Ukrainian].
32. DANYLIUK, Arkhyp. Boyko House of 1812. *Folk Art and Ethnography*, 1969, no. 6, pp. 83–84 [in Ukrainian].
33. DANYLIUK, Arkhyp. Ancient Folk Housing in the Shatsk National Park. *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 2–3, pp. 70–73 [in Ukrainian].
34. DANYLIUK, Arkhyp. Enclosed Yards in Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1975, no. 4, pp. 102–103 [in Ukrainian].
35. DANYLIUK, Arkhyp. Development Features of the Traditional Housing in Volhynian Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1977, no. 1, pp. 50–56 [in Ukrainian].
36. DANYLIUK, Arkhyp. Traditional Polissian Estate and Its Types of Construction. *Folk Art and Ethnography*, 1991, no. 2, pp. 53–58 [in Ukrainian].
37. DMYTRUK, Nykanor. [Field Notes from Volhynia]. *Folk Art and Ethnology*, 2015, no. 3, pp. 65–75 [in Ukrainian].
38. DOBROVOLSKA, Tetiana. Interior of Folk Housing of Slobozhanshchyna. *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 2–3, pp. 73–79 [in Ukrainian].
39. DOVHAN, Serhii. Outbuildings of a Peasant Yard in the Southeast of Podillia (Orlivka Village of Teplyk District in Vinnytsia Region). *Folk Art and Ethnography*, 2009, no. 2, pp. 96–100 [in Ukrainian].
40. DOVHAN, Serhii. Folk Architecture of Severynivka Village in Zhmerynka District of Vinnytsia Region: From the First Days of Foundation to the Present (After the Expeditionary Materials of 2009). *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 4, pp. 103–111 [in Ukrainian].
41. DOVHAN, Serhii. Features of Artistic Decoration in the Interior of Traditional Housing of Pereiaslav Region at the Late 19th – Mid 20th Century (Based on Expeditionary Materials). *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 1, pp. 129–131 [in Ukrainian].

42. DOVHAN, Serhii. Regional Features of the Construction of Folk Housing in the Middle Over Dnipro Lands in the Late 19th – Mid to Late 20th Century. *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 3, pp. 92–97 [in Ukrainian].
43. DOVHAN, Serhii. Transformation Processes in the Residential Construction of Ukrainians in Cherkasy Region at the Late 19th – 20th Centuries. *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 4, pp. 81–83 [in Ukrainian].
44. DOVHAN, Serhii. Transformation Processes in the Construction of Housing in the Village of Veremiivka in Chornobai District of Cherkasy Region in the 20th – Early 21st Century (Based on Expeditionary Materials). *Folk Art and Ethnology*, 2014, no. 3, pp. 79–84 [in Ukrainian].
45. DIACHENKO, Volodymyr. Tradition of Whitewashing Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1971, no. 5, pp. 52–58 [in Ukrainian].
46. ZHOLTOVSKYI, Pavlo. Some Features of Folk Construction in the Ukrainian Carpathians. *Folk Art and Ethnography*, 1978, no. 4, pp. 61–68 [in Ukrainian].
47. ZAVADA, Viktor. Folk Traditions in Monumental Wooden Construction of Ukrainian Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1987, no. 1, pp. 46–52 [in Ukrainian].
48. KATERNOHA, Musii. Gates in Folk Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1995, no. 1, pp. 50–55 [in Ukrainian].
49. KATERNOHA, Musii. Researcher of Treasures of Folk Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1997, no. 5–6, pp. 101–104 [in Ukrainian].
50. KATERNOHA, Musii. Wells in Ukraine. *Folk Art and Ethnography*, 1990, no. 1, pp. 13–21 [in Ukrainian].
51. KOVALCHUK, Nataliia. Guide for the Open-Air Museum. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 4, pp. 79–80 [in Ukrainian].
52. KOSMYNA, Tamara. Local Features of Folk Housing in the Southern Regions of Podillia. *Folk Art and Ethnography*, 1973, no. 4, pp. 24–31 [in Ukrainian].
53. KRAVCHENKO, Yaroslav. Monument of Boyko Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1994, no. 1, pp. 78–81 [in Ukrainian].
54. KUSHNIR, Viacheslav. Features of Decorating Traditional Housing of Ukrainians in the Bug-Dniester Interflue and Budzhak. *Folk Art and Ethnology*, 2011, no. 4, pp. 9–13 [in Ukrainian].
55. LEBEDIEV, Heorhii. An Outstanding Ukrainian Architect of the 20th Century. *Folk Art and Ethnography*, 2003, no. 1–2, pp. 70–75 [in Ukrainian].
56. LEBEDIEV, Heorhii. Outbuildings of Poltava Region. *Folk Art and Ethnography*, 1984, no. 4, pp. 78–79 [in Ukrainian].
57. LEBEDIEV, Heorhii. Researcher of Folk Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1996, no. 4, pp. 69–74 [in Ukrainian].
58. LEBEDIEV, Heorhii. Artistic Decoration of Houses in Poltava Region. *Folk Art and Ethnography*, 1978, no. 4, pp. 58–61 [in Ukrainian].
59. MATIICHUK, Mykhailo. Authentic Roofing Techniques and Their Influence on the Architectonics of Traditional Buildings in the Ukrainian Carpathians. *Folk Art and Ethnography*, 2008, no. 3, pp. 60–70 [in Ukrainian].
60. PRYBIEHA, Leonid. Milling Structures of the Ukrainian Village of the 19th – Early 20th Century. *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 3, pp. 54–57 [in Ukrainian].
61. PRYBIEHA, Leonid. Agricultural Buildings of the Ukrainian Village of the 19th – Early 20th Century. *Folk Art and Ethnography*, 1993, no. 4, pp. 37–41 [in Ukrainian].
62. PRYKHODKO, Mykola. On the Issue of the Development of Housing for Workers in Donbas. *Folk Art and Ethnography*, 1957, no. 2, pp. 51–59 [in Ukrainian].
63. PRYKHODKO, Mykola. Housing of Ukrainians in the Interflue of the Dniester and Danube. *Folk Art and Ethnography*, 1972, no. 3, pp. 30–34 [in Ukrainian].
64. PRYKHODKO, Mykola. Folk Housing in the Vyshhorod Village. *Folk Art and Ethnography*, 1966, no. 4, pp. 39–44 [in Ukrainian].
65. PRYKHODKO, Mykola. Features of Rural Housing in Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1970, no. 6, pp. 50–54 [in Ukrainian].
66. RADOVYCH, Roman. From the History of Folk Construction: Traditional Roof Covering Techniques in Polissia. *Folk Art and Ethnology*, 2017, no. 3, pp. 53–66 [in Ukrainian].
67. RADOVYCH, Roman. Formation of Log Construction Technique in Polissia. *Folk Art and Ethnology*, 2017, no. 6, pp. 22–32 [in Ukrainian].
68. SAMOILOVYCH, Viktor. Polychromy in the Architecture of Folk Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1957, no. 3, pp. 112–126 [in Ukrainian].
69. SAMOILOVYCH, Viktor. Modern Folk Housing in Transcarpathia. *Folk Art and Ethnography*, 1968, no. 5, pp. 16–22 [in Ukrainian].
70. SAMOILOVYCH, Viktor. Ornamental Decor in the Ornamentation of Modern Rural Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1983, no. 2, pp. 68–70 [in Ukrainian].

71. SVYRYDA, Raisa. Equipment of Traditional Housing of the Right-Bank Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1979, no. 3, pp. 56–63 [in Ukrainian].
72. SILETSKYI, Roman. Forms of Rural Settlements in the Ukrainian Carpathians (19th – Early 20th Century). *Folk Art and Ethnography*, 1989, no. 2, pp. 37–39 [in Ukrainian].
73. SKRYPNYK, Hanna. Skansen Museums and Propaganda of Folk Culture. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 2, pp. 73–78 [in Ukrainian].
74. SOPOLYHA, Myroslav. Folk Art in the Housing and Household Culture of Ukrainians in Slovakia. *Folk Art and Ethnography*, 2005, no. 5, pp. 61–65 [in Ukrainian].
75. STELMAKH, Hryhorii. Issues of Typology of Ukrainian Folk Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 4, pp. 35–44 [in Ukrainian].
76. STELMAKH, Hryhorii. Rural Settlements of Soviet Ukraine. *Folk Art and Ethnography*, 1957, no. 3, pp. 93–106 [in Ukrainian].
77. STUDENETS, Natalia. Traditional Practice of Home Wall Painting in Modern Scientific Comprehension and Interpretation. *Folk Art and Ethnology*, 2022, no. 3, pp. 78–85. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.078> [in Ukrainian].
78. SUSHKO, Valentyna. Regional Features of Planning and Decorative Housing Traditions of Slobozhanshchyna. *Folk Art and Ethnology*, 2021, no. 2, pp. 37–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2021.02.037> [in Ukrainian].
79. TARAN, Olena. Ukrainians of Bashkortostan: Looking Back. *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 6, pp. 114–115 [in Ukrainian].
80. TARANUSHENKO, Stefan. Windmills. *Folk Art and Ethnography*, 1958, no. 1, pp. 80–99 [in Ukrainian].
81. TARANUSHENKO, Stefan. Ancient Polissian Housing. *Folk Art and Ethnography*, 1969, no. 1, pp. 8–23 [in Ukrainian].
82. TARANUSHENKO, Stefan. Barns of Ukrainian Polissia. *Folk Art and Ethnography*, 1968, no. 3, pp. 60–64 [in Ukrainian].
83. TOVSTENKO, Tetiana. Influence of Ethno-Cultural Heritage on the Current State of Construction in the Cultural and Informational Space of Kyiv. *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 3, pp. 72–84 [in Ukrainian].
84. TOVSTENKO, Tetiana. Ethnic Manifestations in Stylistic Features of Modern Architecture of Kyiv. *Folk Art and Ethnography*, 2010, no. 6, pp. 23–30 [in Ukrainian].
85. URBANOVYCH, Borys. Traditional Beliefs and Customs Associated with House Building in Pokuttia. *Folk Art and Ethnography*, 1987, no. 2, pp. 52–54 [in Ukrainian].
86. FEDAKA, Pavlo. Internal Planning and Interior of Folk Housing of Transcarpathia (Mid to Late 19th – Early 20th Centuries). *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 5, pp. 32–39 [in Ukrainian].
87. FEDAKA, Pavlo. Outbuildings and Structures of Small Architectural Forms. *Folk Art and Ethnography*, 2007, no. 5, pp. 34–41 [in Ukrainian].
88. FEDAKA, Pavlo. Dependence between the Forms of Family and Folk Housing in the Ukrainian Carpathians (Mid to Late 19th – Early 20th Century). *Folk Art and Ethnography*, 1987, no. 1, pp. 18–24 [in Ukrainian].
89. FEDAKA, Pavlo. Changes in Folk Housing of the Collective Farm Peasantry of Transcarpathia (1950s – 1960s). *Folk Art and Ethnography*, 1978, no. 5, pp. 22–27 [in Ukrainian].
90. FEDAKA, Pavlo. Features of the Forms of Rural Settlements of Transcarpathia (19th – 20th Centuries). *Folk Art and Ethnography*, 1991, no. 6, pp. 3–11 [in Ukrainian].
91. FEDAKA, Pavlo. Relict Forms of Buildings in Transcarpathia. *Folk Art and Ethnography*, 1980, no. 2, pp. 73–77 [in Ukrainian].
92. FEDAKA, Pavlo. Types of Yards in Transcarpathia (Mid to Late 19th – Early 20th Century). *Folk Art and Ethnography*, 1983, no. 2, pp. 35–41 [in Ukrainian].
93. FEDAKA, Pavlo. Types and Variants of Folk Housing of Transcarpathia (19th – Early 20th Century). *Folk Art and Ethnography*, 1981, no. 2, pp. 11–21 [in Ukrainian].
94. FEDAKA, Pavlo. Traditional Rural Settlements of Transcarpathia. *Folk Art and Ethnography*, 2008, no. 5, pp. 7–13 [in Ukrainian].
95. CHEPELYK, Viktor. Architectural Monument of the Early 20th Century. *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 3, pp. 48–53 [in Ukrainian].
96. CHEPELYK, Viktor. D. I. Yavornytskyi and Folk-Style Architecture of the Dnieper Region. *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 5, pp. 39–46 [in Ukrainian].
97. CHEPELYK, Viktor. Folk Traditions in the Architecture of Kyiv in the 1920s–1940s. *Folk Art and Ethnography*, 1982, no. 2, pp. 28–36 [in Ukrainian].
98. CHEPELYK, Viktor. Folk Traditions and Innovation in the Architecture of the First Exhibition Pavilions of the Ukrainian SSR in Moscow. *Folk Art and Ethnography*, 1986, no. 5, pp. 13–18 [in Ukrainian].

99. CHEPELYK, Viktor. The Firstling of the Folk Architectural Style of Shevchenko's Era. *Folk Art and Ethnography*, 1989, no. 2, pp. 3–10 [in Ukrainian].
100. CHEPELYK, Viktor. Search for a Folk Style in the Architectural Work of O. H. Slastion. *Folk Art and Ethnography*, 1979, no. 2, pp. 55–61 [in Ukrainian].
101. CHEPELYK, Viktor. Search for National Identity in the Architecture of the Precarpathian Region at the Early 20th Century. *Folk Art and Ethnography*, 1990, no. 1, pp. 21–30 [in Ukrainian].
102. CHEPELYK, Viktor. Traditional Folk House of Kyiv Region. *Folk Art and Ethnography*, 1999, no. 5–6, pp. 20–27 [in Ukrainian].
103. CHEPELYK, Viktor. Kharkiv Center of Creators of the Folk Style in Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1988, no. 5, pp. 13–21 [in Ukrainian].
104. CHEKHOVYCH, Sofia. Housing Equipment in the Western Regions of the Ukrainian SSR. *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 3, pp. 75–84 [in Ukrainian].
105. SHMELOV, Viktor. Ethnographic Open-Air Museums. *Folk Art and Ethnography*, 1975, no. 6, pp. 52–60 [in Ukrainian].
106. YURCHENKO, Petro. Proportionality in Folk Architecture. *Folk Art and Ethnography*, 1970, no. 4, pp. 12–18 [in Ukrainian].
107. YAROVA, Alina. Study of Traditional Housing of Chernihiv Region at the Late 18th – the First Half of the 20th Century. *Folk Art and Ethnology*, 2016, no. 2, pp. 100–104 [in Ukrainian].
108. YAROVA, Alina. A Place of Traditional Abode in Modern World. *Folk Art and Ethnology*, 2018, no. 4, pp. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2018.04.075> [in Ukrainian].
109. YAROVA, Alina. Conventional Housing Architecture of Kharkivshchyna. *Folk Art and Ethnology*, 2017, no. 5, pp. 86–88 [in Ukrainian].
110. YAROVA, Alina. Traditional Adobe of Korop District's Over Desna Lands (Late 20th – Early 21st Century). *Folk Art and Ethnology*, 2017, no. 1, pp. 73–80 [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 09.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 398(497.11):001.8(477)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.052>

МИКИТЕНКО ОКСАНА

докторка філологічних наук, провідна наукова співробітниця відділу української та зарубіжної фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID 0000-0001-7613-8557

МУКУТЕНКО OKSANA

a Doctor of Philology, a leading research fellow at Ukrainian and Foreign Folkloristics Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID 0000-0001-7613-8557

Бібліографічний опис:

Микитенко, О. (2026) Сучасна сербська фольклористика на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія». *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 52–61.

Mykytenko, O. (2026) Contemporary Serbian Folkloristics on the Pages of “Folk Art and Ethnology” Journal. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 52–61.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

СУЧАСНА СЕРБСЬКА ФОЛЬКЛОРИСТИКА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОЛОГІЯ»

Анотація / Abstract

Статтю присвячено рецепції сучасної сербської фольклористики в Україні, і в цьому контексті представлено публікацію наукових праць сербських фольклористів у журналі «Народна творчість та етнологія. Сербська фольклористика» (№ 2/2012). Спецвипуск часопису було опубліковано в результаті реалізації спільного міжнародного проекту між Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України, Белградським університетом та Інститутом балканістики Сербської академії наук і мистецтв (САНМ). Видання містить двадцять наукових статей, у яких розглядається актуальна проблематика широкого міждисциплінарного характеру; репрезентовано напрями фольклористичних досліджень у різних наукових і освітніх інституціях Сербії. Значення публікації пов'язано з увагою, що приділяється нематеріальній культурній спадщині як чинникові національної (української та сербської) ідентичності; водночас наголошено на антропоцентричних засадах сучасної науки та модерному підході до аналізу фольклорного тексту. У межах сучасних антропоцентричних ідей особлива увага зосереджується на зв'язку фольклору з ментальністю народу, акцентуючи комунікативні й функціональні можливості слова, того, що представлено у фольклорі як традиційному мегатексті. Крім того, сучасні зміни в парадигмі фольклористики пов'язані зі змінами самого поняття фольклорного тексту, який набуває значення комунікативного акту й акту культури. Відтак сучасний період вивчення фольклору стає якісно новим порівняно з попереднім етапом

розвитку фольклористики та етнології, зокрема і в слов'янських країнах. Продовжуючи багаторічну співпрацю сербських і українських фольклористів, спеціальний номер «НТЕ» «Сербська фольклористика» відкрив нові можливості для спільних наукових досліджень, покликаних сприяти збереженню та популяризації фольклору в сучасному світі.

Ключові слова: сучасна сербська фольклористика, рецепція, український переклад.

The article is devoted to the reception of contemporary Serbian Folkloristics in Ukraine. The publication of the scientific works of Serbian folklorists in the *"Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics"* journal (2012, no. 2) is submitted in this context. The special issue has been published as a result of a joint international project involving M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, the University of Belgrade and the Institute of Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts. The number comprises twenty scholarly articles addressing topical issues of a broad interdisciplinary nature and representing the diverse folkloristic interests of various academic and educational institutions in Serbia. The significance of the published work is associated with the attention paid to intangible cultural heritage as a factor of national (Ukrainian and Serbian) identity; at the same time the anthropocentric foundations of contemporary scholarship and a modern approach to the analysis of the folklore text are emphasized. Within contemporary anthropocentric frameworks, particular attention is devoted to the relationship between folklore and the mentality of people, paying attention to the communicative and functional capacities of the word – of that which is represented in folklore as a traditional megatext. Furthermore, current changes in the paradigm of folkloristics are associated with transformations in the very concept of the folklore text, which increasingly acquires the significance of a communicative act and an act of culture. Consequently, the modern stage in the study of folklore constitutes a qualitatively new phase in comparison with the previous period in the development of folkloristics and ethnology, including the Slavic countries. Continuing the long-standing cooperation between Serbian and Ukrainian folklorists, the special issue of *"Folk Art and Ethnology"* journal, called *Serbian Folkloristics*, has opened new opportunities for joint research aimed at the preservation and popularization of folklore in modern world.

Keywords: contemporary Serbian folkloristics, reception, Ukrainian translation.

Вступ. Фольклористичні дослідження сьогодні посідають вагоме місце в славистиці, що пов'язано з увагою, яку приділяють нематеріальній культурній спадщині як чинникові національної ідентичності в умовах глобалізації. Такі студії, що реалізуються в межах міжнародних проєктів, мають інтердисциплінарний характер і вписуються в сучасний європейський науковий контекст. У результаті здійснення спільного проєкту «Славистична фольклористика в Україні та Сербії: сучасні методологічні засади і національні виміри в контексті гуманітарних наук» в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (ІМФЕ) було підготовлено спеціальний номер журналу «Народна творчість та етнологія. Сербська фольклористика» (№ 2/2012). Основним завданням проєкту було дослідження провідних рис славистичної фольклористики в Україні та Сербії наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Серед актуальних питань вивчення народної культури – особливості регіональної й локальної ідентичності, способи реалізації та нові

трансформаційні моделі фольклорного дискурсу тощо. Зміщення інтересу із зовнішнього боку фольклорних явищ на їхній внутрішній аспект, а також удосконалення наукових методів аналізу (зокрема, залучення методів теорії комунікації, етнолінгвістики та структурної антропології) підкреслюють особливу значущість інтердисциплінарних і комплексних підходів. У межах сучасних антропоцентричних ідей особлива увага зосереджується на зв'язку фольклору з ментальністю народу, акцентуючи комунікативні й функціональні можливості слова, того, що репрезентовано у фольклорі як традиційному мегатексті. Крім того, сучасні зміни в парадигмі фольклористики пов'язані зі змінами самого поняття фольклорного тексту, який набуває значення комунікативного акту й акту культури. Відтак сучасний період вивчення фольклору стає якісно новим порівняно з попереднім етапом розвитку фольклористики та етнології, зокрема і в слов'янських країнах, про що свідчать також останні міжнародні конгреси славистів (Белград, Сербія, 2018; Париж, Франція, 2025).

Виклад основного матеріалу. У спеціальному номері журналу «Народна творчість та етнологія. Сербська фольклористика» (№ 2/2012) представлено двадцять праць сербських фольклористів із різних регіональних, наукових і освітніх установ Сербії. Таким чином було окреслено актуальну наукову проблематику більшості наукових центрів, серед яких філологічний факультет Белградського університету, філософський факультет Університету в Новому Саді та філологічний факультет Університету в Крагуєвці, Інститут балканістики САНМ та Інститут літератури і мистецтва в Белграді, а також філософський факультет Університету в Косовській Митровиці й філологічний факультет Університету в Баня-Луці. На різноманітному польовому матеріалі й у межах широкої інтердисциплінарної аналітики свої багатогранні фольклористичні інтереси представили як провідні, так і молодші сербські дослідники – Нада Милошевич-Джорджевич, Марія Клеут, Мир'яна Детелич, Любинко Раденкович, Олександр Лома, Бошко Сувайджич, Деян Айдачич, Бранко Златкович, Зоя Каранович, Валентина Питуліч, Снежана Самарджія, Ліяна Пешикан-Люштанович, Біяна Сикимич, Лідія Деліч, Данієла Петкович, Єленка Пандуревич, Сміяна Джорджевич і Неманя Радулович. Їхні праці сприяли глибшому ознайомленню української наукової спільноти з досягненнями сучасної сербської фольклористики. Л. Раденкович, Б. Сувайджич і Д. Айдачич водночас були кураторами проєкту, а Б. Сувайджич також узяв участь у презентації видання в Києві 2013 року. У складний сучасний період славістичних зв'язків це видання підтвердило плідну традицію спільної співпраці сербських і українських фольклористів та водночас відкрило перспективи для майбутніх наукових контактів.

Варто згадати, що ІМФЕ й раніше зосереджував увагу на подібних виданнях, присвячених сучасним національним фольклористичним / етнологічним школам.

Було підготовлено низку випусків журналу «Народна творчість та етнологія», присвячених, зокрема, фольклористиці в Болгарії, Македонії, Хорватії, Туреччині, а також етнології в Росії, Польщі, Угорщині, Литві, Румунії. Окремі випуски часопису репрезентують етнологію США і Канади, а також Японії. На матеріалі цих видань було підготовлено фундаментальний двотомний збірник «Сучасна зарубіжна етнологія. Антологія» (Київ, 2010).

Я мала нагоду бути координаторкою і працювати над перекладом низки таких видань, присвячених південнослов'янській фольклористиці, зокрема фольклористиці Сербії. З упевненістю можна сказати, що випуск «НТЕ», у якому йдеться про сербську фольклористику, репрезентує цілісний огляд наукових досягнень сучасної славістичної фольклористики та засвідчує дослідження нематеріальної культурної спадщини в аспекті сталого й безперервного розвитку традиції, що в європейській науці дістало назву *sustainable development* і розглядається як умова та базова вимога у сфері культурної традиції. Такий дослідницький фокус особливо виразний у порівнянні з численними студіями повсякденної культурної практики, які нині домінують у європейській (і світовій) етнології та як «нова фольклористика» позначені «антропологічним» вектором і зближуються із соціологією [15, с. 10].

На відміну від цього «нового» напрямку, історико-компаративні дослідження жанрової специфіки фольклору передусім спрямовані на аналіз генетичних джерел і типологічних паралелей усного тексту, виходячи з його текстології. Як провідний напрям сербської фольклористики, такий підхід уможливорює аргументовані наукові узагальнення й висновки, зокрема в межах слов'янської традиції, і водночас гарантує подальше розширення методологічного поля міждисциплінарного комплексного аналізу у сфері сучасної урбаністичної культури та новітніх форм фольклору.

У центрі уваги опинилося вивчення різноманітних проявів сербської національної ідентичності – на рівні мови, народної культури, традиційних видів фольклору, міжетнічних взаємин і ментальності. Варіантне поле епічних жанрів сербського фольклору має особливе значення для розуміння історичної глибини традиційної культури, що своєю чергою визначає самотність сербської народної культури в ширшому контексті південнослов'янської, балканської та європейської традиції.

Праці, представлені в рубриках «Сербський фольклор у загальнослов'янському контексті», «Міфологічні виміри фольклору», «Фольклорний ентитет культури», «Епічний світ традиції», окреслили широкий тематичний спектр, що розглядається в сербській фольклористиці. Оскільки дослідження слов'янської міфології належить до пріоритетів сучасної славістики, міфологічна компонента як одна з найвиразніших ознак сербської усної традиції опинилася в центрі уваги. Важливо зауважити, що низку досліджень здійснено в межах реалізації наукових проєктів за підтримки Міністерства освіти і науки Республіки Сербія.

Фольклористика філологічної орієнтації, яка трактує фольклор як «усну (народну) літературу», традиційно є основним і класичним напрямом сербської науки. Визнаючи синкретизм фольклору, цей підхід запроваджує визначення фольклорного тексту як повідомлення. Такий підхід, особливо значущий для аналізу обрядового тексту, спирається на досягнення семіотики та етнолінгвістики як лінгвістичних дисциплін, що сприяли розвитку фольклористики. Водночас різні форми необрядового фольклору – казки, наративні пісні, прислів'я та інші жанри – розглядаються в межах ширшої культурної зони, де тривалий час існували контакти між різними національними спільнотами. Це передусім стосується найглибшого шару слов'янської міфології, представленого в різних жанрах фольклору, та його аналізу в компаративному аспекті.

Дослідженню народної прози присвячено статті Любинка Раденковича, Снежани Самарджії, Немані Радуловича, Жарка Треб'ешаніна. У статті «Демонічне весілля в народному переказі. Слов'янські паралелі» Л. Раденкович на матеріалі 35 варіантів проаналізував структуру й міфологічну основу народного переказу про участь людини в демонічному весіллі [16, с. 6–10]. Фольклорний сюжет, зафіксований у багатьох слов'янських народів, відображає елементи весільного обряду; у завершальному акті сватання можна вгадати мотив традиційного переказу.

Проблему амбівалентності типових рис фольклорних «мудраків» як персонажів усних оповідей, а також як маргінальних постатей у патріархальній спільноті висвітлено в статті С. Самарджії [18, с. 89–93]. Значення таких героїв для патріархальної спільноти, за словами авторки, мало історичне й етнографічне підґрунтя, що відобразилося в сюжетному колі традиційних наративів із виразною моральною настановою. Визначивши етнографічне ядро усних новел, дослідниця наголосила на типізації персонажів, а також на стилізації наративного матеріалу.

Образ «неморального героя» в казках простежив Н. Радулович, виходячи з розмежування людського й нелюдського морального кодексу у фольклорному тексті та в такий спосіб знаходячи пояснення «неморальній» поведінці героя щодо противників «іншого» боку, яких репрезентують демони, відьми тощо [17, с. 101–105]. Разом з тим народна етика найвиразніше виявляється в нормативності традиції, особливо помітній у звичаях повсякденного життя. Цей сегмент регулятивності традиційної культури та стабільності народних вірувань можна простежити на прикладі дій і уявлень зі сфери звичаєвої практики, пов'язаних із вагітністю, відповідно до яких у традиційній культурі визначалася стать дитини [22, с. 75–77].

Більшість публікацій у сербському спецвипуску «НТЕ» присвячено широкому колу

проблем епічних пісень і балад. На значенні епічної поезії, зокрема Косовського циклу, свого часу переконливо наголошувала Нада Милошевич-Джорджевич: «Епічна пісня у своєму глибинному, ідейному шарі є “народнимисленням” про події постаті, а її поняття істини настільки складне, що воно забарвлене почуттями, і події мусять бути пристосовані до законів мистецтва». Не випадково Бошко Сувайджич, автор нещодавно опублікованої праці, присвяченої академіку САНУ Наді Милошевич-Джорджевич, виніс ці слова як своєрідний девіз діяльності видатної дослідниці [21, с. 71].

Однією з проблем у вивченні сербської епічної поезії є парадоксальність самого жанрового розмежування епосу й балади в сербській усній традиції. Цю тезу в НТЕ обґрунтувала Нада Милошевич-Джорджевич, наголосивши на «силі епічного імпульсу» як специфіці сербської традиції. На відміну від інших європейських народів баладні теми у сербів вилилися у формі епічної поезії. Ретельне текстологічне прочитання й тонкі спостереження під час аналізу відомого тексту «Дівчина-Косовка» привели авторку до висновку, що це «епічна пісня з типовими ознаками сербської епічної поезії як жанру» [10, с. 84–88]. Найвідоміша балада фактично є лише частиною цілісного традиційного тексту, сформованого епічною ідеєю та історичною подією, поза межами якого вона не існує. Отже, континуїтет епічної ідеї досягається вершинною епічною стилізацією й виражає єдину епічно-історичну думку про національну відповідальність, поєднуючи дві поетичні площини – психологічно-емоційну та героїко-раціональну, синтез яких є характерним для сербської епічної пісні [10, с. 87].

Одним з основних напрямів дослідження етнопоетики фольклорного тексту є аналіз епічних формул. Сербська фольклористика має низку фундаментальних праць із цієї проблематики, що відображено і в спецвипуску. Мір'яна Детелич у статті «Мілман Перрі, Алберт Бейтс Лорд, Джон-Майкл Фоулі: що нам робити з ними» обстоє тезу

про необґрунтованість гомерологічних підходів стосовно сербської десятискладової епіки, де в одному корпусі співіснують і функціонують три основні типи формул («справжні», «рудиментарні» та «у процесі формування»). Відтак, зауважує авторка, генералізація формульної та перформативної теорії може зашкодити дослідженню епіки південних слов'ян. Причину такої односторонньої інтерпретації відомими дослідниками, яка не дає відповіді на найважливіші питання, дослідниця вбачає в мовному бар'єрі, недостатньому знанні Балкан та їх історії, процесів перехрещення традицій і культур [4, с. 59–63].

Методологічно виправданим є аналіз фольклорної формули як динамічного компонента усної літератури – на змістовому та структурному рівні. Такий підхід запропоновано у статті Єленки Пандуревич. Авторка підкреслила, що формула охоплює не лише композиційні конструкції, але й значно глибші шари традиції. З огляду на інтертекстуальність і синкретизм усної традиції, коли фольклорний текст постає як «своєрідний палімпсест», формули виявляються носіями закодованої інформації. У контексті обрядового встановлення зв'язку між небом і землею, а також символічного вибудовування Космічної осі (*axis mundi*) Пандуревич розглядає архаїчну магічну формулу «голосом – до неба, сльозою – до землі» як синтагму, вбудовану в низку сюжетних моделей із мотивом «великого плачу». Дослідниця доходить висновку, що основне семантичне ядро формули пов'язане з етнографічним матеріалом і обрядовим замовлянням, завдяки чому воно збереглося, попри високий ступінь поетичної стилізації [11, с. 45–49].

На рівні формул виявляється поетика жанру. Про це йдеться в статті Марії Клеут, яка зазначає, що особливий формульний вислів є однією з жанрових характеристик сліпецьких пісень [8, с. 17–21]. Виокремлено три критерії, які визначають такі пісні як окремий жанр ліричної поезії: вербальна й музична складова ритуалу прохання милос-

тині (певний час, місце й модель поведінки), функціональність пісні, а також її поетичні характеристики з відчутним впливом біблійної традиції.

Християнські мотиви опинилися також у центрі уваги Валентини Питуліч, яка на прикладі культу святих простежила їхню присутність майже в усіх жанрах сербської усної творчості [14, с. 71–74]. У своєму аналізі авторка виходить із міфологічних мотивів у ліричних піснях як слідів «дохристиянського часу» й наводить пісні «Женидба сьайного місяця» та «Святі ділять благо». Далі вона вказує на постаті князя Лазаря і святого Сави як архетипні образи святих в епічній пісні, де культ святого постає як ідея жертви. Простежується транспозиція святих у різних історичних умовах, коли вони з'являються в тексті, щоб учинити диво, перемогти хтонічні сили (в образі турків) або застерегти від майбутніх нещасть і випробувань. У легенді з Косова і Метохії участь у Косовській битві постає як ініціація воїна й умова його посвячення. Саме епічна пісня найповніше відображає культ святих і підкреслює сакральність Косовської битви як шляху до посвячення. Аналіз матеріалу з погляду етнопсихології дозволив авторці наголосити на тривалості релігійного архетипу й дійти висновку, що сучасна людина успадкувала світогляд народного співця.

Генезу одного з найпопулярніших у сербській усній поезії мотивів – про змія-нареченого – розглядає Славиця Гароня-Радованац [2, с. 50–54]. Аналізуючи варіанти, записані Вуком Караджичем, у синхронічній перспективі, а поетичні джерела XVIII–XX ст. – у діахронічній, авторка встановлює паралелі між піснями більш пізнього часу та епічною поезією. Спираючись на праці Нади Милошевич-Джорджевич, Гароня-Радованац зауважує розпад колись цілісної поетичної і прозової теми, з якої виокремився вступний сегмент із мотивом зачаття від чарівної риби, присутній колись у восьми-складових піснях на території Воєнної границі та в найдавніших десятискладових

записах Ерлангенського рукопису. З огляду на архетипну амбівалентність змія і риби, указується на структурні паралелі між фольклорними жанрами, а також на магічну спрямованість обрядових пісень із тим самим мотивом у болгарській і македонській традиціях.

Сліди обрядової сепарації в епічних піснях про одруження розглядала Данієла Петкович, наголошуючи на їхній ритуальній основі [12, с. 55–58]. Використовуючи положення теорії ван Геннепа, дослідниця підкреслює, що в піснях обрядова ініціація тематизується відповідно до епічної моделі й з урахуванням фрагментів обрядової практики.

Кілька статей присвячено народній демонології, зокрема пісням, у яких з'являються віли. Коло пісень про «сутичку героя (Марка Кралевича та Бановича Секули / Сібинянина Янка) з вілою навколо встановлення намету» опинилося в центрі уваги Лідії Делич [3, с. 41–44]. Науковиця розглядає варіанти з погляду давніх (космогонічних та ініціаційних) моделей і символічних значень у контексті обрядово-звичаєвої традиції пісень у колі, що свідчить про архаїчність цього сюжетного зразка.

Сутичка героя з вілою є предметом аналізу також у статті Деяна Айдачича [1, с. 11–16]. Дослідник зосередив увагу на ліричних та епічних піснях південнослов'янської традиції, у яких з'являються віли – демони природи. Звертається увага на їхні назви відповідно до сфери дії (гірські, лісові, водяні істоти), а також на атрибути й функції. Розкриваючи міфологічний шар пісень, у яких проєктуються елементи соціальної і психологічної реальності, Айдачич доходить висновку, що деміфологізація та реміфологізація змісту здійснюються відповідно до принципів історичної поетики певного фольклорного жанру.

Виходячи з позицій компаративно-лінгвістичного методу, відомий дослідник Александар Лома у статті «Святогор і Марко Святогорац» [9, с. 22–29] доповнив прийоми внутрішньої реконструкції фольклор-

ного тексту дослідженнями типологічного характеру та зовнішньою реконструкцією. Припущення існування «прабатьківщини усної поезії» на підставі етимологічної відповідності поетичних формул в епічній традиції південних і східних слов'ян привело Лому до тези про їхню «спільну усно-поетичну спадщину». Для реконструкції фрагмента спільної слов'янської героїчної і міфологічної поезії, стверджує автор, важливе значення мають точки дотику форми і змісту також у неслов'янських традиціях. У цьому контексті Лома наводить широкі типологічні паралелі та здійснює компаративний аналіз з архаїчними традиціями.

Семантичну реконструкцію як «найважливішу» й базову складову аналізу не лише конкретних культурних текстів, а й цілісної картини світу, що стоїть за ними, виокремлюють сучасні дослідження слов'янської міфології. Особливої ваги набуває послідовність аналізу, коли внутрішня реконструкція генетично споріднених традицій передують типологічному розгляду неспоріднених. Ця логіка особливо виразно простежується в лінгвістичних дослідженнях. Компаративно-історичний підхід у мовознавстві підкреслює, що під генетичною єдністю слід розуміти не одну спільну «прамову», подібно до «спільної усної поезії», а мовний союз із тісною пов'язаністю всіх його членів у різні історичні періоди. Таким чином, порівняльно-історична реконструкція має на меті аналіз не лише успадкованих мовних явищ, а й результатів можливих паралельних змін та їхніх проявів на рівні конвергентних мовних подібностей. Отже, попри те, що праці представників класичної «міфологічної» школи у фольклористиці (зокрібно В. Міллера й Г. Халанського) мають велике значення для історії славистики та фольклористики, сьогодні вони (а стаття Александра Ломи виходить саме з такого надбання) навряд чи можуть розглядатися як релевантне й надійне джерело наукової інформації.

З погляду дослідницької методології цікавим, хоча також дискусійним, є дослідження

Зої Каранович [7, с. 35–40], у якому здійснено спробу виявити подібності між архаїчними міфами та сербською народною поезією, зокрема простежити сліди прабатьківського інцесту та його заборону. Авторка шукає паралелі між міфами й сербськими народними піснями, які трактує як «аналогічні», розглядає співвідношення між образом царя Стефана в низці пісень та історичною постаттю Стефана Душана, а також зіставляє їх із міфічним героєм Степаном / Стефаном-баном як супротивником Перуна. Ритуальну основу міфічного мотиву дослідниця вбачає в обрядовій традиції, зокрема в новорічних обрядах, а також в обрядових нарративних і ліричних піснях. Зауважується, що пісні відображають намір інцесту, але водночас і його заборону як умову соціалізації. У такий спосіб фольклорний текст у праці Каранович постає в міфологічному аспекті й передусім у контексті історико-типологічної теорії В'ячеслава Іванова та Володимира Топорова, а також історико-соціальної теорії Мірчі Еліаде. Водночас, якщо виходити з притаманних самому епосу міфічних й поетичних традицій, можна дійти висновку про власну специфіку сербської фольклорної дійсності.

Розбіжність між історіографією та усною народною хронікою відзначив у своїй статті Бранко Златкович, розглядаючи різні види усного й писемного матеріалу про боротьбу за визволення Сербії в XIX ст. [6, с. 80–83]. Автор проаналізував специфіку передавання історичних фактів у жанрі епічних народних пісень та анекдотів, звернувши увагу на процеси усної стилізації історичних подій і постатей, їхню трансформацію відповідно до суб'єктивної позиції наратора, а також залежність від процесів меморіалізації. Праця є особливо важливою з погляду методології сучасних досліджень фольклорної нарації в галузі так званої *oral history*.

Винятково важливу роль епічного співця як репрезентанта суспільних настанов спільноти в збереженні традиції і формуванні культурної ідентичності порушив Бошко Сувайджич [20, с. 64–70]. Роль народного

співця як «міфічної» постаті та місце епічного співу під гусли є значущими як форма «епічно-історичної пам'яті». Водночас у сучасному суспільстві, зауважує Сувайджич, за змінених обставин і трансформації етнокультурних функцій потреба такого виконання зменшується. Проте залишається необхідність зберегти усне епічне слово, яке становить підвалину сербської національної і культурної ідентичності. Підтримувати традицію в нових умовах допомагають сучасні польові дослідження репертуару гусярів. За словами Сміяни Джорджевич, сьогодні в локальних традиціях у межах «тенденцій творення репрезентативного / канонічного образу» в репертуарі виокремлюються елементи, що формують «прихований» компонент [5, с. 94–100]. Серед них називаються пісні вторинного (прихованого) репертуару – «некласичні» й без виразного епічного змісту (авторські, жартівливі, ліричні, новостворені тощо), які, проте, по-своєму слугують збереженню традиції.

Динаміку традиції в контексті сучасного фольклорного процесу розглядають праці Біяни Сикимич і Ліляни Пешикан-Люштанович. Сикимич на матеріалі загадок порівняла структурну й мовну специфіку традиційних (народних) текстів із сучасними питальними формами, підкресливши

визначальне значення «загадкового контексту» [19, с. 30–34]. На актуалізацію фольклорного тексту в сучасній культурі, зокрема на використання ляльки в сучасному сербському театрі, указує Ліляна Пешикан-Люштанович [13, с. 78–79]. У центрі її уваги – багаторазово відзначена нагородами лялькова вистава «Міфи Балкан» сучасного драматурга Славолюба Станковича, що відображає обрядову практику, коли лялька в традиційній культурі балканських слов'ян використовувалася в різних ритуальних формах.

Висновок. Отже, журнал «Народна творчість та етнологія. Сербська фольклористика» (№ 2/2012) представив читачеві широку й різноманітну палітру наукових досліджень фольклорної традиції Сербії, засвідчивши високий рівень і авторитет сербської фольклористичної школи в міжнародній славістиці. Видання продемонструвало комплексний та міждисциплінарний підхід до аналізу фольклорного тексту, актуальність польових студій і увагу до носія фольклорного знання. У статтях наголошено на питаннях збереження нематеріальної культурної спадщини, де одним із головних принципів є тяглість традиції та її розвиток у нових умовах. Це завдання успішно розв'язує сучасна сербська фольклористика.

Джерела та література

1. Айдачич Д. Віли в народних баладах балканських слов'ян. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 11–16.
2. Гароня-Радованац С. Мотив змії-нареченого в сербській усній поезії. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. № 2. С. 50–54.
3. Делич Л. Сутичка героя з вілою через побудову намету. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 41–44.
4. Детелич М. Мільман Перрі, Альберт-Бейтс Лорд та Джон-Майлс Фоули: що нам робити з ними. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. № 2. С. 59–63.
5. Джорджевич С. Методологічні проблеми територіального дослідження фольклору: репертуар гусярів. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. № 2. С. 94–100.
6. Златкович Б. Історіографія та усна народна хроніка. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 80–83.
7. Каранович З. Братсько-сестринський інцест: між ієрогамією та гріхом кровозміщення (на прикладі пісень про намір царя Стефана одружитися із сестрою). *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 35–40.

8. Клеут М. Обряд обдаровування, або Огляд пісень сліпців-жебраків. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 17–21.
9. Лома А. Святогор та Марко Святогорець. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 22–29.
10. Милошевич-Джорджевич Н. Поняття історичної балади та епічна народна пісня «Дівчина Косовка». *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 84–88.
11. Пандуревич Є. Нашарованість однієї метафори. Голос та сльози як axis mundi. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 45–49.
12. Петкович Д. Залишки обряду сепарації в епічних піснях про весілля. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 55–58.
13. Пешикан-Люштанович Л. Лялька і обряд. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 78–79.
14. Питуліч В. Култ святителя в сербській народній традиції. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 71–74.
15. Раденковић Љ. Поглед на словенску фолклористику. *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума / Љ. Раденковић (ред.)*. Београд : САНУ-Балканолошки Институт, посебна издања. 191, 2008. С. 7–11.
16. Раденкович Л. Демонічне весілля в народних переказах. Слов'янські паралелі. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 6–10.
17. Радулович Н. Кодекс «іншого світу» і проблема неморального героя в казках. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 101–105.
18. Самарджія С. Мудреці сербських народних новел. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 89–93.
19. Сикимич Б. Традиційна загадка і варіанти її відгадок. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 30–34.
20. Сувайджич Б. Співець і культурний ідентитет. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 64–70.
21. Сувајцић Б. Нада Милошевић-Ђорђевић (1934–2021). *Живот и стваралаштво жена чланова Српског ученог друштва, Српске крајевске академије и Српске академије наука и уметности*. Београд, 2023. Т. 3. С. 71–117.
22. Треб'ешанин Ж. Передбачення статі дитини. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 2. Спецвипуск : Сербська фольклористика. С. 75–77.

References

1. AIDACHYCH, Deian. Nixies in the Folk Ballads of the Balkan Slavs. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 11–16 [in Ukrainian].
2. GARONIA-RADOVANATS, Slavitsa. Motif of a Serpent-Bridegroom in the Serbian Verbal Poetry. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 50–54 [in Ukrainian].
3. DELYCH, Lidia. Quarrel of Hero with Nixie through Erection of Tent. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 41–44 [in Ukrainian].
4. DETELYCH, Miriana. Milman Parry, Albert-Bates Lord and John Miles Foley: What are We to do with Them. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 59–63 [in Ukrainian].
5. DZHORDZHEVYCH, Smiliana. Methodological Problems of Local Folklore Researches: Guslar Repertoire. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 94–100 [in Ukrainian].
6. ZLATKOYCH, Branko. Historiography and Verbal Folk Chronicle. The Epic World of Tradition. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 80–83 [in Ukrainian].
7. KARANOVYCH, Zoia. Brother-Sister Incest: Between Hierogamy and Sin (As Exemplified by the Poems about Tsar Stefan's Intention to Marry His Sister). *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 35–40 [in Ukrainian].
8. KLEUT, Mariia. Rite of Bestowal, Or a Survey of Blind Mendicants' Songs. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 17–21 [in Ukrainian].
9. LOMA, Aleksandar. Russian Sviatohor and Serbian Mark of the Holy Mountain (Marko Svetogorac). *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 22–29 [in Ukrainian].
10. MYLOSHEVYCH-DZHORDZHEVYCH, Nada. Concept of Historical Ballad and Epic Folk Song «A Kosovka-Girl». *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 84–88 [in Ukrainian].
11. PANDUREVYCH, Yelena. The Complexity of a Metaphor. Voice and Tears as the Axis Mundi. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 45–49 [in Ukrainian].

12. PETKOVYCH, Daniela. Remnants of Separation Ceremony in the Epic Bridal Songs. 3. Folklore Cultural Entity. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 55–58 [in Ukrainian].
13. PESHYKAN-LIUSHTANOVYCH, Liliana. Doll and Rite. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 78–89 [in Ukrainian].
14. PYTULICH, Valentyna. The Saint's Cult in Serbian Folk Tradition. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 71–74 [in Ukrainian].
15. RADENKOVIĆ, Ljubinko. Pogled na slovensku folkloristiku [A View of Slavic Folkloristics]. In: Ljubinko RADENKOVIĆ, ed. *Slovenski folklor i folkloristika na razmedji dva milenijuma [Slavic Folklore and Folkloristics at the Turn of Two Millennia]*. Beograd: SANU – Balkanološki Institut, Posebna izdanja 191, 2008, pp. 7–11 [in Serbian].
16. RADENKOVIĆ, Ljubinko. Demonic Wedding in the Folk Legends. Slavic Parallels. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 6–10 [in Ukrainian].
17. RADULOVYCH, Nemanja. Codex of the «Another World» and the Problem of the Immoral of a Hero. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 101–105 [in Ukrainian].
18. SAMARDZHYYA, Snezhana. Wise Men of the Serbic Folk Short Stories *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 89–93 [in Ukrainian].
19. SYKYMYCH, Biliana. A Traditional Riddle and Set of Solutions of a Riddle. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 30–34 [in Ukrainian].
20. SUVAIDZHYCH, Boshko. The Singer and Cultural Identity. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 64–70 [in Ukrainian].
21. SUVAIDZHYCH, Boshko. Nada Milošević-Đorđević (1934–2021). In: Ljubomir MAKSIMOVIC, Zoran KNEZEVIC, Nada MILOSEVIC-DJORDJEVIC, eds. *Život i stvaralaštvo žena članova Srpskog učenog društva, Srpske kraljevske akademije i Srpske akademije nauka i umetnosti [The Life and Work of Women Members of the Serbian Learned Society, the Serbian Royal Academy and the Serbian Academy of Sciences and Arts]*. Beograd, 2023, vol. 3, pp. 71–117 [in Serbian].
22. TREBIESHANYN, Zharko. Predicting the Sex of a Child. *Folk Art and Ethnology: Serbian Folkloristics*, 2012, no. 2, pp. 75–77 [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 19.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 316.7:39]:711.4(477.44-21)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.062>

БОНДАРЕНКО ГАЛИНА

кандидатка історичних наук, завідувачка відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3448-494X>

BONDARENKO HALYNA

a Ph.D. in History, a head of the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3448-494X>

Бібліографічний опис:

Бондаренко, Г. (2026) Мале місто в культурно-антропологічному вимірі: Жмеринка. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 62–73.

Bondarenko, H. (2026) A Small Town in the Cultural and Anthropological Dimension: Zhmerynka. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 62–73.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

МАЛЕ МІСТО В КУЛЬТУРНО-АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ: ЖМЕРИНКА

Анотація / Abstract

У статті здійснено культурно-антропологічний аналіз м. Жмеринки як локального соціокультурного простору. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою розробленістю проблематики малих міст у вітчизняній культурній антропології та етнології, попри те, що значна частина населення України проживає саме в таких поселеннях. Вибір міста зумовлений присутністю образу Жмеринки як типового провінційного міста в українському культурно-інформаційному просторі.

Мета статті – виявлення трансформацій у стратегіях життєзабезпечення, культурних практиках та формах локальної ідентичності мешканців Жмеринки в умовах сучасних суспільних викликів. Методологічною основою дослідження є міждисциплінарний підхід, що поєднує інструментарій культурної антропології, етнології та урбаністичних студій. Використано методи польової етнографії (включене спостереження, напівструктуровані інтерв'ю), аналіз усних наративів, візуальних і матеріальних джерел, локальних краєзнавчих матеріалів. У розвідці розглянуто особливості символічного простору міста, зокрема процеси декомунізації, локальні практики меморіалізації, міські легенди та міфологізація залізниці як ключового елемента міської ідентичності. Окрему увагу приділено поліетнічному складу населення Жмеринки, трансформаціям релігійного життя та збереженню елементів нематеріальної культурної спадщини. Проаналізовано роль міграцій у формуванні нових соціальних зв'язків, економічних стратегій та моделей повсякденності. Простежено зміни, що відбулися в житті містян в умовах повномасштабної війни. **Наукова новизна** дослідження полягає у введенні в науковий обіг сучасних етнографічних матеріалів про Жмеринку як приклад малого міста з виразною історичною пам'яттю та багатокультурною спадщиною. Зроблено висновок, що мале

місто постає не як периферійний простір, а як динамічний соціокультурний організм, у якому поєднуються традиційні практики, глобальні впливи та локальні способи адаптації до сучасних викликів.

Ключові слова: мале місто, культурна антропологія, локальна ідентичність, символічний простір, міська повсякденність, Жмеринка, нематеріальна культурна спадщина.

The cultural and anthropological analysis of the town of Zhmerynka as a local sociocultural space is carried out in the article. The relevance of the study is caused by the insufficient scholarly attention paid to small towns in Ukrainian cultural anthropology and ethnology, despite the fact that a significant part of Ukraine's population lives in such settlements. The choice of Zhmerynka is motivated by its representation in the Ukrainian cultural and informational space as a typical provincial town.

The article is aimed at detecting transformations in livelihood strategies, cultural practices and forms of local identity among Zhmerynka's residents in the context of contemporary social challenges. The methodological framework of the research is based on an interdisciplinary approach combining cultural anthropology, ethnology and urban studies. The methods of field ethnography (participant observation and semi-structured interviews), analysis of oral narratives, visual and material sources, as well as local historical materials are used. The peculiarities of the town's symbolic space are considered in the study, including the processes of decommunization, local memorialization practices, urban legends and the mythologization of the railway as a core element of urban identity. Particular attention is paid to the town's polyethnic composition, transformations of religious life and the preservation of elements of intangible cultural heritage. The role of migration in shaping new social ties, economic strategies and patterns of everyday life is analysed. The changes in the town's population life in the conditions of the full-scale war are also considered. *The scientific novelty* of the study consists in introducing contemporary ethnographic materials on Zhmerynka as a sample of a town with a distinct historical memory and multicultural heritage into academic circulation. It is concluded that a town appears not as a peripheral space, but as a dynamic sociocultural organism in which traditional practices, global influences and local modes of adaptation to contemporary challenges are combined.

Keywords: a town, cultural anthropology, local identity, symbolic space, urban everyday life, Zhmerynka, intangible cultural heritage.

Вступ. Малі міста України тривалий час залишалися на периферії гуманітарних досліджень, поступаючись увагою великим урбаністичним центрам. Водночас саме вони є простором повсякденного життя значної частини населення та відіграють важливу роль у збереженні локальних культурних практик, формуванні ідентичностей і трансляції історичної пам'яті. В умовах війни малі міста набули додаткового значення як волонтерські хаби та приймаючі спільноти для вимушених переселенців. Жмеринка, типове подільське місто, водночас постає унікальним прикладом урбаністичного простору, сформованого розвитком залізничного транспорту, міжнетичною взаємодією та міською міфологією. Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення малого міста не як «периферії», а як динамічного соціокультурного організму. **Метою статті** є виявлення трансформацій культурних практик, стратегій життєзабезпечення та форм локальної ідентичності мешканців Жмеринки в історичній ретроспективі та сучасному контексті. Методологічною основою розвідки є міждис-

циплінарний підхід, що поєднує інструментарій культурної антропології, етнології та урбаністичних студій. Використано методи включеного спостереження, напівструктурованих інтерв'ю, аналіз усних наративів, візуальних і матеріальних джерел, а також матеріалів місцевих музеїв і краєзнавчих публікацій. Емпіричну базу становлять польові матеріали, зібрані в Жмеринці в липні 2021 року, та результати моніторингу локальних інформаційних ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасній культурній антропології та етнології простежується зростання інтересу до малих міст як самостійного об'єкта дослідження. Українські емпіричні студії міських спільнот демонструють аналітичний потенціал етнографічного підходу до вивчення міської повсякденності, локальних ідентичностей та соціальних трансформацій. У такому контексті досліджувались окремі міста Київщини [3]. Опубліковано низку статей про міста Галич, Умань [2; 5; 7]. Значимі із цього погляду є колективна монографія Інституту мистецтвознавства, фольклорис-

тики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, у якій проаналізовано повсякденні, господарчі, комеморативні практики містян, конфесійні та туристичні аспекти життя міських спільнот [9].

Дослідження Жмеринки представлені переважно працями історико-краєзнавчого спрямування. У розвідках місцевих авторів (М. та О. Антонюків, М. Бінківського, М. Овчарук, М. Райчук, В. Вовкодава) зібрано цінні відомості про заснування міста та його історію, діяльність підприємств, події Другої світової війни, уміщено розповіді про відомих людей. В окремих виданнях фрагментарно подано фольклорно-етнографічні матеріали – міські легенди, анекдоти радянського періоду, наративи про Голодомор. Так, О. Антонюк наводить назви кутків міста, легенду про дуб, який міг вказати на закопаний скарб після виконання певного ритуалу [1, с. 27]. Вагомим джерелом для вивчення локальної пам'яті є доробок краєзнавця Володимира Вовкодава, котрий зібрав і передав до ІМФЕ понад дві тисячі фольклорних записів, що були використані в його академічних виданнях [4]. До історико-документальних джерел належить також праця В. Мазура «Спочатку була залізниця», присвячена ролі залізничної інфраструктури у формуванні міського простору Жмеринки. Досвід Другої світової війни та Голокосту реконструюється в мемуарно-документальній трилогії Г. Урсуляка «Нетрі Ареса» (Жмеринка, 2019). У 2015–2016 роках у Жмеринці здійснювався проєкт «PLAN Z – Лабораторія трансформації. Малі міста України» Гете-Інституту в Україні, метою якого було розкриття потенціалу малих міст. Певні методологічні напрацювання та практичні рекомендації за результатами взаємодії з агентами культурних змін міста були опубліковані у двомовній брошурі цього Інституту («PLAN Z – Лабораторія трансформації. Малі міста України». Київ : Гете Інститут, 2016). Наукові дослідження Жмеринки сьогодні здебільшого зосереджені довкола єврейської тематики. Це пере-

важно публікації в зарубіжних виданнях про штетли, Голокост, повсякденність жмеринського гетто [11; 12]. Сукупність цих праць дозволяє розглядати Жмеринку як простір перетину індивідуальних життєвих історій та макроісторичних процесів. Водночас відсутність комплексних культурно-антропологічних досліджень малого міста зумовлює необхідність презентованої розвідки.

Виклад основного матеріалу. Зайнятість населення, повсякденні практики. Жмеринка виникла в другій половині XIX ст. як залізничний вузол, що зумовило специфіку її соціальної структури та культурного ландшафту. Її історія розпочалась у 1865 році, коли на залізничній лінії Київ – Балта між селами Велика та Мала Жмеринка на місці вирубаного дубового гаю відкрилася станція Жмеринка. З тих часів донині збереглася назва одного з найстаріших районів міста – Корчівка. У наступних десятиліттях станція сформувалась як великий залізничний вузол Південно-Західної залізниці, у 1903 році поселенню було надано статус міста. За різними даними з відкритих джерел, на кінець XIX ст. там мешкало близько 5–7 тис. осіб; у 1939 році – понад 30 тис. осіб. Найбільша кількість населення припала на 1989 рік (близько 45 тис.). У 2021 році – приблизно 33 тис. осіб. З 2022 року кількість населення збільшилася за рахунок вимушених переселенців, і тепер воно складає 35 400. Із упровадженням реформ на залізниці місто поступово втрачає свій статус «транспортного вузла». Промисловість радянських часів перебуває в занепаді, демографічні показники, особливо у воєнний час, негативні. Етнічний склад населення Жмеринки на кінець XIX – середину XX ст. істотно змінився. За даними перепису 1926 року, українці становили 61 %, євреї – 19,7 %, росіяни – 12,2 %, поляки – 4,5 %. Після Другої світової війни єврейська громада зазнала незворотних втрат, однак у повоєнні десятиліття її присутність була помітною в повсякденному житті міста. З хвилею еміграції в 1970-х роках із Жмеринки виїхала значна кількість єврейських родин. Респонденти

згадують, як прощалися з друзями, однокласниками. Подальший приріст населення відбувався за рахунок мешканців прилеглих сіл. За переписом 2001 року, 91,2 % жмеринчан становили українці, 7% – росіяни, 0,4 % – євреї. Попри домінування українського населення, значна кількість містян розмовляє російською мовою, пояснюючи це тим, що тривалий час їхні батьки або вони самі працювали на залізниці, де переважала російська мова. За радянської доби центральне керівництво містоутворювальних підприємств (залізничного вузла, Жмеринської хутрової фабрики) перебувало в Москві. Для багатьох представників місцевої творчої та інженерної інтелігенції було звичним їздити сюди на професійно-виробничі наради, курсував потяг «Жмеринка – Москва». Російськомовною в радянський час була сфера обслуговування, що також сприяло укоріненню російської мови в побуті. Нині ситуація змінюється: у місті організовано онлайн-курси української мови для всіх охочих, українізована сфера обслуговування.

У сучасній структурі міської економіки частка промисловості поступається торгівлі та наданню послуг, остання складає 58 %. Найвищу питому вагу займають машинобудування, залізничний транспорт, виробництво, лісова та деревообробна галузі [9, с. 17]. Близько третини населення міста й тепер зайняті працею на залізниці. Серед мешканців міста вагома частка самозайнятих осіб. За даними моніторингу, станом на 01 червня 2024 року у сфері малого й середнього бізнесу зареєстровано 1905 суб'єктів малого підприємництва [8, с. 9]. В умовах ризиків, спричинених пандемією COVID-19, повномасштабною війною, частина підприємств закрилась, натомість відкрилися нові. Оригінальними місцевими бізнес-ідеями стали підприємство з вирощування королівських креветок, равликів ферма.

Скорочення робочих місць, вимушене безробіття спричинили трудову міграцію. Мешканці міста працюють вахтовим методом на будівництві в містах Києві, Харкові, Ужгороді, а також на постійній основі на під-

приємствах Польщі, Словаччини. Мігрант до Словаччини В'ячеслав (35 років) з 2019 року працює там на автомеханічному заводі, перевіз туди родину, діти навчаються в тамтешній школі. Як і інші закордонні мігранти, раз на рік приїздив в Україну перевідати батьків, скористатися медичними послугами. Сергій (42 роки) працював позмінно (по два тижні) на будівництві в м. Ужгороді, що дає йому змогу утримувати свою родину в Жмеринці. Окрім заробітної плати чоловіка, життєві потреби родини забезпечуються за рахунок ведення натурального господарства. Точна кількість трудових мігрантів, що залишилися працювати за кордоном у воєнний час, нам не відома, як і кількість містян, що виїхали туди (здебільшого молоді жінки з дітьми) в пошуках безпеки. Але вони, безперечно є. Так, двоє з наших респонденток облаштувалися в Іспанії та Ірландії.

Основну забудову Жмеринки складають приватні будинки з невеликими присадибними ділянками, господарськими спорудами. Такий тип просторової організації відтворює модель «малого міста», у якій зберігаються риси напівсільського способу життя, практики самозабезпечення та сусідської взаємодії. Багато містян мають дачні наділи, отримані свого часу від підприємств, на яких працювали, або користуються городом в родичів у селі. Це дає змогу населенню забезпечувати себе сільськогосподарською продукцією. Житлові будинки радянського періоду (2–5 поверхів), мають прибудинкові території, де також можна побачити оброблені грядки, а поруч із квітами на клумбі сіють кріп, петрушку, базилік, висаджують квасолю. Поряд із будинками їх мешканці облаштували погребі для зберігання овочів.

Важливою складовою повсякденної інфраструктури міста є функціонування ринків і закладів громадського харчування. У малих містах ринки традиційно є не лише місцем торгівлі, а й осередком комунікації. Мешканці мають «своїх» м'ясників, молочниць, тут обмінюються різною інформацією. Один із ринків розміщений неподалік від

залізничного та автобусного вокзалів. Поряд із традиційними для Поділля м'ясними та молочними продуктами тут представлено широкий асортимент сезонних овочів, фруктів, ягід, продуктів бджільництва. Наявність на ринку екзотичних товарів (ягоди годжі, лимонник, батат) засвідчує розширення споживацьких інтересів, упровадження нових агрокультур. Популярним стало придбання насіння, саджанців цих культур для їх подальшої культивування через мережу «Інтернет». На ринку також продають регіональні кулінарні страви, такі як кишка з картоплею, пиріжки з горохом та часником, свіжі та консервовані гриби-маремухи (делікатесний гриб, різновид мухомора). У м'ясних павільйонах практикується додаткова послуга з переробки придбаної продукції (можна перекрутити м'ясо на фарш), що засвідчує адаптацію ринку до потреб щоденного домашнього господарювання.

У сегменті громадського харчування Жмеринки помітну роль відіграють заклади, орієнтовані на сімейне дозвілля та святкові події. До найбільш відвідуваних належить ресторан «Фамілія»: це простір щоденних зустрічей – дружніх, ділових, родинних свят. Піцерія «Челентано», інші піцерії репрезентують поширення стандартизованих форматів швидкого харчування, інтегрують локального споживача в глобальні гастрономічні тренди. Такі простори, як правило, приваблюють молодь, сім'ї. Окрему нішу займають заклади з виразною орієнтацією на традиційну українську кухню. Ресторан «Калина», оформлений в етностилі, у постпандемічний період перейшов до моделі роботи «під замовлення», зосередившись на банкетному обслуговуванні. Кафе «Любава» популяризує подільську гастротрадицію; відвідувачам пропонують поширені та забуті народні страви (наприклад «саламаху»). Розгалужена мережа кав'ярень пропонує містянам каву на будь-який смак, зокрема з домашньою випічкою. Звернула на себе увагу кав'ярня з не типовою для Жмеринки назвою – «Колежанка». З'ясувалось, що попередньою власницею

була львів'янка, яка створювала цей заклад як арткав'ярню, але, зазнавши невдачі, змушена була його продати. Модернізоване новим власником кафе тепер має назву «Філіжанка». З 2021 року (з часу польового дослідження авторки статті) в місті відкрились інші заклади, у меню чи назві яких відображено етнічний колорит: кав'ярня «Цимес», кафе грузинської кухні «Стумарі». У 2024 році в центрі міста родина військових відкрила патріотичне кафе «Воля», де, окрім домашніх страв, подають торт «Чорнобаївка», готують коктейль «Бандерівський». В інтер'єрі кафе використана військова атрибутика.

Образ міста. Громадський та символічний простори. У гуманітарних студіях образ міста розглядається як сукупність уявлень, щоденних практик, просторових маркерів і символічних нарративів, через які мешканці інтерпретують власне середовище. Ідеться не лише про забудову, а й про історичну пам'ять, локальні міфи, сценарії використання простору. У випадку Жмеринки міський образ традиційно вибудовується довкола залізниці, вокзалу. Споруджений у 1899–1904 роках вокзал у стилі модерн замислювався не лише як функціональна станційна будівля, а і як своєрідна «брама міста», покликана справляти враження на подорожніх. Спогади жмеринчан про рідне місто (здебільшого тих, хто вже тут не проживає), залишені ними в соцмережах, подають ностальгійний образ прекрасного міста – тихого й водночас із бурхливим життям, із найкращими вчителями, лікарями, різними проявами взаємодопомоги. З описом краси місцевого «царського вокзалу» (цар тут справді зупинявся) як місця зустрічей, прощань. Сама будівля, як і залізниця, міфологізовані у свідомості населення міста. У доробку місцевого художника Петра Куцака є картина «Викрадення вокзалу», на якій зображено вокзал, що пливе в повітрі, покидаючи своє звичне місце. Так художник переосмислив події, пов'язані з реконструкцією вокзалу у 2010 році, через яку значна частина пасажирських і вантажних перевезень була спрямована на станцію «Хмельницький», а багато

залізничників втратили роботу. З вокзалом пов'язана низка культурно-історичних проєктів, зокрема «Жмеринка відкриває себе світові» (2015), виставка міського історичного музею «Валіза. Враження. Вокзал...» (2019), присвячена історії залізничного вокзалу та дорожньої валізи як символу мандрів і вражень.

У спогадах письменниці Ірини Нісіної (<http://www.florida-rus.com/2011/09/zhmerinka-zhmerinka-pamyat-detstva>.) Жмеринка 1950–1960-х років постає як інтенсивний комунікативний простір, де межа між приватним і публічним розмивається, новини швидко поширюються, а долі людей переплітаються через взаємну участь у житті одне одного. Вона описує систему горизонтальних зв'язків тогочасного міста на прикладі родини свого дідуся-лікаря. Краєзнавець Олег Антонюк, автор книг про Жмеринку, згадує місто у 2000-х роках, зазначає, що «тоді через станцію проходило 53 потяги, які стояли на станції по 20 хвилин, прямуючи в невідому нам молодим Європу». Інтенсивний рух поїздів далекого сполучення робив міжнародні маршрути частиною щоденного ландшафту, а сама інфраструктура залізниці ставала джерелом товарів, новин і культурних контактів. Тривалі зупинки транзитних потягів перетворювали платформи на місце неформальної економіки й символічного дотику до Європи. Для мешканців це означало не лише транспортну зручність, а й ранній доступ до дефіцитних речей, моди, гастрономічних новинок, формуючи уявлення про Жмеринку як комерційний і комунікаційний центр. У колективній пам'яті це трансформувалося в стійкий символічний капітал міста – уявлення про його «столичність», престиж і винятковість порівняно з навколишніми населеними пунктами. До того ж факт перебування Жмеринки в статусі столиці засвідчує історія. У грудні 1919 року тут деякий час перебував С. Петлюра, містилась столиця УНР. У розмовах мешканці міста відзначають особливий ритм місцевого часу, його уповільненість, якщо порівняти з мегаполісами, комфортність проживання в малому місті

через доступність сфери побутових, медичних послуг.

Громадський простір Жмеринки репрезентує нашарування різних історичних епох. Старі й нові житлові будинки, культові споруди (храми, синагоги), офісні будівлі, торговельні центри, міські площі, сквери, пам'ятники поєднані в єдиний міський ландшафт. У місті домінує приватна забудова, подекуди збереглися будинки типової містечкової забудови. Такий будинок зазвичай поєднував крамницю або майстерню з боку вулиці та житло родини в глибині. Це один, а рідше – два поверхи; на другий поверх із вулиці вели сходи. За будинком – двір із господарськими прибудовами. Частина будинків XIX ст. реставровано. Здебільшого реставраційні роботи, пов'язані з комерційними інтересами власників, погіршили їх зовнішній вигляд. У центрі міста будинки переобтяжені рекламою, зазвичай це реклама ломбардів, ритуальних послуг, магазинів вживаного одягу. Домінування такої реклами характерно для більшості малих українських міст. Трапляються також випадки креативної вуличної реклами. На одній із вулиць міста перед входом у швейну майстерню на столику встановлена стара швейна машинка «Zinger».

Символічний простір міста відіграє важливу роль у формуванні світогляду його населення, естетики його побуту. У ході декомунізації центральні вулиці Жмеринки перейменовано – вул. Леніна стала Соборною, вул. Горького була перейменована лише частково (через опір мешканців, які не хотіли змінювати документи). На окремих будинках збереглися мозаїчні панно радянської доби, зокрема портрет залізничника, зображення радянської молоді. У 2022 році в продовження процесу декомунізації було демонтовано пам'ятник Пушкіну в парку та одне радянське мозаїчне панно. Пам'ятник Леніну було знесено ще в 1997 році. На його місці в Жмеринці, як і багатьох інших малих містах, встановлено знак, що засвідчує почуття любові до рідного міста: «I love Жмеринку». На центральній площі у 2007 році з ініціати-

ви мешканців міста було відкрито пам'ятник Т. Шевченку. Простір довкола використовується для обладнання фотозон, там відбуваються міські урочистості, свята, концерти. Поблизу Музею міської історії встановлено стовп з покажчиками відстані від Жмеринки до відомих міст світу (Парижа, Варшави, Дюссельдорфа), є напрям «на всі боки». Такі інсталяції популярні і в інших малих містах (Золотоноша, Берегово). Містяни пишаються видатними людьми, що тут проживали. На їх честь встановлено пам'ятні дошки. Серед увічнених – польський письменник Ян Бжехва. Щорічно в місті на його честь проводиться конкурс серед школярів на кращу казку. Меморіальна дошка Героям визвольної війни 1918–1921 років, воїнам армії Української Народної Республіки (УНР) та Української галицької армії (УГА) засвідчує визвольну боротьбу України за незалежність.

Символічний простір Жмеринки формується через поєднання офіційних і неофіційних практик меморіалізації. Варто зазначити вплив масової культури на формування міського простору. Показовою є історія пам'ятника Остапу Бендеру, персонажеві творів письменників Ільфа та Петрова, чия присутність у місті легітимізується відомою фразою про Жмеринку як «останнє справжнє місто». Дискусії щодо демонтажу (2011) та повернення монумента на привокзальну площу через вісім років виявляють активну участь громади у виробництві міського образу. Поряд функціонують комерційні заклади, що експлуатують цю символіку (кафе «у Остапа»), перетворюючи літературний кіносюжет на ресурс туристичної та економічної привабливості. Це відноситься також до фігур Чужого, Хижака (Alien та Predator) – персонажів, відомих за кінофраншизами кінця ХХ ст. Їхня присутність свідчить про проникнення глобальних медіаобразів у символічний ландшафт малого міста та формування нових візуальних маркерів публічного середовища.

Водночас у сучасному просторі з'являються нові меморіальні акценти, пов'язані з поді-

ями новітньої історії та російсько-української війни. Ушанування загиблих військових формує іншу емоційну карту міста, де місця пам'яті стають осередками спільної жалоби та громадянської солідарності. Одна з вулиць міста названа на честь Валерія Брезденюка, Героя України, Героя Небесної сотні. Відкрито меморіальну дошку на його честь. Пам'ятні дошки увічнюють інших жмеринчан, що загинули в час російсько-української війни. Станом на лютий 2025 року в Жмеринській громаді 132 полегли воїни, їх портрети розміщені на міській Алеї Слави [6]. У травні 2025 року в Жмеринці на Меморіалі Слави відкрили та освятили пам'ятник морському піхотинцеві Ярославу Христюку, що загинув під час оборони Маріуполя 17 березня 2022 року, рятуючи побратима. Міська громада активно долучена до жалобних заходів на вшанування полеглих земляків.

Воєнний контекст суттєво вплинув на характер, зміст і функції культурних подій у Жмеринці в час повномасштабної війни. Культурна активність міста в цей період була спрямована не лише на естетичну репрезентацію, а й на підтримку соціальної згуртованості громади, психологічну стабілізацію населення та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб. Концертні й театральні події за участю гастрольних колективів і виконавців загальноукраїнського рівня, а також заходи до Дня міста виконували функцію символічної нормалізації повсякденного життя. Водночас низка культурних ініціатив мала благодійний та волонтерський характер, поєднуючи мистецьку діяльність із підтримкою Збройних сил України та внутрішньо переміщених осіб. У 2024 році Виконком міської ради прийняв рішення про відміну святкування 120-річчя з дня заснування міста. 1 млн грн, запланованих на проведення урочистостей, були передані в одну з військових частин ЗСУ, у якій служать мешканці Жмеринки.

Конфесійний та поліетнічний виміри малого міста. Сучасний конфесійний ландшафт Жмеринки віддзеркалює її істо-

ричну поліетнічність, хоча реальна демографічна структура зазнала суттєвих змін упродовж ХХ ст. У місті діють православні храми різних юрисдикцій, римо-католицький костел, греко-католицька церква, синагога. Польський «слід» простежується в традиціях костелу, а єврейська громада підтримує релігійні та культурні практики, зокрема через діяльність Музею єврейської культури. Традиційно вірянами римо-католицького храму були поляки. Сучасні його прихожани ідентифікують себе українцями римо-католицького віросповідання. Богослужіння в костелі Св. Олександра ведеться українською мовою. Про колишню польську належність храму свідчить напис про його реконструкцію в 1995 році, виконаний на стіні костелу польською мовою. Польську мову вивчають в одному з ліцеїв Жмеринки; його учениці брали участь та перемогли у мовних конкурсах у Польщі. У 2021 році ще діяло Жмеринське відділення Спілки поляків на Україні «Єдність», яке очолювала Тетяна Соловйова. Містами-побратимами Жмеринки є польські міста Скаржисько-Каменна, Сенджишув, делегації яких регулярно відвідують місто. У таких заходах завжди беруть участь представники польської меншини міста.

Єврейська громада міста у 2021 році складала близько 70 осіб. Національно-культурне єврейське товариство на той час очолював Леонід Семенович. У місті діє синагога, але постійного рабина тут немає. Упродовж року й на головні свята сюди приїжджають рабини-місіонери, що проходять тут практику. Щосуботи віряни збираються для читання Тори та духовних бесід. Під час розмови з ними з'ясувалося, що до віри більшість із них прийшла самостійно, не маючи релігійного досвіду в батьківських родинах, які переважно були атеїстичними. Лише кілька представників громади ще володіють мовою ідиш. У багатьох єврейських родинах зберігаються рецепти національної кухні. При синагозі працює Музей єврейської культури. Його експонати – це світлини культових будівель

Жмеринки та України: синагог, цвинтарів, хедерів. Тут також виставляється прапор держави Ізраїль, віднайдений в одному із жмеринських будинків у 1949 році, та керамічна плитка із зображенням зірки Давида.

У пострадянський період почали формуватися нові моделі присутності євреїв у міському житті, що мають радше меморіальний та символічний характер. Ідеться про ініціативи з упорядкування єврейського кладовища, установлення або оновлення пам'ятних знаків жертвам нацистських розстрілів, включення єврейської тематики до локальних історичних наративів, музейних і краєзнавчих проєктів. Важливим чинником стали контакти з емігрантами та їхніми нащадками, які відвідують місто, підтримують комеморативні практики, фінансово або організаційно долучаються до збереження спадщини. Таким чином відбувається своєрідне «повернення на відстані», коли фізична відсутність компенсується символічною участю.

На вулицях Жмеринки, у кафе чи ресторанах можна почути різні мови. Сюди приїжджають ділові партнери містян, колишні мешканці чи їхні родичі з різних країн світу, туристи. Під час перебування в місті мені пощастило познайомитися з Уолтером Орр Скотом, американцем, що мешкав тут уже 11 років, і записати з ним інтерв'ю. У 2024 році його не стало. Колишній морський піхотинець, офіцер збройних сил США писав книги про Україну, які видавав власним коштом англійською та українською мовами. Для кращого розуміння української культури, історії здійснював експедиції Україною. У його книгах уміщено оповідання, що передають побутовий колорит Жмеринки, реалії українського життя, серед якого він найбільше не любив корупції, натомість захоплювався людьми. Допомігав українським військовослужбовцям, займався волонтерством. На нашу думку, постійні контакти жмеринчан з іноземцями, присутність у місті колишніх мешканців чи їхніх нащадків, зокрема й історія американця Уолтера Орр Скотта,

підсилюють образ Жмеринки як відкритого транзитного й комунікативного простору.

Висновки. Проведений культурно-антропологічний аналіз Жмеринки дозволяє інтерпретувати мале місто як складну й динамічну систему соціальних взаємодій, у межах якої історична пам'ять, економічні трансформації та щоденні практики формують особливі моделі локальної ідентичності. Матеріали польових досліджень і моніторинг локального інформаційного простору засвідчують, що, попри втрату частини промислового потенціалу та статусу потужного транспортного вузла, Жмеринка не перетворюється на периферію, а виробляє власні механізми адаптації. Ядром символічної організації міста залишається залізниця та вокзал, які функціонують не лише як інфраструктурні об'єкти, а і як носії колективної пам'яті, ностальгійних образів і підґрунтя для міської міфології.

Повсякденне життя містян демонструє поєднання урбаністичних і напівсільських практик: самозабезпечення, використання присадибних ділянок, активність ринкової торгівлі, значну частку самозайнятості.

Паралельно простежується включеність у глобальні процеси – через трудову міграцію, гастрономічні новації, медіаобрази, міжнародні контакти. Отже, мале місто виступає простором перетину локального і глобального.

Сучасна Жмеринка, так само, як і інші малі міста, в умовах повномасштабної війни адаптується до нових соціальних викликів, у тому числі й завдяки притаманній їй системі розвинених горизонтальних зв'язків. У просторі малого міста рани, нанесені війною, більш помітні та виразніші, ніж у мегаполісах. Особливо це стосується людських втрат. Але саме в цих екстремальних умовах (руйнування інфраструктури, приватного житла від обстрілів, тривала відсутність світла, тепла) з'являються нові стратегії виживання, господарювання, виникають нові громадські ініціативи, пов'язані з взаємопідтримкою, волонтерством. Можна стверджувати, що таким чином починає розкриватися прихований потенціал міста, що є своєрідним сплавом матеріального і духовного, базується на колективному досвіді спільноти.

Джерела та література

1. Антонюк О. Сторінки з історії Жмеринської землі. Вінниця : Твори, 2018. 423 с.
2. Бацвін А. Трансформація символічного простору міста Галича в другій половині XX – на початку XXI століття. *Народна творчість та етнологія*. 2024. № 1 (401). С. 88–96. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088>.
3. Бех К. Урбаністичні студії в Україні: культурно-антропологічний контекст Київщини. *Актуальні питання у сучасній науці (серія «Історія та археологія»)*. 2025. № 10 (40). С. 662–676. DOI : [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-662-676](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-662-676).
4. Вовкодав В., Лазаренко В. Жмеринський край. Історико-краєзнавчий нарис. Вінниця : Друк, 2003. 60 с.
5. Войцях Н. Фактори соціокультурної трансформації міста Умань. *Питання культурології*. 2023. № 41. С. 52–62. URL : <http://issues-culture-knukim.pp.ua/article/view/276691/271579> (дата звернення 07.02.2026). DOI : <https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276691>.
6. Жмеринка. *City. Офіційний міський портал*. URL : <https://zhmerynka.city/> (дата звернення 31.01.2026).
7. Кузнець Т. Образ міста Умань зі сторінок періодичних видань Київської губернії XIX – початку XX століття. *Краєзнавство*. 2024. № 2. С. 133–140. URL : http://resource.history.org.ua/publ/kraeznavstvo_2024_2_16 (дата звернення 03.02.2026).
8. Програма економічного і соціального розвитку Жмеринської міської територіальної громади на 2025–2027 роки. Жмеринська міська рада. Офіційний сайт. URL : https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/rSiH54N4H75tRFh6QA2sETTke.pdf?utm_source (дата звернення 08.02.2026).
9. Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії / голов. ред. Г. Скрипник ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. 394 с.

Ілюстрації* до статті Галини Бондаренко
«Мале місто в культурно-антропологічному вимірі: Жмеринка»

Іл. 1. Панно радянських часів
на Будинку дитячої
та юнацької творчості

Іл. 2. Приміщення колишньої
єврейської школи
на вул. Київській

Іл. 3. Синагога багатіїв.
Збудована на початку XX ст.
Зараз житловий будинок

* Усі світлини, крім на іл. 5, Г. Бондаренко. м. Жмеринка Вінницької обл. Липень 2021 р.

Іл. 4. Пам'ятник захисникам України.
Відкритий 2018 р.

Іл. 5. Відкриття пам'ятника морському піхотинцеві Ярославу Христюку.
У почесній варті – побратими та мама Героя.
Травень 2025 р. Світлина Яни Сладковської
(за: <https://zhmerynka.city/articles/420635/u-zhmerinci-v-den-geroiv-ukraini-vidkrili-pamyatnik-morpihu-yaroslavu-hrystyuku>)

Іл. 6. Пам'ятник Тарасу Шевченку.
Скульптор М. Крижанівський. Відкритий 2008 р.

Іл. 7. Пам'ятник Пегасу**.
Скульптори А. Гречило, У. Гречило. Відкритий 2000 р.

** Пегас зображений також на гербі та прапорі м. Жмеринки.

10. Стратегія розвитку Жмеринської територіальної громади. *Жмеринка 2021*. URL : <https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/3hZfZFENSReRR6azF8sSDr7hD.pdf>. (дата звернення 28.01.2026).

11. Altskan V. On the Other Side of the River: Dr. Adolf Hirschmann and the Zhmerinka Ghetto, 1941–1944. *Journal of Holocaust and Genocide Studies*, Spring 2012. Vol. 26. No. 1. P. 2–28. URL : <https://academic.oup.com/hgs/article-abstract/26/1/2/602515> (дата звернення 02.02.2026). DOI : <https://doi.org/10.1093/hgs/dcs010>.

12. Tomchuk L. Daily Life of Ukrainian Jewish Children in the Zhmerinka Ghetto during the Holocaust in Transnistria. *Journal of Holocaust and Genocide Studies*. 2023. Vol. 37. No. 1. P. 90–105. URL : <https://academic.oup.com/hgs/article-abstract/37/1/90/7180346?redirectedFrom=fulltext> (дата звернення 05.02.2026). DOI : <https://doi.org/10.1093/hgs/dcad001>.

References

1. ANTONIUK, Oleh. *Pages on the History of Zhmerynka Land*. Vinnytsia: LLC “Works”, 2018, 423 pp. [in Ukrainian].
2. BATSVIN, Andrii. Transformation of the Symbolic Space of the City of Halych in the Second Half of the 20th – Early 21st Century. *Folk Art and Ethnology*, 2024, no. 1 (401), pp. 88–96. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.088> [in Ukrainian].
3. BEKH, Kateryna. Urban Studies in Ukraine: Cultural and Anthropological Context of Kyiv Region. *Relevant Issues in Modern Science (“History and Archaeology” Series)*, 2025, no. 10 (40), pp. 662–676. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-662-676](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-662-676) [in Ukrainian].
4. VOVKODAV, Volodymyr, Volodymyr LAZARENKO. *Zhmerynka Region. Historical and Ethnographic Essay*. Vinnytsia: Print, 2003, 60 pp. [in Ukrainian].
5. VOITSIAKH, Nataliia. Factors of Sociocultural Transformation of the City of Uman. *Issues in Cultural Studies*, 2023, no. 41, pp. 52–62 [online] [viewed 07 February 2026]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/370040588_Faktori_sociokulturnoi_transformacii_mista_Uman. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.41.2023.276691> [in Ukrainian].
6. ANON. *Zhmerynka. City. Official Town Portal* [online] [viewed 31 January 2026]. Available from: <https://zhmerynka.city/> [in Ukrainian].
7. KUZNETS, Tetiana. The Image of the City of Uman in Periodicals of the Kyiv Governorate of the 19th – Early 20th Century. *Local History*, 2024, no. 2, pp. 133–140 [online] [viewed 03 February 2026]. Available from: http://resource.history.org.ua/publ/kraeznavstvo_2024_2_16 [in Ukrainian].
8. ANON. *Program of Economic and Social Development of the Zhmerynka Town Territorial Community for 2025–2027* [online] [viewed 08 February 2026]. Available from: https://zhmerinka-adm.gov.ua/media/files/rSiH54N4H75tRFh6QA2sETTke.pdf?utm_source [in Ukrainian].
9. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Sociocultural Transformations of Modern Urban Space: Cultural and Anthropological Studies*. Kyiv: M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2023, 394 pp. [in Ukrainian].
10. ANON. *Development Strategy of the Zhmerynka Territorial Community*. Zhmerynka, 2021 [online] [viewed 28 January 2026]. Available from: <https://zhmerinkaadm.gov.ua/media/files/3hZfZFENSReRR6azF8sSDr7hD.pdf> [in Ukrainian].
11. ALTSKAN, Vadim. On the Other Side of the River: Dr. Adolf Hirschmann and the Zhmerinka Ghetto, 1941–1944. *Journal of Holocaust and Genocide Studies*, Spring 2012, vol. 26, no. 1, pp. 2–28 [online] [viewed 02 February 2026]. Available from: <https://academic.oup.com/hgs/article-abstract/26/1/2/602515>. DOI: <https://doi.org/10.1093/hgs/dcs010> [in English].
12. TOMCHUK, Lilia. Daily Life of Ukrainian Jewish Children in the Zhmerinka Ghetto during the Holocaust in Transnistria. *Journal of Holocaust and Genocide Studies*, 2023, vol. 37, no. 1, pp. 90–105 [online] [viewed 05 February 2026]. Available from: <https://academic.oup.com/hgs/article-abstract/37/1/90/7180346?redirectedFrom=fulltext>. DOI: <https://doi.org/10.1093/hgs/dcad001> [in English].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 10.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 7.071.1Кар+792.73]:78.08(477)“19”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.074>

ГОРБУНОВА ІРИНА

кандидатка мистецтвознавства, наукова співробітниця відділу музикознавства та етноломузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).
ORCID ID: 0000-0001-6302-436

HORBUNOVA IRYNA

a Ph.D. in Art Studies, a research fellow of the Department of Musicology and Ethnomusicology of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: 0000-0001-6302-436

Бібліографічний опис:

Горбунова, І. (2026) З дискографічної спадщини Івана Карабиця: порівняльний аналіз двох записів естрадної пісні «Моя земля – моя любов». *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 74–85.

Horbunova, I. (2026) From the Discographic Heritage of Ivan Karabyts: A Comparative Analysis of Two Recordings of the Pop Song “My Land is My Love”. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 74–85.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

З ДИСКОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА КАРАБИЦЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДВОХ ЗАПИСІВ ЕСТРАДНОЇ ПІСНІ «МОЯ ЗЕМЛЯ – МОЯ ЛЮБОВ»

Анотація / Abstract

У статті простежено життєвий шлях Івана Карабиця, окреслено його творчий портрет. Виокремлено найбільш значні в його творчому спадку жанри, у т. ч. жанр «академізованої» естрадної пісні, і найсуттєвіші стильові риси, поміж яких: органічний синтез різних старовинних і сучасних, фольклорних і професійних, вітчизняних і світових витоків; пов'язана із цим амбівертність, тобто різновекторність, багатьох творів, у т. ч. естрадних пісень; високохудожній баланс між «традиціоналізмом» та «авангардизмом». Оглянуто дискографічну спадщину композитора, доведено, що вона є досі не систематизованою і не каталогізованою, відомості про неї «розпорошено» по різних джерелах, в основному електронних. Досліджено зміст, структуру, драматургію, музичну мову «академізованої» естрадної пісні «Моя земля – моя любов». Доведено, що в ній наявні всі основні ознаки «академізації»: різноманітні естрадні, академічні та фольклорні жанрові витоки; наскрізна структура з безперервним драматургічним розвитком при спіранні на традиційну пісенну форму – куплетну з приспівом; паритет вокальної та інструментальної партій. Здійснено порівняльний аналіз двох записів твору – у виконанні високопрофесійних академічних музикантів та бандуристки-аматорки. В обох версіях виявлено певні розходження з авторським нотним оригіналом: у першому записі – у бік ускладнення фортепіанної фактури задля посилення структурно-драматургічної цілісності задуму, і загалом наближення до академічного солоспіву; у другому – навпаки, у бік скорочення і спрощення, що «зашкодило» безперервності музичного розвитку, і водночас підкреслення амбівертності твору завдяки посиленню закладеної в нього народної та естрадної компонент.

Доведено, що характерна для естрадних пісень І. Карабиця амбівертність уможливає виконання цих творів музикантами різних напрямів і різного ступеня професіоналізму, а за нинішньої доби цифровізації численні записи таких різноманітних виконань, викладені в Інтернеті й доступні для загального перегляду/прослуховування, можуть бути з повним правом зараховані до дискографічної спадщини композитора/виконавця поряд із записами на матеріальних носіях.

Ключові слова: дискографія, естрадні пісні, «академізація» естради, амбівертність, жанр, стиль.

The life path of Ivan Karabyts is considered in the article. His creative portrait is outlined. The most significant genres in his creative heritage are described, including the genre of the “academized” pop song, as well as the most essential stylistic features, those include an organic synthesis of various ancient and modern, folklore and professional, Ukrainian and global origins; the ambivertness (i. e., multi-vector nature) of many works associated with this, including his pop songs; a high-art balance between “traditionalism” and “avantgardism”. The composer’s discographic heritage is reviewed, proving that it remains unsystematized and uncataloged, with information “scattered” across various, primarily electronic, sources. The content, structure, dramaturgy, and musical language of the “academized” pop song “My Land is My Love” are studied. It is proved that this work possesses all the main signs of “pop music academization”: diverse pop, academic, and folklore genre origins; a through-composed structure with continuous dramaturgical development while relying on the traditional verse-chorus song form; parity between the vocal and instrumental parts. A comparative analysis of two recordings of the work is conducted – one is performed by highly professional academic musicians and another by an amateur bandura player. Certain discrepancies with the author’s original score are identified in both versions: the first recording tends toward a more complex piano texture to enhance the structural and dramaturgical integrity of the conception, generally approaching the style of an academic art song (solo song). The second recording, conversely, moves toward reduction and simplification, which has hindered the continuity of musical development but simultaneously emphasized the work’s ambivertness by strengthening its inherent folk and pop components.

It is proved that the ambivertness typical for I. Karabyts’ pop songs enables these works to be performed by musicians of various directions and levels of professionalism. In the current era of digitalization, numerous recordings of such diverse performances available online can be included rightfully in the composer’s or performer’s discographic legacy alongside the recordings on physical media.

Keywords: discography, pop songs, academization of pop music, ambivertness, genre, style.

Вступ. Постановка проблеми. Звукозапис, від його винайдення наприкінці ХІХ ст., поряд з нотним записом слугує важливим засобом фіксації, збереження, розповсюдження та популяризації музики – а отже, по мірі вдосконалення технічних засобів із загальним плином науково-технічного прогресу стає дедалі вагомішою складовою музичного і в цілому культурного життя. Засобом систематизації відомостей про фонотеку у формі реєстру каталогів (у матеріальному або електронному вигляді), де публікується інформація про автора й назву твору, місце і рік його створення/запису, виконавців та звукозаписну фірму, є дискографія. Феномен українського звукозапису, особливо кінця ХХ – початку ХХІ ст., досі є недостатньо вивченим у вітчизняній гуманітаристиці.

Однією з визначних постатей поміж українських композиторів другої половини ХХ ст. став Іван Карабиць. Зокрема, вагомим є його внесок у жанр вітчизняної «акаде-

мізованої» естрадної пісні. Творчий доробок митця наразі є достатньо дослідженим українськими музикознавцями, однак авторці запропонованої розвідки невідомі наукові праці, присвячені саме його фонографічній/дискографічній спадщині. Необхідність зробити хоча б «перший крок» у вивченні вказаного аспекту зумовляє **актуальність теми** дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі відомі спроби систематизувати вітчизняну фонографічну спадщину у формі дискографічних довідників. Так, праця А. Железного «Наш друг – грамплатівка» (1989) [6] присвячена систематизації радянських грамплатівок, випущених переважно ВСГ «Мелодія», а довідник С. Максимюка «З історії українського звукозапису та дискографії» (2003) [11] містить фонографічні записи українських митців, зроблені в середовищі діаспор країн Америки та Європи. Творчість І. Карабиця

досліджено в українському музикознавстві достатньо повно: так, першою спробою охопити життєвий і творчий шлях митця стало ще «прижиттєве» (1983) – і тому, природно, неповне – дослідження Г. Єрмакової у вигляді брошури із серії «Творчі портрети українських композиторів» [5]. Найновішою і ґрунтовнішою монографічною працею є «Сад пісень Івана Карабиця» Л. Кияновської [8], яку було видано 2017 року. Вона має вже цілком підсумковий характер щодо всіх наявних на той час матеріалів про композитора – музикознавчих, публіцистичних, мемуарних, епістолярних. Стаття «Карабиць Іван Федорович» із другого тому «Української музичної енциклопедії» (автори Т. Бондаренко, Г. Степанченко) є оглядом життя й творчості композитора – коротким, «довідкового» плану, а водночас достатньо змістовним і музикознавчо-професійним [1]. Більшість наукових статей, присвячених творчості І. Карабиця (а також спогадів відомих українських композиторів, виконавців, музикознавців про нього), вміщено в 31-у випуску «Наукового вісника НМАУ» (2003), що має назву «Vivere memento» і є «Книгою пам'яті», приуроченою до 1-ї річниці смерті митця [12]. Різні аспекти творчості митця досліджені також у кандидатських дисертаціях О. Галузевської «Діалог слова і музики у співтворчості Івана Карабиця та Бориса Олійника» [3], О. Гуркової «Творчість І. Карабиця в контексті жанрово-стильових тенденцій в українській музиці останньої третини ХХ століття» [4]. Естрадно-пісенному доробку композитора цілковито присвячене дисертаційне дослідження В. Куш «Пісенна творчість Івана Карабиця» [10].

Мета статті – дослідити два зразки дискографічної спадщини І. Карабиця у формі порівняльного аналізу.

Завдання дослідження:

- 1) коротко окреслити життєвий і творчий шлях І. Карабиця, його творчий портрет;
- 2) зробити огляд дискографічної спадщини композитора;

- 3) дослідити зміст, структуру, драматургію, музичну мову «академізованої» естрадної пісні «Моя земля – моя любов»;

- 4) здійснити порівняльний аналіз двох записів твору.

Виклад основного матеріалу. Іван Федорович Карабиць (1945–2002) – один із класиків української музики другої половини ХХ ст. Творчу долю композитора можна вважати щасливою: уже за життя його опуси різних жанрів активно виконувалися, а після смерті митця набувають дедалі більшої популярності. Ще за радянських часів І. Карабиць став лауреатом Республіканської комсомольської премії ім. М. Островського (1977), премії Ленінського комсомолу (1981), був удостоєний почесного звання народного артиста УРСР (1991). Л. Кияновська відзначає також надзвичайну увагу, що їй приділяла преса творчості митця [8, с. 7].

Музична діяльність І. Карабиця була різноманітна – композиторська, диригентська, педагогічна, громадська. Так, у ранній (ще консерваторський) період він працював диригентом Ансамблю пісні і танцю Київського військового округу, а в зрілий – керівником ансамблю солістів «Київська камерата», викладачем (згодом професором) кафедри композиції Київської консерваторії, також був засновником знаного у світі міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест».

І. Карабиць народився 17 січня 1945 року в с. Ялта на Донеччині (тепер селище міського типу Донецької обл.) у сім'ї водія та вчительки. Батько походив із греків Приазов'я (донецька Ялта – одне з найдавніших, ще з ХVIII ст., поселень цієї етнічної групи в Україні); родина матері мала українське й грецьке коріння. У ранньому дитинстві майбутній композитор виїхав з родиною в м. Дзержинськ (тепер Торезьк), потім переїхав до Артемівська (тепер Бахмут).

Ази музичної освіти І. Карабиць отримав у хоровому й фортепіанному гурткух Дзержинського будинку піонерів. Протягом кількох років займався музичною грамотою та постановкою голосу з музичним керів-

ником місцевого Будинку культури (і завучем музичної школи) І. Папушем, у 1959 році за його рекомендацією вступив до Артемівського музичного училища на відділ народних інструментів (клас домри), закінчив його з відзнакою у 1963 році по класу фортепіано. Під час навчання в училищі опанував також початкові навички концертмейстерства та композиції. У 1963 році вступив до Київської консерваторії (нині Національна музична академія України) у клас композиції Б. Лятошинського, закінчив її в 1971-му по класу М. Скорика; надалі, під керівництвом останнього, навчався в аспірантурі при консерваторії, яку закінчив у 1975 році.

Працювати І. Карабиць почав іще під час навчання в училищі – протягом 1961–1963 років був концертмейстером училищного хору; тоді ж почав писати музику. Утім, перші опубліковані твори відносяться до перших років навчання в консерваторії (Сонату для віолончелі і фортепіано датовано 1964, Квінтети для камерного інструментального ансамблю і для естрадного оркестру – 1966). У консерваторські й аспірантські роки (протягом 1967–1975) працював диригентом Ансамблю пісні і танцю Київського військового округу. Надалі деякий час (1975–1983) був «вільним художником», відтоді і до кінця життя викладав на кафедрі композиції Київської консерваторії – НМАУ (від 2000 – професор), виховав таких знаних сучасних композиторів, як В. Польова, В. Ракочі, Н. Яремчук – молодший. Паралельно (протягом 1994–2000) був художнім керівником Національного ансамблю солістів «Київська камерата», зокрема заснував із ним цикл концертів «Час камерати».

Вагомою і насиченою була також музично-громадська робота І. Карабиця. Так, у Спілці композиторів України (став її членом у 1972-му) він неодноразово обирався у правління, зокрема, був заступником голови правління СКУ з питань міжнародних зв'язків, керівником комісії масових жанрів. Протягом 1979–1981 років був головою прав-

ління Музфонду України. Саме він у 1990 році заснував знаменитий донині Міжнародний фестиваль «Київ Музик Фест», а впродовж 1990–2001 років був його художнім керівником. Від 1998 року і до кінця життя був також художнім керівником Міжнародного фестивалю «Київські літні музичні вечори». Ім'я Івана Карабиця збережеться і поміж засновників Міжнародного благодійного фонду конкурсу молодих піаністів пам'яті В. Горовиця; протягом 1995–2001 років він очолював журі цього конкурсу. Був також одним із фундаторів Українського фонду культури (заснований 1987 року), в останній період життя – членом Національної комісії з питань культури при ЮНЕСКО.

Після досить раннього (на 57-у році життя) відходу композитора у вічність його пам'ять було належним чином ушановано: у 2004 році ім'я І. Карабиця було присвоєно Артемівському музичному училищу (тепер Бахмутський коледж мистецтв), де він навчався, і ДМШ у м. Дзержинську (тепер Торецьк), де пройшли дитячі роки митця; також його ім'я носить Музична школа сценічного виховання на Позняках (м. Київ); 29 серпня 2010 року на будинку родини Карабиців у м. Торецьку встановлено меморіальну дошку. Від 2003 року проводиться Відкритий конкурс української фортепіанної і вокальної музики імені І. Карабиця в Бахмуті, від 2011-о – щорічний конкурс молодих композиторів його імені у Києві.

Початковий період творчості І. Карабиця (1960-ті), як у будь-якого композитора, став періодом пошуків індивідуального стилю. Опусам того часу (Перша соната для віолончелі і фортепіано, Сімфоніета для струнного оркестру тощо) властиві експресіоністична манера висловлювання і вільне використання додекафонної техніки. Наступний період (1970–1980-і) у творчій еволюції композитора музикознавці вважають уже зрілим, адже саме тоді він написав найвизначніші з його масштабних творів – оперу-ораторію «Київські фрески», ораторію «Заклинання вогню», 3 симфонії, 3 концерти для оркестру

(3-й – трагедійне «Голосіння»), хоровий концерт «Сад божественних пісень» тощо, а також найпопулярніші камерні твори, зокрема 24 прелюдії для фортепіано, вокальні цикли «Із пісень Хіросіми», «Мати». Образний зміст більшості названих опусів тяжіє до концепційної масштабності, філософічності, а музична мова позначена органічним синтезом різних жанрово-стильових витоків – український фольклор (і його втілення в річищі неофольклоризму), вітчизняна професійна музика від знаменного розспіву до елементів стилю Б. Лятошинського, «неостилі» західної академічної музики ХХ ст. (неокласицизм, неоромантизм, неobaroco, неоімпресіонізм), масова музична культура (джаз, естрада), і композиторських технік – додекафонія, пуантилізм, алеаторика, сонористика, розширена тональність, неомодальність тощо. Ті ж тенденції індивідуального відбору й органічного поєднання різномірних компонентів національних і світових, старовинних і сучасних музичних надбань були притаманні і в останній період творчості композитора (1990-і – початок 2000-х). Те саме можна сказати і щодо образного змісту пізніх творів І. Карабиця. Так, тема покаяння, провідна в Третньому концерті для оркестру «Голосіння», продовжується в Концерті-триптиху для оркестру, пантеїстичні мотиви своєрідно переломлюються у «Music from Waterside». Ряд дослідників творчості І. Карабиця особливо наголошують на «постмодерній» складовій його стилю [8; 9], а також на триманні «золотої середини» між «традиціоналізмом» і «авангардизмом» [12, с. 44–58; с. 20–30].

Поміж численних музичних жанрів, у яких працював І. Карабиць, провідними вважаються масштабні, монументальні – ораторії, симфонії, інструментальні й хорові концерти; вони ж і найбільш досліджені вітчизняними музикознавцями (див. збірку статей «Vivere memento» [12]). Зокрема, дослідники відзначають, що симфонізм І. Карабиця є синтезом різних типів при провідному значенні конфліктно-драматичного

з поступовим поглибленням трагедійності, генеза якого йде явно від Б. Лятошинського. Не меншим є внесок композитора в розвиток вітчизняних камерних інструментальних і вокальних жанрів, і не лише академічних, але й у жанр естрадної пісні, у значне підвищення якісного рівня цього жанру у вітчизняній музиці і в процес його «академізації», взагалі характерної для ряду «академічних» українських композиторів другої половини ХХ ст. Під «академізацією» естради в радянському середовищі В. Куш розуміє творчі пошуки професійних академічних композиторів щодо підвищення якості естрадної пісні, піднесення її до рівня академічних камерно-вокальних жанрів шляхом поєднання з академічною камерно-вокальною творчістю та народною піснею. Естрадно-пісенна творчість І. Карабиця, на думку дослідниці, перебуває цілком у річищі такої офіційно культивованої академізованої радянської естради, і водночас є «однією з форм постмодерного мистецького синтезу» [10, с. 6], яскравим проявом характерної загалом для творчості композитора «амбівертності», тобто різновекторності. Естрадні пісні митець писав майже протягом усього свого творчого життя, починаючи від 1960-х, хоча в 1990-х роках він свідомо відмовився від роботи в цьому жанрі, оскільки не сприйняв тотальної комерціалізації естради з початком періоду Незалежності України, оскільки вона (комерціалізація) суперечила етичним і естетичним принципам композитора, як слушно зазначає В. Куш [10].

Музика І. Карабиця znana в Україні і світі: зокрема, її активно популяризує дружина композитора – музикознавиця Маріанна Копиця, а також його син – диригент Кирило Карабиць, нині керівник Борнмутського симфонічного оркестру (Велика Британія). Твори митця видавалися і в Україні, і за кордоном, а також записувалися на грамплатівки і CD. Так, аудіозаписи у виконанні Симфонічного оркестру Держтелерадіо України під керівництвом В. Гнедаша і В. Сіренка є у фонді Українського радіо.

Попри це, дискографічна спадщина І. Карабиця є розрізненою, її досі не каталогізовано; так, у довіднику А. Железного згадується лише дві «довгограючі» платівки під номерами С60–12129–30 і С60–13319–20 із записом пісні «Мій Київ» у виконанні Т. Кочергіної, здійсненим Всесоюзною студією грамзапису «Мелодія» у 1979 році [6, с. 38]. Відомості про інші записи творів композитора на грамплатівки або CD можна знайти переважно в інтернет-джерелах.

Так, на сайті Національної спілки композиторів України на сторінці, присвяченій І. Карабицю¹, містяться відомості про два виданих компакт-диски: один – із записом Другого концерту для оркестру у виконанні Литовського філармонічного оркестру, диригент Ю. Домаркас (запис здійснили: Col Legno, PWV Polygram Musikvertrieb Hamburg, Germany); другий диск – «The Music of Ivan Karabyts» (запис фірми TNC Recordings, Las Vegas, USA, www.tncmusic.net), що містить різні симфонічні й камерні твори композитора, як-от: 24 прелюдії для фортепіано, Концертино для 9-и інструментів, «Music from Waterside», Концерт-триптих для оркестру, Третій концерт для оркестру «Голосіння», Концертна сюїта для скрипок, 3 фортепіанних концерти та 3 симфонії. За іншим посиланням² знайдено відомості про чотири компакт-диски (виставлені на продаж). Найповнішим з них є «Іван Карабиць: Симфонічні та камерні твори», що містить Другий концерт для оркестру, Концертино для 9-и інструментів, «Music from Waterside», 6 прелюдій для струнних, Ліричні сцени, Сонату № 1 для віолончелі і фортепіано (CD видала фірма Rostok Records у 2006 році). Інший CD («збірний») містить записи творів різних композиторів у виконанні Національного ансамблю солістів «Київська камерата»; поміж творів Р. Вагнера, І. Стравинського, В. Сильвестрова на цей диск записано також Концертино для 9-и інструментів І. Карабиця. За цим посиланням також знайдено компакт-диски із записами циклу

«24 прелюдії для фортепіано» (виконавця не вказано) і Концертів для оркестру № 1–3 (разом з Елегією і Прощальною серенадою В. Сильвестрова, у виконанні Борнмутського симфонічного оркестру, диригент Кирило Карабиць, записано фірмою Naxos). Відомості про дві платівки LP із творами І. Карабиця, випущені Всесоюзною студією грамзапису «Мелодія», було знайдено в цифровому архіві аудіозаписів, засвідчених міжнародною аудіобазою Discogs³, яка зберігає понад 139 тис. аудіозаписів української музики від початку ХХ ст.: одна з них – 1984 року під номером С10–20853–007 – містить записи ораторії «Заклинання вогню», а також Концертино для 9-и інструментів і Концерту для оркестру (номер не вказано), на другій (подвійній) 1988 року під номером С10–27045–003 записано оперу-ораторію «Київські фрески»; виконавців в обох випадках не зазначено.

Найчастіше можна знайти викладені в мережі «Інтернет», скажімо на платформі YouTube (тобто не на матеріальних носіях, а суто в електронному вигляді), аудіозаписи окремих творів І. Карабиця, у т. ч. його естрадних пісень. Таким чином нами було знайдено, зокрема, цілий ряд аудіо- і відеозаписів аналізованої пісні «Моя земля – моя любов» у різному виконанні. Відразу зазначимо, що на початку ХХІ ст., у зв'язку з тотальною цифровізацією звукозапису, такі електронні записи музичних творів дедалі більше витісняють записи на матеріальних носіях, а отже, з повним правом можуть бути включені до дискографічної спадщини того чи іншого композитора або виконавця.

Так, було знайдено три різних записи пісні у форматі МР3: у виконанні ВІА «Водограй» (соліст Віктор Шпортько), Тетяни Русової та оркестру Українського радіо; усі записи надав Кирило Карабиць у 2011 році⁴. Нами було здійснено порівняльний аналіз двох найбільш оригінальних, на наш погляд, записів із числа розміщених на YouTube: відео з концерту в Національній спілці композиторів України у виконанні камерної спі-

вачки, піаністки й композиторки Оксани Євсюкової (вокал) та композитора Андрія Бондаренка (фортепіано)⁵; та відео Олени Чайки (вокал, бандура), учасниці народної капели бандуристок «Зоряниця» з Берестечківського центрального Будинку культури Центру культури та національної пам'яті Берестечківської міської ради⁶. Авторці розвідки вдалося цікавим порівняти такі різні за манерою виконання записи одного й того самого естрадного шлягера: професійне і практично академічне виконання та напівавторське виконання в супроводі українського народного інструмента.

Пісня Івана Карабиця «*Моя земля – моя любов*» (1976) на вірш Юрія Рибчинського є однією з тих, що стали шлягерами ще за життя композитора і яскраво втілюють ознаки «академізації» естради. В. Куш [10] виявляє такі з них: академічний, а не естрадний тип вокалу; наявність наскрізної структури й драматургії при спіранні на типово пісенну форму – куплетну з приспівом; вагома роль інструментальної партії (поліфонізованої фортепіанної або вишуканої оркестрової), як в академічному солоспіві ХХ ст. Естрадна ж складова, на думку дослідниці, проявляється здебільшого у зверненні до інтонаційного й гармонічного словника тодішньої популярної музики.

За образним змістом твір (як свідчить сама його назва) відноситься до тієї частки естрадних пісень І. Карабиця, що втілюють патріотичні почуття композитора – любов до рідного краю, «батьківського порогу» та загалом до України. До тієї ж групи належать такі шлягери І. Карабиця, як «Батьківський поріг», «Дніпра жива вода», «Пісня на добро» тощо. За жанровою природою, як зазначає А. Верещака [2], «Моя земля – моя любов» є ліричною естрадною піснею; однак насправді її жанрові витoki значно ширші, деякі з них мають не лише естрадну, але й фольклорну та академічну природу.

Тональність пісні – *d-moll*, форма – куплетна із приспівом, однак звертає на себе увагу

значна її динамізація, певною мірою завдяки «несиметричності» куплету і приспіву.

Розгорнутий інструментальний вступ (12 тактів) готує основні інтонації теми приспіву, його імпрровізаційна мелодія нагадує ліричну народну пісню, фактура тут романсова. Гармонічні звороти, що звучать у вступі, надалі пронизують і куплет, і приспів, загалом гармонія розгортається динамічно, про що свідчить відсутність тоніки (вона з'являється тільки на початку куплету) протягом усього вступу, який починається із субдомінанти, після чого відразу відбувається відхилення в паралельний мажор. Така нестійкість характерна для зразків романсової лірики кінця ХІХ – початку ХХ ст. Розмір вступу – тридольний, у куплеті змінюється на чотиридольний.

Мелодика куплету (А) [див.: 7, с. 72–73] декламаційна або навіть речитативна, її побудова неперіодична й неквадратна, за принципом «ядро (2 такти) – розвиток (5 тактів)», характерні для естрадно-пісенних тем повтори і секвенції відсутні. Ритміка також розвивається імпрровізаційно, а арпеджовані акорди супроводу «апелюють» до фольклорних витоків – дум і ліричних пісень. Функціонально період незамкнений і має два відхилення в субдомінантову сферу (тональності нижньої медіанти й субдомінанти), причому останнє відхилення відбувається на межі куплету і приспіву, що додатково створює динаміку руху.

Приспів (В), від слів «Краю мій!» [див.: 7, с. 73–74] за масштабом значно більший за куплет, викладений у простій двочастинній формі з двох 8-тактових періодів, другий із яких повторений двічі ($a+b+b1$). Відразу впадає в око повернення до тридольного розміру, що був у вступі. Мелодика розділу *a* побудована як неточна висхідна секвенція, характер її декламаційний, інтонації знову «відсилають» до романсів М. Лисенка, Я. Степового. Фортепіанна партія (зокрема, на словах «Краю мій, все щастя у твоїх полях») містить елементи поліфонізованої гомофонно-гармонічної фактури, яка

виникає завдяки наявності контрапункту-ючого голосу (на інтонаціях теми вступу) у верхньому регістрі. Розділ **b** є найбільш ліричним фрагментом усієї пісні – завдяки кантиленності мелодії та секвентності, що є основою розвитку музичного матеріалу і у вокальній, і в інструментальній партіях. Можна простежити також використання жанру вальсу й інтонацій, характерних для естрадної музики того часу. Ритміка вокальної партії остинатна, що «дробить» структуру мелодії і водночас полегшує її сприйняття. Фактура гомофонно-гармонічна, ускладнена підголосками, що утворюють дует з вокальною партією. При повторі розділу **b** (**b1**) у вокальній партії з'являється вокаліз [див.: 7, с. 75].

Куплет і приспів повторюються ще двічі, також є додаткове (четверте) проведення приспіву – тільки розділу **b** – та 9-тактове завершення-обрамлення на видозміненому матеріалі вступу [див.: 7, с. 76–77]. Перед завершальним повтором приспіву міститься достатньо розгорнутий «*Bridge*» [див.: 7, с. 75], який є кульмінацією пісні; у ньому звучить вокаліз на видозміненому матеріалі вступу, а кульмінаційна зона представляє собою проведення розділу **a** з приспіву в партії фортепіано у щільній акордовій фактурі, з досягненням кульмінації на найвищому звуку діапазону. Гармонія в цьому епізоді доволі яскрава, складна, побудована на постійних відхиленнях у тональності першого ступеня спорідненості (у т. ч. у тональність натуральної домінанти, що нечасто трапляється), а в момент кульмінації відбувається модуляція в тональність *e-moll*, у якій звучать останнє проведення приспіву й завершення, які сприймаються як спад, заспокоєння пісня кульмінації. Такий прийом перенесення найбільш яскравих елементів твору в тональність, яка розташована секундою вище основної, додає динаміки, виразності, акцентує увагу слухача на найважливішому. Цікаво, що закінчується пісня в однойменному *E-dur* (останні 3 такти), що підкреслює її піднесений характер.

Аналіз показав, що жанрова природа цієї пісні дуже різноманітна, поміж її жанрових витоків – дума, лірична народна пісня, лірична естрадна пісня, романс, балада; це є наочним свідченням амбівертності, характерної для творчості І. Карабиця загалом і для його естрадних пісень зокрема. Структура твору, при спіранні на традиційну пісенну куплетність, наскрізна завдяки несиметричності й переважно нестійкій гармонії, і загалом для пісні характерна перевага розвитку над експозиційністю; за спостереженням В. Куш [10], така структура слугує одним з основних проявів «академізації» естради в піснях І. Карабиця, поряд з паритетом вокальної та інструментальної партій, що також спостерігається в проаналізованому творі.

Саме така амбівертність, характерна для естрадних пісень І. Карабиця, і приналежність їх до «академізованого» типу зумовлює можливість їх виконання співаками різних напрямків: професійними і самодіяльними, естрадними, академічними та народними. Розглянемо це на прикладі аналізу двох саме таких «різнонаправлених» відеозаписів пісні «Моя земля – моя любов», викладених на YouTube. Йдеться про згадані вище записи достатньо академічного виконання Оксани Євсюкової (вокал) і Андрія Бондаренка (фортепіано)⁷, і практично самодіяльного виконання Олени Чайки (вокал, бандура)⁸.

Розгляд запису пісні у виконанні вокально-фортепіанного дуету Євсюкової – Бондаренка вважаємо доцільним почати з того, що обидва виконавці є суто академічними музикантами: так, О. Євсюкова – академічна камерна співачка, піаністка-солістка й концертмейстерка, а як композиторка багато працює в жанрі академічного солоспіву; А. Бондаренко є відомим сучасним українським композитором також академічної спрямованості. Додамо, що і «платформа» їхнього виступу є «найакадемічнішою» – це концертний зал Національної спілки композиторів України. Тож спостерігаємо тут виконання «академізованої» естрадної пісні

І. Карабиця не в естрадній манері, а саме в манері академічного солоспіву. На користь цього свідчать не лише характер голосу вокалістики та піанізму концертмейстера як такі, але й достатньо точне дотримання оригінального авторського нотного тексту при виконанні. Принагідно зазначимо, що пропонуваній аналіз пісні базується на її нотному записі зі збірки, що вийшла друком у 2014 році [7]; дослідниця ж естрадно-пісенного спадку І. Карабиця В. Куш слушно зазначає, що виконавські версії цих творів, особливо сучасні естрадні, подекуди суттєво відходять від нотних текстів, які вийшли друком, що їх вона умовно називає «академічними» оригіналами [10, с. 113]. У виконавському дуеті Євсюкової – Бондаренка співачка дотримується авторського тексту скрупульозно «від першої до останньої ноти»; тоді як концертмейстер «дозволяє собі» в третьому проведенні куплету з приспівом динамізувати фактуру шляхом ущільнення (за допомогою розширення діапазону, додаткових гармонічних фігурації, фіоритур тощо), а у «*Bridge*» і завершенні повертається до авторського нотного оригіналу. Утім, така «довільність при виконанні одним композитором твору іншого композитора», на думку авторки розвідки, є доцільною, оскільки підкреслює і підсилює оригінальну авторську формотворчо-драматургічну ідею динамізації пісенної куплетної структури, надання їй безперервного наскрізного розвитку. Отож, виконання пісні «академічним» дуетом Євсюкової – Бондаренка цілком вписується в Карабицеву концепцію «академізації» естради.

Щодо виконання Олени Чайки (спів у власному супроводі бандури), то відразу зазначимо, що оскільки в цьому записі музикантка є практично самодіяльною, то авторський нотний текст піддається значним змінам у бік скорочення і спрощення (на відміну від попереднього виконання високопрофесійними академічними музикантами, де фаховий композитор і піаніст А. Бондаренко, навпаки, вдається до усклад-

нення фортепіанної партії додатковими фактурними елементами). Так, О. Чайка не виконує у приспівах епізоди **bl** (з вокалізами), а також її виконавські «купюри» стосуються вірогідно надто складних для аматорки «*Bridge*» і завершення з доволі віртуозною фактурою супроводу та модуляцією в далеку тональність. Оскільки виконавська версія О. Чайки практично є аранжуванням оригінальної фортепіанної партії для бандури, то певні зміни в авторському нотному тексті стосуються специфіки перекладу для іншого інструменту: так, швидкі фіоритурі паралельними шістнадцятками, що містяться в приспіві, характерні саме для фортепіанної фактури, але не властиві для бандури, тож аранжувальниця замінює їх на арпеджато, більш природні для свого інструменту. Щодо манери виконання О. Чайки, то вона значно ближча до естрадного вокалу, ніж до будь-якої стилізації типово фольклорної, скажімо кобзарської, манери, що, у поєднанні з бандурним супроводом, певним чином підсилює закладену в авторський оригінал «амбівертність». Водночас значні виконавські купюри, зокрема, повна відсутність кульмінаційної зони і зони післякульмінаційного спаду, у даному прочитанні значно послаблюють одну з найсуттєвіших складових характерної для твору «академізації» – цільність формотворчо-драматургічного авторського задуму, безперервність музичного розвитку. На завершення зауважимо, що в цьому відеозаписі наявний аматорський, але спеціально продуманий відеоряд, основним мотивом якого є виконання цієї патріотичної за змістом пісні за тлі одного із символів України – родючого пшеничного поля, що надає проаналізованому записові явних рис естрадного кліпу.

Висновки. Отже, у статті досліджено два зразки дискографічної спадщини Івана Карабиця у формі порівняльного аналізу. Було коротко окреслено життєвий шлях І. Карабиця, його творчий портрет на основі досліджень вітчизняних музикознавців, виокремлено найбільш значні у його творчому

спадку жанри, у т. ч. жанр «академізованої» естрадної пісні, і найсуттєвіші стильові риси, поміж яких: органічний синтез різних давніх і сучасних, фольклорних і професійних, вітчизняних і світових витоків; пов'язана із цим амбівертність, тобто різновекторність, багатьох творів, у т. ч. естрадних пісень; високохудожній баланс між «традиціоналізмом» та «авангардизмом». Оглянуто дискографічну спадщину композитора, доведено, що вона є досі не систематизованою і не каталогізованою, відомості про неї «розпорошено» по різних джерелах, в основному електронних, і вони не завжди є повними (часто відсутні відомості про виконавців, дату запису, фірму, що випустила диск, тощо); що наразі, в умовах наростаючої цифровізації звукозапису, найбільше аудіо і відеозаписів виконань різних творів І. Карабиця можна знайти у суто електронному вигляді викладеними на різних інтернет-платформах. Досліджено зміст, структуру, драматургію, музичну мову «академізованої» естрадної пісні «Моя земля – моя любов», зроблено висновок, що в ній наявні всі основні ознаки «академізації» естради: різноманітні естрадні, академічні та фольклорні жанрові витoki; наскрізна структура з безперервним драматургічним розвитком при спіранні на традиційну пісенну форму – куплетну з приспівом; паритет вокальної та інструментальної партій. Здійснено порівняльний аналіз двох записів твору – у виконанні високопрофесійних академічних музикантів і бандуристки-аматорки; в обох версіях виявлено певні розходження з авторським нотним оригіналом (у другому випадку більш суттєві): у першому записі – у бік ускладнення фортепіанної фактури задля посилення структурно-драматургічної цілісності задуму, і загалом наближення до академічного

солоспіву; у другому – навпаки, у бік скорочення й спрощення, що «зашкодило» безперервності музичного розвитку, і водночас підкреслення амбівертності твору завдяки посиленню закладеної в нього народної й естрадної компонент.

У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що характерна для естрадних пісень І. Карабиця амбівертність, яка проявляється в органічному синтезі рис, іманентних для естрадного жанру (легкість сприйняття, типізація інтонацій, гострота ритміки, особливий гармонічний колорит), зі значними ознаками «академізації» (патріотичний зміст, ускладнення структури, безперервність музично-драматургічного розвитку, ознаки поліжанровості й полістилістики), уможливує виконання цих творів музикантами різних напрямів і різного ступеня професіоналізму. За нинішньої доби цифровізації численні записи різноманітного виконання, викладені в мережі «Інтернет» і доступні для загального перегляду/прослуховування, можуть бути з повним правом зараховані до дискографічної спадщини композитора/виконавця поряд із записами на матеріальних носіях.

Перспективи подальших досліджень. Корисним напрямом вивчення творчого доробку І. Карабиця може стати створення повного й систематизованого каталогу його дискографічної спадщини, принаймні записів творів на матеріальних носіях. Щодо численних електронних зразків на інтернет-платформах, спроба каталогізувати їх може видаватися надто всеохоплюючим завданням; однак подальші спроби таких порівняльних аналізів записів різного за напрямом виконання одного твору можуть бути цікавими для дослідників творчості композитора.

Додаток 1

ДИСКОГРАФІЯ ТВОРІВ ІВАНА КАРАБИЦЯ
(електронні ресурси)

1. НСКУ: Карабиць Іван Федорович. URL : <https://composersukraine.org/index.php?id=2400>.
2. Композитор Іван Карабиць: Дискографія. URL : https://karabits.com/cd_publications/discography/.
3. Іван Карабиць. URL : <https://www.discogs.com/artist/5091811-Ivan-Karabits>.
4. Іван Карабиць – пісні, біографія – українські пісні. URL : <https://www.pisni.org.ua/persons/491.html>.
5. Іван Карабиць. «Моя земля – моя любов». Вик. Оксана Євсюкова. URL : <https://youtu.be/IVAIYMBJCjc>.
6. Іван Карабиць. «Моя земля – моя любов». Вик. Олена Чайка. URL : <https://youtu.be/7ZxiviRXbEs?si=5WHLgSYELo7u98lX>.

Примітки

- ¹ URL : <https://composersukraine.org/index.php?id=2400>.
- ² URL : https://karabits.com/cd_publications/discography/.
- ³ URL : <https://www.discogs.com/artist/5091811-Ivan-Karabits>.
- ⁴ URL : <https://www.pisni.org.ua/persons/491.html>.
- ⁵ URL : <https://youtu.be/IVAIYMBJCjc>.
- ⁶ URL : <https://youtu.be/7ZxiviRXbEs?si=5WHLgSYELo7u98lX>.
- ⁷ Див. посилання в примітці 5.
- ⁸ Див. посилання в примітці 6.

Джерела та література

1. Бондаренко Т., Степанченко Г. Карабиць Іван Федорович. *Українська музична енциклопедія*. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2008. Т. 2. С. 325–327.
2. Верещака А. Стилі та напрями естрадної музики. *Культура України*. 2011. Вип. 33. С. 260–268.
3. Галузевська О. Діалог слова і музики у співтворчості Івана Карабиця та Бориса Олійника : дис. <...> канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2006. 177 с.
4. Гуркова О. Творчість І. Карабиця в контексті жанрово-стильових тенденцій в українській музиці останньої третини ХХ століття: дис. <...> канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2016. 324 с.
5. Єрмакова Г. Іван Карабиць: Творчі портрети українських композиторів. Київ : Музична Україна, 1983. 48 с.
6. Железний А. Наш друг – грампластинка. Київ : Музична Україна, 1989. 281 с.
7. Іван Карабиць. Вокальні твори: нотне видання / муз. ред. Б. Кривопуст. Київ : Музична Україна, 2014. 84 с.
8. Кияновська Л. Сад пісень Івана Карабиця. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. 288 с.
9. Кияновська Л. Стиль Івана Карабиця. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2015. Вип. 2 (27). С. 32–45.
10. Куц В. Пісенна творчість Івана Карабиця: дис. <...> д-ра філософії : 025. Київ, 2021. 200 с.
11. Максимюк С. З історії українського звукозапису та дискографії. Львів ; Вашингтон : Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. 288 с.
12. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 31: *Vivere memento* (Пам'ятай про життя). Статті і спогади про Івана Карабиця / упоряд. М. Д. Копиця. Київ : Центрмузінформ, 2003. 123 с.

References

1. BONDARENKO, Tetiana, Halyna STEPANCHENKO. Karabyts Ivan Fedorovych. *Ukrainian Musical Encyclopaedia*. Kyiv: M. Rylskiy IASFE, 2008, vol. 2, pp. 325–327 [in Ukrainian].
2. VERESHCHAKA, Artem. Styles and Trends of Pop Music. *Ukrainian Culture*, 2011, iss. 33, pp. 260–268 [in Ukrainian].
3. HALUZEVSKA, Olena. *A Dialogue between Words and Music in the Co-Creation of Ivan Karabyts and Borys Oliinyk*: A Thesis of a Ph.D. in Art Studies: 17.00.03. Kyiv, 2006, 177 pp. [in Ukrainian].
4. HURKOVA, Olha. *I. Karabyts's Works in the Context of Genre and Style Trends in Ukrainian Music of the Last Third of the Twentieth Century*: A Thesis of a Ph.D. in Art Studies: 17.00.03. Kyiv, 2016, 324 pp. [in Ukrainian].
5. YERMAKOVA, Halyna. *Ivan Karabyts: Creative Portraits of Ukrainian Composers*. Kyiv: Musical Ukraine, 1983, 48 pp. [in Ukrainian].
6. ZHELEZNY, Anatoly. *Our Friend is a Gramophone Record*. Kyiv: Musical Ukraine, 1989, 281 pp. [in Russian].
7. KRYVOPUST, Bohdan, music ed. *Ivan Karabyts. Vocal Pieces: Music Score*. Kyiv: Musical Ukraine, 2014, 84 pp. [in Ukrainian].
8. KYIANOVSKA, Liubov. *Garden of Songs by Ivan Karabyts*. Kyiv: SPIRIT AND LETTER, 2017, 288 pp. [in Ukrainian].
9. KYIANOVSKA, Liubov. The Style of Ivan Karabyts. *Journal of P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*, 2015, iss. 2 (27), pp. 32–45 [in Ukrainian].
10. KUSHCH, Viktoriia. *Song Works by Ivan Karabyts*: A Ph.D. Thesis: 025. Kyiv, 2021, 200 pp. [in Ukrainian].
11. MAKSYMUK, Stepan. *From the History of Ukrainian Sound Recording and Discography*. Lviv; Washington: Ukrainian Catholic University Press, 2003, 288 pp. [in Ukrainian].
12. КОPYTСІА, Marianna, compiler. *Scientific Bulletin of P. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*, 2003, iss. 31: *Vivere Memento (Remember about the Life)*. Articles and Memoirs about Ivan Karabyts. Kyiv: Centermusicinform, 2003, 123 pp. [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 09.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 39(=512.122):[398.3:2-523:726.82]:94(574)“17/18”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.086>

ДОСМУРЗИНОВ РУСТЕМ КУАНДИКУЛИ

докторант філософії, молодший науковий співробітник Інституту історії держави (Астана, Казахстан).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1756-8236>

DOSMURZINOV RUSTEM KUANDYKULY

a Ph.D. student, a junior research fellow at the Institute of State History (Astana, Kazakhstan).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1756-8236>

Бібліографічний опис:

Досмурзинов, Р. (2026) Сучасний казахський звичай вшанування святих місць: Мавзолей (кесене) Кабанбай батира Кожагул-ули. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 86–96.

Dosmurzinov, R. (2026) The Modern Kazakh Ritual of Venerating Holy Sites: The Mausoleum (Kesene) of Qabanbai Batyr Kozhagul-Uly. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 86–96.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

THE MODERN KAZAKH RITUAL OF VENERATING HOLY SITES: THE MAUSOLEUM (KESENE*) OF QABANBAI BATYR KOZHAGUL-ULY

Анотація / Abstract

У статті проаналізовано звичаї пошанування священних місць у казахів. Предметом цих студій став обряд вшанування мавзолею Каракерея Кабанбай батира (1692–1770), розташованого за 17 км від нової столиці Казахстану – Астани. Основними матеріалами для дослідження є польові записи автора, інтерв'ю з паломниками. Використовувався також метод включеного спостереження. Святі місця є невід'ємною частиною релігійного (сакрального) простору, а також політичних та геокультурних ландшафтів. Обряди їх пошанування включають такі складові: виконання необхідних релігійних норм перед початком церемонії та в її кінці, відвідування святилища та святого місця, обхід навколо нього, читання молитов, здійснення підношень. За допомогою методу інтерв'ю автор дослідження отримав важливу інформацію про зв'язок між різними ритуалами казахського народу та релігійними віруваннями. Відвідувачі мавзолею Кабанбай батира Кожагул-ули стають свідками та учасниками феномену «живої релігії», у якій найважливіше значення мають особисті «переживання» та релігійний досвід вірян, а не питання суворого дотримання релігійних канонів. Віра стає дедалі індивідуалізованішою, відображаючи особливості сучасних соціально-економічних відносин та повсякденні проблеми пересічних людей, які задовольняють свої релігійні потреби біля пам'яток, що вшановують представників минулої та сучасної еліт. У статті простежуються різні типи взаємодії між давнішими домусульманськими поглядами та ісламськими світоглядними традиціями.

Автор також дійшов висновку, що міграційні тенденції в різних регіонах республіки змінили характер політичних, соціальних та економічних процесів. За нових умов старі простори переосмислюються та піддаються новій сакралі-

* The definition 'mausoleum' is translated in modern Kazakh as 'kesene', 'kumbez', 'mazar' (Arabic).

зації, що базується на давніх релігійних світоглядних традиціях. Подальший характер міграційних процесів та особливості внутрішньої політики й надалі всебічно впливатимуть на розвиток однієї з давніх народних форм казахської релігії – пошанування священних місць, пов'язаних з відомими політичними та духовними лідерами.

Ключові слова: ритуал вшанування святих місць, Кabanбай батир Кожугу-ули, релігійний ландшафт, політичний ландшафт, геокультурний вимір, ієротопія, казахи, Казахстан.

The customs of veneration of the sacred places among the Kazakhs are analyzed in the article. The subject of the submitted study concerns the mausoleum dedication ceremony of Karakerey Kabanbay Batyr (1692–1770), located 17 km from the new capital of Kazakhstan, Astana. The main materials for the study consist of the author's field records, interviews with pilgrims. The method of participant observation has been also used. The holy places are an integral part of the religious (sacred) space as well as also of the political and geocultural landscapes. The rites of honoring them include the following components: the fulfilment of the necessary religious norms before the beginning of the ceremony and in its end, visiting the shrine and the holy place, walking around it, reading prayers, making offerings. Using the interview method, the author of the study has obtained important information about the relationship between various rituals of the Kazakh people and religious beliefs. Visitors to the mausoleum of Kabanbai Batyr Kozhagul-uly become witnesses and participants in the phenomenon of 'lived religion', in which personal 'inner spiritual feelings' and the religious experience of believers are of the utmost importance, rather than the issues of strict compliance with religious canons. Faith is becoming increasingly individualized, reflecting the peculiarities of contemporary socio-economic relations and the everyday problems of ordinary people who satisfy their religious needs at the monuments honouring representatives of the past and current elite. Various types of interactions between more ancient pre-Muslim views and Islamic worldview traditions are traced in the article.

The author has also concluded that the migration trends in various regions of the republic have changed the nature of political, social and economic processes. Under the new conditions the old spaces are being reinterpreted and subjected to a new sacralization based on ancient religious worldview traditions. The further nature of migration processes and the peculiarities of inner policy will continue to have a comprehensive impact on the development of one of the ancient folk forms of Kazakh religion – the veneration of sacred places associated with well-known political and spiritual leaders.

Keywords: ritual of veneration of holy places, Qabanbai Batyr Kozhagul-uly, religious landscape, political landscape, geocultural dimension, hierotopy, the Kazakhs, Kazakhstan.

Introduction. The problem of the relationship between religion and the origins of power has occupied an important place in the scientific thought since the publication of the works of the 'fathers' of anthropology. James Frazer (1854–1941) believed that in many countries and among many peoples, primitive forms of religion, particularly magic, claimed to control the great forces of nature for the benefit of humankind. He wrote: «In a society that trusted the claims of specialists in this field, they became important and influential people. And it is not surprising that, thanks to their established reputation and the fear they inspired, some of the sorcerers attained supreme power over their gullible tribesmen, becoming chiefs and rulers» [12, p. 64]. Much later, J. Frazer's theses were subjected to critical analysis by the Soviet ethnographer, historian and religious scholar Sergei Tokarev (1899–1985). In the afterword to the edition of J. Frazer's works, S. Tokarev presented his arguments for their

criticism: «Tribal chiefs and petty kings did not wield power because they were attributed with magical powers; on the contrary, they were attributed with magical powers because they wielded power. Admittedly, in each individual case, this relationship may not be apparent, but it becomes immediately noticeable when viewed from a general historical perspective on the connection between phenomena. Although the two sides of the priest-kings' activities – the sacred and the secular – were intertwined in a very complex way, they were based not on magical but on secular functions of the leader» [11, p. 797].

Nevertheless, this scientific problem remains controversial even today. World history knows many examples of religious figures becoming major political leaders. For example, the shaman Teb Tengri (Kokochu) had such a great influence in the Mongolian state that he challenged Genghis Khan's political power [10, p. 89]. In contrast, the image of political and

military leaders in the popular consciousness could be subject to sacralization. This study was devoted to analyzing one example of this phenomenon.

In 2022–2023, the author of the article has conducted field ethnographic research in the settlements of the Tselinograd district of the Akmola region of the Republic of Kazakhstan – the villages of Qabanbai Batyr, Qoyandy, and Sofievka – with the aim of studying the peculiarities of the religious worldview of the Kazakh population. These settlements have a multi-ethnic population, which is currently represented mainly by Kazakh and Russian-Slavic ethnocultural communities. The mausoleum of Qabanbai Batyr Kozhagul-uly (Karakerey Qabanbai Batyr) and the National Pantheon of Kazakhstan, which are included in the republican register of ‘100 sacred shrines’, are located in the territory of the aforementioned district.

Presentation of the main article material.

Karakerey Kabanbay Batyr (in Kazakh: *Қаракерей Қабанбай Қожағұлы*, real name – *Erasyl*) was a talented military organiser of the people’s struggle against the Dzungar invaders in the 18th century. The biography of the batyr is the story of a commander who spent 40 years on horseback fighting for the freedom of his country. In battle, he showed exceptional fortitude and bravery, for which he received one nickname after another: ‘*Izbasar*’ is successor to his father’s heroic deeds, ‘*Narbala*’ is a young strongman, like a one-humped camel, ‘*Daraboz*’ is special among his peers, ‘*Qaban*’ is disturber of the peace of enemy forces. The last nickname is a widely recognised name in the form of ‘*Qabanbai*’, which, in turn, becomes the battle cry of the ‘*Qarakerey*’ clan [1, p. 32].

In 2001, the name of the batyr was given to a settlement near the capital, formerly known as Rozhdestvenka (until 1986 called as ‘Friedensfeld’, i.e. ‘Free Field’). History tells us that the village was founded in the Kazakh steppes by Germans deported during World War II, as were some others – Dolinka (in German: Gnadefeld (obsolete),

Karaganda Region), Novodolinka (Tselinograd District, Akmola Region), Romanovka (now Rakhymzhan Koshkarbayev, Tselinograd District, Akmola Region), Novomarkovka (now Mailan, Ereimentau District, Akmola Region), Telman Collective Farm (now abolished, Pavlodar District, Pavlodar Region), Kellerovka (formerly Kellerovsky District, Kokchetav Region, now Tayynshinsky District, North Kazakhstan Region) [5, p. 184].

It is also known that after Kazakhstan has gained independence, migration processes intensified, characterised by the outflow of the Russian-Slavic and predominantly Russian-speaking population abroad [8, p. 199]. The relocation of the country’s capital from Almaty to Akmola (now Astana) in 1997 has played a central role in changing social trends in the north of the republic. Over the years of independence, the proportion of Kazakhs and other ethnic groups, predominantly professing the Islamic religion, has increased in the new capital and the surrounding settlements. The remoteness of the region from spiritual centres – Turkestan (the mausoleum of Arystan Bab, the mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi, etc.), the underground mosques of Beket Ata and other holy places – forced political circles and local communities to take active measures in the process of rethinking and re-sacralising the space.

In 2000, 17 kilometres south of the capital, on a high hill, the mausoleum and memorial complex of Kabanbai Batyr was erected, near which the National Pantheon of Kazakhstan was created in 2020.

It is known that the outstanding Kazakh hero (‘*batyr*’) Kabanbai (Karakerey Kabanbai batyr Kozhagul-uly) spent most of his life in the far east of Kazakhstan. There are two settlements in the eastern regions of the country that also bear his name. Many streets in various cities and villages of the republic have been named after the batyr. Today, the mausoleum created in his honour and located near the capital has become the centre of the national pantheon, where many famous figures of modern Kazakh history are buried. The settlement with a complex history

and ethnic composition (earlier names – Fridensfeld, Rozhdestvenka), now bearing the name of Kabanbai Batyr, has once again become part of the sacred territory.

As it is noted above, a National Pantheon was built near the mausoleum. The National Pantheon is a place for the burial of deceased (fallen) persons, representing an architectural object of memorial significance, established for the purpose of perpetuating the memory of outstanding figures of the state, science, culture, as well as persons who contributed to the development of Kazakhstan. The Pantheon is under the jurisdiction of the local executive body of the capital. The pantheon's territory includes: a memorial building; a museum of memory (20th–21st centuries) with a monument called the Wall of Memory; administrative, utility and auxiliary buildings; grave structures; a park and adjacent areas [9, p. 52].

The mausoleum of Kabanbai Batyr was built in the shape of a military helmet in the Kazakh style, made of red brick. A high staircase leads to the mausoleum, near one of the levels of which the burials of the National Pantheon are located. The mausoleum is a domed structure, 25 metres high and covering an area of about 40 square metres. The base of the mausoleum is circular, from which the straight walls of the mausoleum rise upwards. The dome of the mausoleum is crowned with an iron crescent pointing towards the Kaaba. A small bridge made of grey paving stones leads to the entrance to the mausoleum, which is fenced off from the rest of the territory by two low metal fences on either side. In front of the bridge, there is an inscription in Kazakh and Arabic on a granite slab in the shape of an open book (according to the text in Kazakh) – the 255th verse of the 2nd surah 'Al-Baqara':

Аса қамқор, ерекше мейірімді Алланың атымен бастаймын!

«Бір Алладан басқатәңір жоқ. Ол мәңгі тірі, бар нәрсені басқарып тұр. Ол қалғымайды, ұйықтамайды. Оның басқаруына көктегі, жердегінің барлығы кіреді. Оның хұзырында өзінің рұқсатынсыз шапағат жасайтын кім болмақ? Алла олардың алдындағысында

(дүниедегі), кейінгісінде (қияметте не боларын) біледі. Ал олар Алланың білдіргенінен басқа ештеңеніде сезбейді. Оның ауқымына аспанда, жерде сияды. Аспандыда, жердіде қорғау Аллаға қиың емес. Оның мәртебесі жоғары, барлығынан биік» (255).

Құрметті мұсылман қауым! Аллаһ тағала тілеген тілектеріңізді қабыл еткей. Әмин!

The end of the inscription is in Kazakh, there is an inscription in Arabic to its right¹. The spelling and punctuation of the inscription are preserved.

Here is the translation of the inscription into English:

«In the name of Allah, the Most Gracious, the Most Merciful!

«Allah – there is no god [worthy of worship] except Him, (He) – the Most Alive [eternal and ever-living], Existing [existing without need of anyone, and everyone needs Him]; neither slumber [half-sleep] nor sleep overtakes Him; (only) to Him belongs (everything) in the heavens and on earth. Who (can) intercede (for anyone) before Him without His permission? He knows what is ahead of them [the future] and what is behind them [the past], and they comprehend nothing of His knowledge (about Himself and what He knows) except (only) what He wills (for them to know). His Throne [al-Kursiy – the place of His feet] encompasses the heavens and the earth, and it is not difficult for Him to protect them [the heavens and the earth]; truly, He is the Most High [above all that exists], the Great (in His essence, power and distinctions)!²

Dear Muslim community! May Allah the Almighty accept your wishes. Amen!>.

The walls inside the mausoleum are decorated with inscriptions from the Quran mentioning the names of Allah, as well as paintings and carpets with religious themes. At the entrance to the mausoleum, there is an inscription on the crossbar that reads 'Karakerey Kabanbay Batyr.' In the centre of the interior, there is a small granite tomb (cenotaph) with an inscription at its base: 'Qabanbay Batyr' (QOZHAKULULY ERASYL) 1692–1770'. The upper and lower borders of the inscription feature a traditional

Kazakh ornament called 'ram's horns' (in Kazakh – 'қошқар мүйіз').

The religious experience of the mausoleum guardian. In modern times, the mausoleum of Kabanbai Batyr is visited by dozens and hundreds of pilgrims from different regions of the country and from abroad, including elderly people, groups of women of different ages, groups of clergymen (imams), and wandering mullahs.

During our visit, the central figure and most important informant was the mausoleum's caretaker, Kamal Abdrakhman (born in 1949, Taldy-Kurgan region (now it is Zhetysu region), Kazakh, 'Naiman' clan) (hereinafter also referred to as K. A.)³. Under the pretext of a conversation about the customs and traditions of the Kazakh people, we brought up the topic of the mausoleum and Kazakh rituals of honouring the holy places.

During our visit to the shrine and the conversation that took place, inside the main room of the mausoleum, the mausoleum keeper (in Kazakh it is 'shyraqshy') said the following prayer:

Уа, Тәңірім Аллах,
Оқытылған құран аяттарын әдеттегідей
қабыл ете гөр,
Өзінің ризашылығын қабыл ете гөр,
Мұхаммед Мұстафа (с.ғ.с.)
Барша әулие адамдар атына қабыл ете гөр,
Шын аты қалып қойған Ерасыл
Қаракерей Қабанбай әулетінің атына
қабыл ете гөр,
Тәңірім Аллах марқұмдардың жаны
жәннатта жүрсін деп иман еткейсің,
Біліп білмей істеген күнәміз,
Осы аяттарды гафур ете гөр...
Әрбір шаңыраққа Ерасылдай перзент
қабыл ете гөр.

O God Allah
accept the recited verses of the Quran
show your mercy
Prophet Muhammad Mustafa (peace be
upon him!
accept on behalf of all holy people

accept on behalf of all holy people
the forgotten real name Erasyl
bless the souls of the dead so that they may
dwell in paradise
forgive our transgressions
accept these verses.
Bring a child like Erasyl to every home⁴.

The mausoleum keeper then continued the prayer by reading a surah from the Quran, after which all those present (including the author of this article) raised their hands in accordance with Muslim tradition⁵.

Based on the text of the prayer, it can be concluded that, according to the beliefs of the faithful, the entire territory of the mausoleum is a microcosm, and the concepts of 'paradise' (in Kazakh it is 'zhumaq') and 'the other world' (in Kazakh it is 'o duniye') can be associated with the macrocosm. Questions about the end of the world were also raised in a conversation with the mausoleum caretaker, but he refused to discuss them. The 'dominant symbol' of the ritual is the veneration of the spirit of the holy ancestor, the famous Kazakh hero Kabanbay Batyr (18th century), to whom visitors to the mausoleum addressed various requests. However, in their prayers, pilgrims first and foremost mentioned the name of God. Most often, they asked for help in healing from diseases, achieving prosperity, etc.

It should be noted that the mausoleum of Kabanbai Batyr is not the actual burial place of the famous figure, but rather a memorial (cenotaph). Nevertheless, people come here on pilgrimages and perform rituals similar to those described above.

The ritual of venerating shrines has become more organised in modern times. At all shrines, you can see groups of pilgrims led by women ('shyraqshy') who have taken on the role of mentors and show the way. These mentors gather a group of pilgrims, plan pilgrimage routes to shrines, and take care of transport and other organisational matters. They familiarise pilgrims with the basics of Islamic doctrine and rituals, moral norms, teach them the rules of conduct

during the pilgrimage, and recommend that they wear white clothing [6, p. 221]. For example, the caretaker of the Niyaz Bi mausoleum (near the village of Taito, Tselinograd district, 30 km from the capital) reported that after prayers, divine grace descends from the dome of the mausoleum (*Allanyn nury zhauady*)⁶.

After the prayer, we had a long conversation with the mausoleum caretaker about Kazakh worldview traditions:

– *Mausoleum caretaker K. A.*: As far as Kazakh customs are concerned, we have forgotten a lot. You are talking about Kazakh customs, the ancient traditions of our ancestors such as the Saka, the Huns, the ‘heavenly’ Turks. All of them are mainly related to religion. For example, in the old days, as soon as a child was born, the women of the village and neighbours performed the ritual of the ‘competing cauldron’ (in Kazakh it is *zharyskazan*). All the women in the neighbourhood cooked food in boiling cauldrons. After giving birth, the woman received *kalzha* – a dish made from lamb. The bride was required to taste the *kalzha*. It was said that after this, the child’s neck would strengthen and he would quickly become hardened. In addition, the Kazakhs had and still have a ritual of ‘laying in a cradle’ (in Kazakh it is *besikke salu*). After the first washing, the child was dressed in a ‘dog’s shirt’ (*it zheide*, also in Kazakh it is *it koylek*). Forty days later, the child underwent the tradition of ‘removal from the forty days’ (in Kazakh it is *qyrqynan shygaru*). After that, the umbilical hair was removed (in Kazakh it is *qaryn shash*), and the ‘dog’s shirt’ was taken off the child. A ‘dog’s shirt’ is a garment woven inside out. When we were children, when this ritual was performed, we would put this ‘dog’s shirt’ on the neck of one of the yard dogs, put sweets in the hem of the ‘dog’s shirt’, and then catch up with the dog, catch it and bring the ‘shirt’ to the eldest grandmother. She gave us the sweets and passed the ‘dog’s shirt’ to the woman who did not have a child. Another remaining custom is the naming ritual (in Kazakh it is *at koyu*). Usually, when older people, grandparents, live in the house,

the parents of the child consult with them and choose a name.

– How is the tradition of *tusau keser*’ carried out?

– *Tusau keser*’ (literally ‘cutting the umbilical cord’) is currently being performed incorrectly. When performing ‘cutting the umbilical cord’ in the child’s home, the child is carried on all fours, if there is enough space, e. g. in the yard, the child is carried to the east. After tying the child’s legs with ropes, they are cut with a single stroke of a knife from behind. Those who do not have a son cut their own ropes to make way for him, and those who do not have a daughter cut their ropes so that a daughter will be born. In honour of the country, the region (in Kazakh it is *el*), from the house where they came to celebrate when their daughters got married, these shackles were added to the dowry to make way for them. What is *tusau*’ made of? For example, it can be woven from green grass. The meaning is clear. *Kogen*’ (literally ‘prosper’) is symbolic and festive. In addition, the ropes can be made from sheep intestines or ‘colourful threads’.

– What do you know about the tradition of ‘mounting a horse’?

– ‘Not mounting a horse’, Kazakhs do not call it ‘mounting a horse,’ but ‘mounting an *ashamai* saddle’ (in Kazakh it is *ashamaigha mingizu*).

– What do you know about the ‘age of *mushel*’?

– The period of transition from twelve to thirteen was called *mushel*. Twelve means wholeness.

– Do you know about the custom of ‘pouring oil into the fire’ (in Kazakh it is *otka mai kuyu*)?

– First of all, the daughter-in-law was escorted to her new home, stepping over the threshold with her right foot. Then a little oil was poured into the fire. After the ‘pouring of oil’, the daughter-in-law greeted the elders and received their blessing.

– What do you know about the custom of *sarkyt beru*’ (‘giving gifts’)?

– If a person comes to the memorial service of an eighty-year-old man, why not take gifts? After all, you can take them so that God will give

you the same longevity. Then, when we went to a wedding or other celebrations (in Kazakh it is 'toi'), the Kazakhs prepared gifts. But not like in modern times.

– Let's go back to the previous custom. Why do they 'pour oil on the fire'?

– So that the hearth at home does not go out, but burns for a long, long time. When a daughter-in-law returned to her father's house, gifts were always given, but not 'buyimtai' (literally 'product', 'thing'), but 'kalau' (literally 'desired').

– What do you know about burial traditions?

– As a rule, according to the customs of the Kazakh people, the funeral of a deceased person lasts two nights. There is a reason for this – it is necessary to inform relatives of the bad news. The 'zhoqtau' ritual (mourning the deceased) was performed for two days. Isn't there a similar ritual, such as the mourning of Bozhey in the novel 'The Way of Abay'? After two days had passed, the deceased was buried on the right side, making a niche in the burial pit (Zhetysu). Nowadays in Saryarka⁷, they dig straight down and erect a small brick structure next to the burial site.

– What do they call the deceased?

– 'Marqum' (the deceased).

– Are windows, pictures and mirrors covered during this time?

– We didn't have any pictures back then. No, there is no such tradition.

– What do you know about the traditions of mourning the deceased?

– These customs still exist today. For example, in the East Kazakhstan, Taldykorgan and Semipalatinsk regions, even now, after a person has died, men stand at the door holding sticks, listening to mournful songs, while people shout and weep. And inside the house, women sing mournful songs.

– What do you know about the tradition of distributing 'zhyrtys'?

– 'Zhyrtys taratu' is something that has been happening since ancient times. In the past, when an adult died, their belongings were distributed as 'tabarik' (alms). If the person had reached the

age of ninety, his clothes were used to wipe the face. This is also a sign of the deceased.

– Will 'konak asy' ('guest meal') be organised in our time?

– It didn't exist before, but now it has appeared. After all, the essence of this custom is to give tea and food to people who have come from far away.

– What do you know about the traditions of memorial services on the 'third', 'seventh' and 'fortieth' days?

– I don't know, but Kazakhs usually held memorial services on the 'third', 'seventh' and 'fortieth' days and on the 'anniversary'. Now, in some places, memorial services are held on the 'third' and "hundredth" days, as well as on the 'anniversary'; these are also Kazakh traditions. According to Kazakh rituals, memorial services are held on the third ('ushi'), seventh ('zhetisi'), fortieth ('kyrky'), hundredth ('zhuzi') days, and on the anniversary ('zhyly').

– When is 'alastau' ('purification') performed?

– 'Alastau' is performed in case of illness, when a child is panicking, they are purified with salt and fire. To protect the child from the evil eye and bad words, they were distracted and purified using the above methods.

– Is the tradition of 'erulik' still practised today?

– 'Erulik' is a tradition that was practised when someone moved house; in their new place, the new owners were invited to a meal by their new neighbours, thereby showing that they would be peaceful neighbours and demonstrating their peacefulness. Kazakhs call this 'erulik'. Therefore, one of the Kazakh proverbs says: 'A nomadic, mobile country is an armed country' (in Kazakh it is 'Yeruli el – karuly el'). After the old owners had performed the ritual, the neighbours invited them to the festivities the next time. This has been preserved to this day. None of the traditions of the Kazakh people exist in Sharia law; these are our ancient traditions⁸.

Then the mausoleum keeper has started to tell about the life of the batyr Kabanbay, when a young man aged between 25 and 30 entered the

inner room. He was wearing a Kazakh skullcap; after giving the author of the article a slightly reproachful look, this young man sat down directly opposite the tomb, crossing his legs ('Turkish style').

Practices of individual faith of pilgrims to the mausoleum. The mausoleum keeper, seeing the young man, told him to begin reading the prayer himself. Then the man, in a very melodious and melodic voice (baritone), recited a prayer consisting of verses from the Muslim holy book:

Sura al-Fatiha
 Bismillahir-Rahmanir-Rahim!
 Alhamdu lillahi rabbil-'alamin,
 Ar-Rahmanir-Rahim, Malik yawmi d-din!
 Iyaka na'budu wa iyaka nasta'in,
 Ihdina s-sirata l-mustaqim,
 Syrat al-lyazina an'amta alayhim
 Gayri al-magdubin 'alayhim wa la al-dallin.
 Amin.

Arabic for 'The Opening of the Book':

In the name of Allah, the Most Gracious, the
 Most Merciful!

Praise be to Allah, Lord of the worlds,
 The Merciful, The Compassionate, The Lord
 of the Day of Judgement

We worship You alone and ask for help from
 You alone

Guide us to the straight path
 The path of those whom You have blessed
 Neither those upon whom wrath has fallen,
 Nor those who have gone astray. So be it.

This was followed by three recitations of Surah al-Ikhlās (The Purification):

Bismillahir-Rahmanir-Rahim!
Kul huwa Allahu Ahad
Allah as-Samad,
Liam yalid wal yam yulad,
Wa liam yakun lahu kufuwan ahad.

*In the name of Allah, the Most Gracious, the
 Most Merciful!*

Say: 'He is Allah, the One'
Allah is Self-Sufficient

*He neither begets, nor He was begotten,
 and there is none like unto Him.*

After the prayer, the mausoleum keeper said, 'Qabyl bolsyn!' ('May the prayers be accepted!'). Later in the interview, the keeper mentioned that he has performed the hajj twice. A graduate of the Kazakh State Institute, the Higher Party School, a former professional journalist, and an employee of regional professional associations and cinematography services of the Kazakh SSR, he has become a renowned expert on Kazakh folk customs and traditions, as well as the custodian of the mausoleum of his distinguished ancestor⁹.

Crowds of pilgrims continue to flock to the mausoleum, especially in the summer. According to Kazakh rites, it is customary to spend the night at the graves of saints, reading prayers and making requests. However, only a few pilgrims stay overnight at the mausoleum of Qabanbai Batyr Kozhagul-uly. There are several reasons for this, such as its proximity to large population centres and the presence of an elderly caretaker. Among the pilgrims, one can find groups of young women of different nationalities. After completing their prayers, believers bring 'sadaqa' (alms; varying amounts, depending on their financial situation – from 1,000 tenge¹⁰ to 30,000 tenge) [7, p. 148].

Conclusion. The characteristics of traditional and modern rituals of reverence for sacred places among the Kazakhs are linked to ancient religious beliefs – a deep connection between the living and the spirits of their ancestors. Although the ritual of venerating sacred places includes many Muslim rituals, it is based, like some other rituals, on pre-Muslim worldview traditions [3, p. 125]. Since ancient times, family ties have helped nomads to survive physically in the harsh steppe conditions, so knowledge of one's history and the history of one's ancestors is considered most valuable to people [4, p. 16].

The ritual of veneration at the mausoleum of Qabanbai Batyr Kozhagul-uly includes the following components: the fulfilment

of the necessary religious norms before the start of the ceremony, a visit to the shrine and the holy place, the reading of prayers, a circular walk, the making of offerings, and the fulfilment of the necessary religious norms after the completion of the ritual. Personal religious 'experiences' and religious practice form the main basis of the 'lived religion' ('everyday religion') of the Kazakhs [14, p. 4; 15, p. 1121]. The performance of religious rites at the mausoleum reflects the individual nature of modern people's beliefs. At the same time, these beliefs combine pre-Islamic and Islamic worldview traditions. For example, the performance of one of the Islamic precepts, the hajj, is considered an obligation in the popular consciousness of many pilgrims, who also perform rituals of veneration of local shrines. This type of interconnection between pre-Islamic and Muslim elements can be attributed to the symbiosis of religious traditions [13, p. 200]. In general, it can be said that the thesis

of representatives of interpretive anthropology that 'religious phenomena act as a system of symbols and contribute to the emergence of strong, comprehensive and stable moods and motivations in people, giving these ideas an aura of reality in such a way that these moods and motivations seem to be the only real ones' [2, p. 2] is confirmed by materials from contemporary Kazakh ethnography.

Migration trends in different regions of the republic have changed the nature of political, social and economic processes. Under the new conditions, old spaces are being reinterpreted and subjected to a new sacralisation based on ancient religious worldview traditions. The further nature of migration processes and the peculiarities of domestic policy will continue to have a comprehensive impact on the development of one of the ancient vernacular forms of Kazakh religion – the veneration of sacred places associated with well-known political and spiritual leaders.

Примітки

¹ Author's field materials of 2022–2023.

² Quran online 2025.

³ Author's field materials of 2022–2023.

⁴ Author's field materials of 2022–2023.

⁵ Author's field materials of 2022–2023.

⁶ Author's field materials of 2022–2023.

⁷ The name of a steppe plain in northern and central Kazakhstan; the name of a region.

⁸ Author's field materials of 2022–2023.

⁹ Author's field materials of 2022–2023.

¹⁰ The tenge (in Kazakh: теңге) is the national currency of the Republic of Kazakhstan.

Джерела та література

1. Бектурсынов Н. 100 казахских батыров (военно-исторический сборник). Алматы : Дауир, 2021. 216 с.
2. Гирц К. Интерпретация культур. Москва : Российская политическая энциклопедия, 2004. 557 с.
3. Досмурзинов Р. К. Обычай давра в похоронной обрядности казахского народа. *Народы и религии Евразии*. 2025. Т. 30. № 2. С. 115–125. DOI : [https://doi.org/10.14258/nneur\(2025\)2-06](https://doi.org/10.14258/nneur(2025)2-06).
4. Досмурзинов Р. К. Шежире среди казахов: мировоззренческий аспект. *Северо-восточный гуманитарный вестник*. 2023. № 2 (69). С. 15–24.
5. Из доклада Комиссии Центрального комитета Коммунистической партии Казахстана Центральному комитету. О состоянии труда среди лиц, проживающих в специальных поселениях, переселенных в Келлеровский район

Кокчетавской области. *Из истории немцев Казахстана (1921–1975 гг.). Сборник документов: Архив президента Республики Казахстан* / отв. ред. Г. А. Карпыкова. Алматы ; Москва : Готика, 1997. 376 с.

6. Казахи / отв. ред. С. Е. Ажигали, О. Б. Наумова, И. В. Октябрьская. Москва : Наука, 2021. 846 с.
7. Мустафина Р. М. Ислам и реликты доисламских мировоззренческих традиций у казахов. Астана : Жаркин-Ко, 2010. 260 с.
8. Национальная структура населения Республики Казахстан. *Итоги переписи населения 1999 года в Республике Казахстан. Статистический сборник*. 2000. Т. 1. С. 1–199.
9. Сакральный Казахстан. В 5 томах / отв. ред. Г. Анес ; ред. Г. Е. Тайжанова. Т. 1. Астана. Алматы. Акмолинская область. Алматинская область. Алматы : Арыс, 2017. 478 с.
10. Сокровенное сказание монголов / переводчик С. А. Козин. Москва : КМК, 2002. 156 с.
11. Фрезер Дж. Золотая ветвь: исследование магии и религии. Москва : Политиздат, 1980. 831 с.
12. Фрезер Дж. Золотая ветвь: исследование магии и религии. В 2 томах. Москва : Терра – Книжный клуб, 2001. Т. 1. 528 с.
13. Чвырь Л. А. Обряды и верования уйгуров в XIX–XX вв.: очерки народного ислама в Туркестане. Москва : Восточная литература, 2006. 288 с.
14. Ammerman N. T. *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. New York : Oxford University Press, 2007. 259 pp. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195305418.001.0001>.
15. Nurgaliyeva A., Yernazarov Zh., Zhaksygaliev Zh., Kurmanalin S. Religious Beliefs of the Kazakhs in the XVIII – early XX centuries as a Phenomenon of ‘Lived Religion’. *Bylye Gody*. 2023. No. 18 (3). P. 1110–1121. DOI: <https://doi.org/10.13187/bg.2023.3.1110>.

References

1. BEKTURSYNOV, Nurbai. *100 Kazakh Batyrs (Military History Collection)*. Almaty: TOO RPIK ‘Dair’, 2021, 216 pp. [in Russian].
2. GEERTZ, Klifford. *Interpretation of Cultures*. Moscow: Russian Political Encyclopaedia, 2004, 557 pp. [in Russian].
3. DOSMURZINOV, Rustem. The Kazakh Folk Custom of Davra. *Nations and Religions of Eurasia*, 2025, vol. 30, no. 2, pp. 115–125. DOI: [https://doi.org/10.14258/nneur\(2025\)2-06](https://doi.org/10.14258/nneur(2025)2-06) [in Russian].
4. DOSMURZINOV, Rustem. Shezhire among the Kazakhs: A Worldview Aspect. *North-Eastern Humanitarian Bulletin*, 2023, no. 2 (69), pp. 15–24 [in Russian].
5. ANON. From a Report by the Commission of the Central Committee of the Communist Party of Kazakhstan to the Central Committee. On the State of Work among the Persons Living in the Special Settlements, Resettled to the Kellerov District of the Kokchetav Oblast. In: KARPYKOVA, G., responsible ed. *From the History of Germans in Kazakhstan (1921–1975). Collected Documents: Archives of the President of the Republic of Kazakhstan*. Almaty; Moscow: Gothic, 1997, 376 pp. [in Russian].
6. AZHIALY, Serik, Olga NAUMOVA, Irina OKTYABRSKAYA, responsible eds. *The Kazakhs*. Moscow: Science, 2021, 846 pp. [in Russian].
7. MUSTAFINA, Raushan. *Islam and Relics of Pre-Islamic Worldview Traditions among the Kazakhs*. Astana: Zharkyn-Ko, 2010, 260 pp. [in Russian].
8. ANON. The National Composition of the Population of the Republic of Kazakhstan. *The Results of the 1999 Census in the Republic of Kazakhstan. Statistical Compilation*. 2000, vol. 1, pp. 1–199 [in Russian].
9. ANES, G., responsible ed. G. TAIZHANOVA, ed. *Sacred Kazakhstan. In Five Volumes*. Vol. 1. Astana. Almaty. Akmolinsk Oblast. Almata Oblast. Almaty: Arys, 2017, 478 pp. [in Russian].
10. ANON. *The Secret History of the Mongols*. Translated by S. KOZIN. Moscow: KMK, 2002, 156 pp. [in Russian].
11. FRAZER, James George. *The Golden Bough: A Study in a Magic and Religion*. Moscow: Politizdat, 1980, 831 pp. [in Russian].
12. FRAZER, James George. *The Golden Bough: A Study in a Magic and Religion. In Two Volumes*. Moscow: Terra – Knizhnyi klub, 2001, 2001, 1, 528 pp. [in Russian].
13. CHVYR, Lyudmila. *Rituals and Beliefs of the Uyghurs in the 19th – 20th Centuries: Essays on Folk Islam in Turkestan*. Moscow: Vostochnaia literatura, 2006, 288 p. [in Russian].
14. AMMERMAN, Nancy. T., ed. *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. New York: Oxford University Press, 2007, 259 pp. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195305418.001.0001> [in English].

15. NURGALIYEVA, Agila, Zhaskairat YERNAZAROV, Zhanabek ZHAKSYGALIYEV, S. KURMANALIN. Religious Beliefs of the Kazakhs in the 18th – Early 20th Centuries as a Phenomenon of ‘Lived Religion’. *Bylye Gody [Former Years]*, 2023, no. 18 (3), pp. 1110–1121. DOI: <https://doi.org/10.13187/bg.2023.3.1110> [in English].

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 05.01.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 930.2:391(477):355.01(477:470)“20”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.097>

КАЛАЧ ОЛЕНА

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6304-5076>

KALACH OLENA

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6304-5076>

Бібліографічний опис:

Калач, О. (2026). Дванадцятий том «Етнографічного образу сучасної України» як унікальне фольклорно-етнографічне джерело. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 97–105.

Kalach, O. (2026). The Twelfth Volume of the “Ethnographic Image of Modern Ukraine” as a Unique Folklore and Ethnographic Source. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 97–105.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

THE TWELFTH VOLUME OF THE “ETHNOGRAPHIC IMAGE OF MODERN UKRAINE” AS A UNIQUE FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC SOURCE

Анотація / Abstract

З початком великої війни, спричиненої агресією росії, на теренах нашої держави особливої актуальності набуває порівняно новий напрям для вітчизняної гуманітаристики – культурної та воєнної антропології, – коли в центрі уваги науковця перебуває звичайна людина з її новим екзистенційним досвідом, переживаннями, трансформацією світоглядних і ціннісних орієнтацій у боротьбі за життя, свободу й незалежність як окремого індивіда, так і цілої нації.

Пропонована стаття є спробою проаналізувати джерельну базу, представлену у дванадцятому томі фундаментального багатотомного корпусу експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України», зібраного, упорядкованого та презентованого громадськості 28 січня 2025 року науковою спільнотою ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

За матеріалами наведених наративів, автоетнографічних і щоденникових записів читач має можливість ознайомитися з біографією простого українця, крізь призму якої подано історію повсякдення, переживання та героїчний досвід людини, простежити зміну ідентифікаційних практик і пріоритетів. З одного боку, такі оповіді для респондентів мають терапевтичну посттравматичну природу, а з іншого, для суспільства загалом і майбутніх поколінь є цінним джерелом інформації, яке відображає правдиву хроніку подій жорстокої дійсності на рівні індивідуального сприйняття, фіксуючи факти й деталі, які пізніше залишаються поза увагою оповідача, фольклоризуються.

Авторка дійшла висновку, що опублікування подібних видань не лише важливе через детальне документування подій, але є свідченням заради майбутнього, фактом усвідомленої відповідальності наших сучасників перед прийдешніми генераціями. Зафіксовані свідчення слугуватимуть ниточкою міжпокоління зв'язку в передачі досвіду взаємодопомоги, об'єднання нації у відстоюванні та захисті територіальної цілісності й державної незалежності в умовах кількісного, якісного й тактичного переважання сил ворога.

Ключові слова: російсько-українська війна, «Етнографічний образ сучасної України», наратив, автоетнографічна розповідь, щоденник, пам'ять, вимушена внутрішня міграція, самоорганізація, тактики виживання, ВПО.

A relatively new direction for Ukrainian humanities – cultural and military anthropology – becomes particularly relevant with the beginning of the great war caused by the Russia's aggression on the terrains of our country. This is the phenomenon when the focus of the scientist is on the ordinary person with new existential experience, emotions, transformation of worldviews and value orientations in the struggle for freedom and independence of both an individual and an entire nation.

The submitted article is an attempt to analyze the source base included into the twelfth volume of the fundamental multi-volume corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials “Ethnographic Image of Modern Ukraine”, collected, arranged and presented to the public on January 28, 2025 by the scientific community of M. Rylskyi IASFE of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The reader has an opportunity to get acquainted with the biography of an ordinary Ukrainian after the materials of the recorded narratives, autoethnographic and diary entries. The history of everyday life, feelings and heroic experiences of a person are described. It is possible to trace changes in identification practices and priorities. On the one hand, such narratives have a therapeutic post-traumatic nature for the respondents, and on the other hand, they are a valuable source of information for society in general and future generations reflecting a true chronicle of the events of a cruel reality at the level of individual perception, recording facts and details those later remain unnoticed by the narrator, becoming folklorized.

The authoress has concluded that the publication of such editions is important because of the detailed documentation of events as well as a testimony for the future, a fact of the conscious responsibility of our contemporaries towards future generations. The recorded testimonies will serve as a thread of intergenerational communication in the transfer of experience of mutual assistance, unification of the nation in the defense and protection of territorial integrity and state independence in the conditions of quantitative, qualitative and tactical superiority of the enemy forces.

Keywords: Russian-Ukrainian war, “Ethnographic Image of Modern Ukraine”, narrative, autoethnographic story, diary, memory, forced internal migration, self-organization, survival tactics, IDPs.

Introduction. The importance of historical and ethnographic research in the conditions of martial law and the documentation of eyewitness accounts of the main facts is undeniable. Moreover, if it is more acceptable for historical science to analyze events after a certain time (when they have actually become a thing of the past and have acquired a new meaning), ethnologists try to conduct interviews with respondents “hot on the heels” in order to record the informant's impressions (as a witness and eyewitness) as accurately as it is possible, to trace the chronology, and to avoid the layering of the influence of collective memory and the media on the individual's consciousness. After all, as it is known, human memory has the property of displacing negative experiences, and new impressions and experiences are superimposed on it over time. This is also emphasized in

the autoethnographic narratives included in the proposed volume: “The first days were erased from memory... I don't know why... Continuous flashbacks...” [4, p. 488]; “And it seemed that the dates and even the hours of what I have experienced, down to the minutes, would never be erased from my memory. Day after day, fatigue and stress increasingly weakened my consciousness, some impressions were replaced by others, and my imaginary diary has been transformed gradually into memories” [4, p. 560]. On the one hand, oral history narratives have a therapeutic post-traumatic nature for respondents: “I have kept a kind of diary, writing down my reflections in a creative form... to remember not the events, but the feelings that accompanied them” [4, p. 491]. On the other hand, such materials are a valuable source of information for society in general and future generations, reflecting a

true chronicle of the events of a cruel reality at the level of individual perception, the history of the Russian-Ukrainian war, recording facts and details that later remain unnoticed by the narrator, becoming folklorized [2, pp. 75, 77].

The source base of the article is formed by the materials presented in the 12th volume of the corpus “Ethnographic Image of Modern Ukraine”. We have fully read and analyzed the information offered in the volume, the main thematic blocks are characterized and summarized. The research focus is on the rubric “internal migration”, since the peculiarities of adaptation of internally displaced persons in new socio-cultural conditions are currently in the priority of our scientific interests.

The submitted article is aimed at representing and introducing into scientific circulation the source base presented in the twelfth volume “Culture of Everyday Life during the Russian-Ukrainian War” of the multi-volume corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials “Ethnographic Image of Modern Ukraine”, published in 2024 by the scientists of the IASFE [4].

Presentation of the main material. The analyzed corpus of folklore and ethnographic materials has already become the subject of consideration and comparison in a number of historiographic and factual works [1, 2, 6] and a source base for regional studies [5].

February 24, 2022, is a black Thursday in the recent history of Ukraine. It has forever divided the lives of citizens into “never” and “again”, “before” and “after”. Having experienced the first shock of the news of a large-scale invasion, every Ukrainian, perhaps even subconsciously, has a desire to “do something, leave something behind”, to be useful to society and the state by doing what is best: “One morning I have woken up with the thought that I needed to help the country in some way” [4, p. 10]; “Everything for the army, everything for the front’ is a relevant slogan” [4, p. 9]; “Everyone worked... We have believed that our help is necessary. We believed that we would change the world. We would hold the front, we would win” [4, p. 375].

The multi-volume corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials “Ethnographic Image of Modern Ukraine” has been initiated in the mid – 2010s. In 2021, the first volume, “Oral History,” is published, which already contains the first mentions of the Russian-Ukrainian armed confrontation (as it is often called at the time). In particular, under the heading “Russian-Ukrainian War” we have managed to find materials related to the beginning of the war in the Luhansk region [3, pp. 282–284], stories of soldiers [3, p. 239] and volunteers [3, p. 235] about events on the front line, features of the army’s support [3, pp. 289, 328–331], recorded in the city of Odesa, Kirovohrad and Luhansk regions.

All volumes of the serial edition are freely available in electronic version on the Institute’s website (<https://www.etnolog.org.ua/>) in the section “IASFE Editions” – “Ethnographic and Artistic Heritage” according to the year of publication.

The twelfth volume (2024) is a new important source on the history of the Russian-Ukrainian war. It is focused on the biography of an ordinary Ukrainian, through the light of which the story of everyday life, worries and heroic experiences of a person are submitted, and one can trace the change in identification practices and priorities. It is important that this is a history recorded from the mouth of the people. The published work includes about 400 oral history records and autoethnographic diaries of the representatives of all regions of Ukraine, except the Autonomous Republic of Crimea. The researchers have started to record what is actually happening “here” and “now” and it is unknown when and how it will be finished. The structural elements of the edition are completely consistent with all previous volumes in the series and contribute to quick and convenient access to a significant amount of field materials.

Analyzing the thematic presentation of the materials, we should note that they concern mainly socio-normative culture in the conditions of everyday military life (volunteering, respect for veterans, culture of memory, forms of self-

organization, neighborly mutual assistance, humanitarian aid), survival strategies, and self-sufficiency practices. There are memories of the Revolution of Dignity, the ATO, the very beginning of the large-scale Russian invasion, life under occupation. A significant part of the volume is dedicated to stories about forced internal and external migration, the life of displaced persons. Special attention is paid to the issue of language as one of the aspects of expressing national identity. The researchers have also studied the experience of farming during wartime, in particular, horticulture, gardening, and animal husbandry.

The materials are structured geographically (based on the informant's place of residence before the large-scale invasion, but not the place where the interview has been recorded), the names of the regions are listed alphabetically, and are passported. The name of the recorder, the date of recording the material and the place (name of the region, district, settlement) are indicated in italics as well as data about the respondent (at his/her request) – full name and surname or only initials, pseudonym or gender, year of birth, where he/she comes from, where he/she lived before the full-scale invasion, who has deciphered (unless the recorder himself did it).

According to our observations, the oldest respondent was born in 1928 [4, p. 359], and the youngest in 2007 [4, p. 690], the first given interview is dated June 13, 2022 [4, p. 17], and the last one is dated May 7, 2024 [4, p. 199]. The first minutes of the invasion and the survival strategies of the author of the memoirs under conditions of occupation or constant shelling are described mainly in detail in the autoethnographic narratives and diary entries. Recordings and information collection have been carried out by scientists both in Ukraine and abroad (Poland, France, Hungary, Germany, Finland).

It is important that there is no interference with the author's text, therefore the interviews and recordings are represented in the narrator's language, which the person is accustomed

to using in everyday life. Square brackets are used to indicate the researcher's questions or comments, and to end incomplete sentences. A geographical index with the names (in alphabetical order) of the presented settlements is provided [4, pp. 845–846] at the end of the volume, which facilitates greatly the search work for researchers of a particular region or district, and even a separate settlement. The edition also contains color photo stickers those illustrate the content of the recorded interviews and reflect the everyday life of Ukrainians and the “war life” of cities, as well as the features of commemorating the memory of the military [4, pp. 609–640]. They both complement the interview and also allow the reader, even after several years, or even generations, to feel the atmosphere of the war, understand its course and absurdity, and generally have an idea of the information provided in the text.

Taking into account the limited scope of the article, we only characterize briefly individual thematic blocks, indicating their names (they are underlined for convenience) by rubricator.

Socio-normative culture in the conditions of everyday military life. Volunteering. The fact that the volume is started with an interview with a volunteer is rather symbolic, in our opinion, and a significant part of the edition is devoted to this topic (as a phenomenon of the Ukrainian nation): “We have started volunteering spontaneously <...> Then people who wanted to help has appeared, and we started working” [4, p. 490]. The citizens have been united around knitting warm socks [4, p. 7], sewing functional clothing, weaving rugs, camouflage nets [4, p. 8], the so-called “tactical seats” [4, p. 9], developing their own food kits for the military, and repairing vehicles for the front.

It is important, that not only individual settlements or citizens, but also representatives of religious organizations are united around mutual aid: “Women from our Greek-Catholic parish of the Ascension of the Lord sewed everything necessary for the front – clothes, Individual Integrated Fighting System for the boys, first aid kits, and everything that our sewing machines

were capable of sewing” [4, pp. 547–548]. It should be noted that the equipment has been provided by charitable religious foundations. Another community has been specialized in food products for internally displaced persons: “Food products have been delivered to our temple from religious organizations in the Czech Republic and Poland, “Caritas” is such a fund, we distributed them to the displaced people arriving to our city” [4, p. 548] and defenders. Packages for the latter often include various pleasant gifts: “In our church, the priest often asks children to write letters or draw pictures” [4, p. 548].

Forms of self-organization. It is clear that Ukrainians have been waiting for instructions and coordinated actions from local authorities in the first hours of the invasion. They have been absent unfortunately, and in some places the betrayals of 2014 have been repeated: “The local city authorities did almost nothing <...> It has been said that some of our businessmen, as well as the top officials from the local government, tried to go abroad in the first days, but they were not allowed to go” [4, pp. 42, 219, 548–549]. Against this background, the population unites using a number of Viber and Telegram channels, various forms of self-organization and mutual assistance arise: setting up checkpoints at the entrance to the settlement and exit: “Everyone have been organized, helped each other. They have built checkpoints – felled trees, delivered sand. They shared products” [4, p. 361], self-defense, patrols to monitor public order, check documents [4, pp. 508, 535]; “We had a territorial defense created at the military registration and enlistment office, and everyone in the city was making ‘Molotov cocktails’ en masse. But it was an initiative from below, not from the authorities” [4, pp. 548–549]; organization of food: “I know that we have fishermen, for example, who have their own boat and could catch fish, they caught and – or distributed it <...> Milk has been distributed” [4, p. 472], places for shelter.

Survival strategies and forms of self-sufficiency are also heterogeneous: some are happy with their own supplies: “I didn’t

particularly worry about food, there was plenty of everything in the refrigerator, freezer, and especially in the cellar in case of need. There were also stocks of cereals for the first period, although they didn’t buy anything specifically, like somebody, in case of war” [4, p. 561]; “It was unclear what would happen next. <...> That’s why I’ve thanked God that we love to tinker and always did” [4, p. 490], others gave everything to help the Armed Forces of Ukraine: “...I just approach it [philosophically]. The principle is this: I buy products today for today. If you buy a package of grains, you won’t eat it right away, it’s enough for several dishes. If you buy two or three items, it’ll last a long time. And in general, it’s all relative, so I don’t stock up at all” [4, p. 10]. The recorded reactions of Ukrainians to the “airborne alert” signal are quite specific [4, pp. 9–11], somebody did not think about emergency suitcases at all, and some later found the contents of their own self-assembled rescue kit strange.

As the recorded materials have shown, it is extremely important to arrange shelters (basement or cellar) properly in conditions of constant threat to human life and safety: “The situation was escalating, it was clear that we needed to take care of arranging the shelter, first of all, to insulate it. We have brought two heaters, chairs in, hung carpets so that the cold wouldn’t come from the walls and outside, took care of lighting, as well as various weapons: both for self-defense and in case of an attack” [4, p. 562]; “The first thing we have started to do, was <...> to set up the basement [as a shelter] and pack a suitcase. <...> When the airstrikes start, we have been sitting in the basement and we could hear our canning equipment rattling, because such explosions were very loud” [4, p. 669].

It is extremely difficult, and sometimes even very scary, to read the lines in which the narrators recall *life under occupation*. The image of the enemy is formed with the help of these oral historical narratives, the absurdity and groundlessness of the occupiers’ actions are emphasized, and the inhuman conditions

of detention of people in basements are described. The greed and insatiability of the conquerors are emphasized, those are often combined with dishonesty: “First, they entered the streets, they all went into every house, rummaged through, rummaged through all the corners, all the nooks, searched everything. They interrogated and searched people” [4, p. 835]; “They had no problem, and the plus was that they went into the village and stopped eating their food altogether. Why would they eat that brawn when people here have a lot of meat, sausages, everyone has a full refrigerator, and everyone has a pig in the barn, or at least one on a street. And they didn’t eat their dry rations at all and their food, but they dragged it to the people. They pulled canned food from the cellars, everything that could be pulled out of the refrigerator, whoever had something better there. And they shot pigs, grilled kebabs. So they were here in the village for a month, so they shot all the pigs in the village. There were literally a couple of pigs left those ran away” [4, p. 836]; “And all the others: here we see tanks or armored personnel carriers, they tie them up – it seems they’ve already stuffed everything inside. <...> So inside there, that’s super valuable to them, well, they were looking for gold, everything that’s most valuable, and then they already tie whatever they want up on that tank or armored personnel carrier. They tied winter tires to the car, and one even tied a net of potatoes” [4, p. 839].

Confessional relations in matters of transition to other religious organizations undergo significant changes with the beginning of the large-scale invasion: “Many people have transitioned. Our people are very patriotic” [4, p. 557]; “After the invasion, a lot of people have transitioned to the Ukrainian church” [4, p. 554]; “Since 2022, communities in about four or five villages have joined the Ukrainian church” [4, p. 549].

The materials published in the volume immerse the reader in the atmosphere of what would seem to be the distant 2014, when everything was just beginning [4, p. 106], help

to understand the mental characteristics of representatives of the Donetsk and Luhansk regions [4, p. 120], and to accept their decision not to leave their homes in 2022 [4, p. 119].

Forced migration during the Russian-Ukrainian war. Internal migration. The information offered in the volume helps to understand better the experiences of internally displaced persons, their searches. Some has gone to the unknown space: “And so we simply, having received, went to nowhere <...> Well, we took the most important thing, everything that fit in our trunk, children, and everything” [4, p. 105], the others have enlisted the support of acquaintances: “My daughter, she works in Kyiv now, and her acquaintances there turned to her, whose acquaintances live in Kherson, on the left bank, who, so to speak, suffered from this. Well, and, they say, we need to help” [4, p. 801]. Someone has left the occupied territories or the zone of active hostilities with the help of volunteers: “And then my friend called, well, in short, the volunteers were connected. My grandmother also went with us, she is disabled, she could not move and therefore she could not go to the point from where the soldiers were taken to a safe area... They arrived at the house, it was all quite quickly, we left under shelling, but, thank God, we left safely” [4, p. 100] or the military: “Our military really helped us. Our military – well, that’s simple! They came, brought [food], calmed us down, again. When we left on the first day, many military men suggested how to go on the way out of the city. While our military men were there, they suggested, tried to turn this chaos into some kind of organized departure” [4, p. 142].

It is important that in the stories the respondents themselves voice the change in their worldview and value orientations: “...We are very interested in it, that is, we are immigrants from the East [of Ukraine]: we are interested in the history and culture of your land. We like it very much: both the nature and the landscapes, the views are very wonderful. Well, plus [we] respect traditions: if we can’t do something on Sunday, we don’t do it” [4, p. 659], features are

highlighted that have never been inherent in representatives of industrial centers, compared to other regions, sincere gratitude is expressed to the host communities: “We were very surprised that we were so warmly welcomed. I have never seen anyone feed us so well and not take [money] for anything other than housing, not take money from us for anything” [4, p. 115].

Identity markers. Language. It is well known that linguistic identity is extremely important. Respondents often admitted that they spoke Russian because it was the norm in the settlements where they lived before, and now they have consciously switched exclusively to Ukrainian: “Firstly, my family has been speaking purely Ukrainian for a long time. Well, I was interested, I didn’t speak Ukrainian very much. And then, when I came to Kyiv, I took language courses” [4, p. 217]; “When I moved to Melitopol, more than forty years ago, I switched from Ukrainian to Russian, everyone here spoke that way. I’ve communicated with my parents and relatives in Ukrainian. With the beginning of the war, in 2014, I switched to Ukrainian” [4, p. 219].

The transfer of everyday life experience in the new conditions of war and constant dangers, blackouts relays the peculiarities of changing identification practices, attitudes towards a number of facts and personalities. A person (especially one who is a forced migrant twice, or even more) perceives the stories of relatives about tragic events in the history of Ukraine [4, p. 119], the surrounding reality, sets priorities differently: “When we have arrived here and these blackouts started, I realized that we had to endure, because the guys who are at the front don’t have that, and when you compare these conditions, then you think: ‘Everything is fine with me, everything is fine’” [4, p. 121].

If earlier in a number of interviews and studies, factual material has indicated the regional identity of the respondents under study, now it is replaced by a national or nationwide one. The interviewees emphasize the importance of changing priorities and worldviews: “In fact, life during the war became

easier and, probably, the focus has shifted a little to other things. And especially during the war, it has become clear that it is very important to be mobile, it is very important to be free, and everything around should not interfere. And the focus has also shifted to other needs, so there is a very clear understanding that you need to focus on where you are now and what opportunities are available now” [4, p. 56]; “I have always envied Americans, who almost all do not have their own homes, but rent them. We are tied to the land – to plant a tree, to have a garden <...> our generation has already understood that we cannot become tied” [4, p. 124].

Of course, there are those who are dissatisfied with the IDPs, they themselves complain about something, but all the recorded stories have one common feature: “What unites us all? IDPs and all of us, the locals... That we believe in Ukraine. If we didn’t believe in it, we wouldn’t be here anymore <...> if we are here, it means that we believe in Ukraine. And if we believe in Ukraine, then faith, in fact, holds everything” [4, p. 807]; “Thus, there is an even greater understanding of what our nation is, how strong people we are, how resilient people, an adaptive people” [4, p. 56].

Conclusion. The submitted study is an attempt to summarize and introduce into scientific circulation, presenting to the broad scientific community and the public, the living history of the unprecedented Russian-Ukrainian war as a primary source for future reconstruction and understanding of events. The publication of such editions is important because of the detailed documentation of the events of the senseless war of the 21st century, as well as a testimony for the future, a fact of awareness of responsibility by our contemporaries to future generations, used as a thread of intergenerational communication in the transfer of experience of mutual assistance, the unification of the nation in defending and protecting territorial integrity and state independence in the conditions of quantitative, qualitative and tactical superiority of enemy

forces. Each individual micro-history, often of heroic content, presents the individual true experience of defenders, volunteers, men, women, and children. Each of their testimonies is an important component of the archive of narratives about the Russian-Ukrainian war, which should be described not only in Ukraine,

but also beyond its borders. Such research should be continued as well as it is also worth creating a holistic state archive of oral history narratives of the Russian-Ukrainian war as a component of the formation of historical memory both for today and for future generations.

Джерела та література

1. Бех К., Головка О., Дедуш О. Воєнне повсякдення мешканців Київщини 2022–2025 років: формування корпусу історичних джерел та історіографії. *Сторінки історії*. 2025. № 61. URL : <https://historypages.kpi.ua/article/view/347319/334302> (дата звернення 31.12.2025). DOI : <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347319>.
2. Бондаренко Г., Коваль-Фучило І., Таран О. Повсякденність та форми спротиву ворогові в умовах окупації: меморати мешканців селища Іванків Вишгородського району Київської області. *Народна творчість та етнологія*. 2025. № 2 (406). С. 72–81. DOI : <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.072>.
3. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 1. Усна історія / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2021. 592+VIII с. : іл.
4. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с.
5. Коломийчук О. Взаємодія вимушено переміщених осіб та приймаючих громад Івано-Франківщини (за матеріалами опублікованих усноісторичних свідчень). *Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Українське народознавство та мистецтвознавство в контексті сучасних суспільних змін (наукова конференція пам'яті академіка НАН України Ганни Скрипник)»* (Київ, 16–17 вересня 2025 року) / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2025. С. 76–78.
6. Стішова Н. Збереження національної ідентичності українців на сторінках фундаментальних видань: історія та сучасність. *Етнічна історія народів Європи : Збірник наукових праць*. 2025. Вип. 76. С. 7–13. DOI : <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2025.76.01>.

References

1. BEKH, Kateryna, Oleksandr HOLOVKO, Oleksii DIEDUSH. The Wartime Everyday Life of the Residents of Kyiv Region in 2022–2025: Formation of a Corpus of Historical Sources and Historiography. *History Pages*, 2025, no. 61 [online] [viewed 31 December 2025]. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347319>. Available from: <https://historypages.kpi.ua/article/view/347319/334302> [in Ukrainian].
2. BONDARENKO, Halyna, Iryna KOVAL-FUCHYLO, Olena TARAN. Everyday Life and Forms of Resistance to the Enemy under Occupation: Memorates of the Population of the Village of Ivankiv in Vyshhorod District of Kyiv Region. *Folk Art and Ethnology*, 2025, no. 2 (406), pp. 72–81. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2025.02.072> [in Ukrainian].
3. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*. Vol. 1. Oral History. NAS of Ukraine; M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2021, 592+8 pp.: ill. [in Ukrainian].
4. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*. Vol. 12. Everyday Culture of the Times of Russian-Ukrainian War. NAS of Ukraine; M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2024, 848 pp. [in Ukrainian].
5. KOLOMYICHUK, Oleksandr. Interaction between Forcibly Displaced Persons and Host Communities of Ivano-Frankivsk Region (After the Materials of Published Oral History Testimonies). *Abstracts of the International Theoretical and Practical Conference "Ukrainian Ethnology and Art Studies in the Context of Modern Social Changes (Scientific Conference in*

Memory of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Hanna Skrypnyk” (Kyiv, September 16–17, 2025). M. Rylskyi IASFE of the NAS of Ukraine. Kyiv, 2025, pp. 76–78 [in Ukrainian].

6. STISHOVA, Nataliia. Preserving the National Identity of Ukrainians on the Pages of Fundamental Editions: History and Contemporaneity. *Ethnic History of the People of Europe: Collected Scientific Works*, 2025, iss. 76, pp. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2025.76.01> [in Ukrainian].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 26.01.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 791.43:32]:316.7(450)+929Берлусконі

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.106>

НОВІКОВА ЛЮДМИЛА

кандидатка мистецтвознавства, наукова співробітниця відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України; завідувачка відділу продюсерства аудіовізуального мистецтва та виробництва Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-2908>

NOVIKOVA LIUDMYLA

a Ph.D. in Art Studies, a research fellow at the Screen, Stage Arts and Culturology Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine; a head of the Audiovisual Arts and Production Department of I. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6771-2908>

Бібліографічний опис:

Новікова, Л. (2026) Естетика медіакратії: кінопортрет Сільвіо Берлусконі між політичним іміджем та культурною репрезентацією. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 106–113.

Novikova, L. (2026) The Aesthetics of Mediocracy: Film Portrait of Silvio Berlusconi between Political Image and Cultural Representation. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 106–113.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ЕСТЕТИКА МЕДІАКРАТІЇ: КІНОПОРТРЕТ СІЛЬВІО БЕРЛУСКОНІ МІЖ ПОЛІТИЧНИМ ІМІДЖЕМ ТА КУЛЬТУРНОЮ РЕПРЕЗЕНТАЦІЄЮ

Анотація / Abstract

У сучасних культурологічних і кінознавчих дослідженнях аналіз медіарепрезентацій політичної влади постає як ефективний інструмент осмислення трансформацій політичної комунікації та символічних механізмів легітимації. Особливого значення в цьому контексті набуває феномен медіакратії, за якого масмедіа не лише відображають політичну реальність, а й активно беруть участь у її конструюванні. Кінематограф, завдяки своїй здатності до метафоричного узагальнення й критичної рефлексії, фіксує ці процеси у формі художніх образів і наративів.

Мета статті – аналіз кінематографічного образу Сільвіо Берлусконі як прикладу взаємодії політичного іміджу та культурної репрезентації в умовах медіакратії. Методологічною основою дослідження є концепції Поля Вірлію та Фредеріка Джеймсона, що дозволяють розглядати медійний образ політика як симулякр, позбавлений тілесної присутності та зорієнтований на масове відтворення й емоційний вплив.

Матеріалом дослідження стали фільми італійських режисерів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., зокрема роботи Федеріко Фелліні, Нанні Моретті та Паоло Соррентіно, у яких образ Берлусконі постає як симптом глибинних культурних і соціальних зсувів. У статті простежується еволюція кінопортрета Берлусконі – від прихованих алегоричних форм до відкритої сатиричної критики, що відображає зростання ролі медіа в політичному житті Італії.

Зроблено висновок, що кінематографічні репрезентації берлусконізму виконують діагностичну функцію, виявляючи механізми зрощення політичної влади й масової культури, а також наслідки медіатизації політики для культурного контексту сучасного суспільства. У ширшій перспективі аналіз кінопортрета Берлусконі дає змогу розглядати медіакратію не лише як політичний феномен, а й як симптом глибших антропологічних змін, пов'язаних із домінуванням візуальної комунікації над вербальною та редукцією публічного простору раціонального осмислення до сфери емоційної впізнаваності.

Ключові слова: візуальний образ, політичний імідж, кінематограф, телебачення, Сільвіо Берлусконі, культурна репрезентація, наративи, медіа та влада.

The analysis of media representations of political power is considered as an important tool for comprehension of transformations in political communication and symbolic mechanisms of legitimation in contemporary film and cultural studies. The phenomenon of mediocracy is of a particular relevance in this context. The mass media function not merely as channels of representation but as active agents in the construction of political reality. Cinema, owing to its capacity for metaphorical generalization and critical reflection, captures these processes through visual strategies and narrative forms.

The article is aimed at analyzing the cinematic image of Silvio Berlusconi as an example of the interaction between political image-making and cultural representation in the conditions of mediocracy. The methodological framework of the study includes the theoretical concepts of Paul Virilio and Fredric Jameson, allowing the media image of the politician to be interpreted as a simulacrum oriented toward repetition, emotional impact, and symbolic circulation rather than embodied political presence.

The research material consists of films by Italian directors of the second half of the twentieth and the early twenty-first centuries, in particular works by Federico Fellini, Nanni Moretti, and Paolo Sorrentino, where Berlusconi's screen image functions as a symptom of profound cultural and social shifts. The development of Berlusconi's cinematic portrait from indirect allegorical representations to explicit satirical critique, reflecting the growing role of television and media narratives in Italian political life, is considered in the article.

It is concluded that cinematic representations of Berlusconi perform a diagnostic function, revealing the mechanisms of the fusion of political power and mass culture, as well as the consequences of the mediatization of politics for the cultural context of modern society. The analysis of Berlusconi's cinematic portrait in a broader perspective makes it possible to consider mediocracy both as a political phenomenon and a symptom of deeper anthropological transformations associated with the dominance of visual communication over verbal discourse and the reduction of the public space of rational comprehension to the sphere of emotional recognizability.

Keywords: visual image, political image, cinema, television, Silvio Berlusconi, cultural representation, narratives, media and authorities.

Вступ. У різні історичні періоди влада потребувала візуальних форм самопредставлення, здатних закріплювати її присутність у суспільному просторі. В античну добу така присутність набувала форми специфічної матеріальної присутності: використання Александром Македонським власного портрета на монетах забезпечувало постійну фізичну циркуляцію образу правителя в повсякденному житті підданих, поєднуючи символічний статус влади з конкретним предметом обміну. Натомість у XX ст. відбуваються кардинальні зміни, визначені філософом і культурологом Полем Вірлію як «медіатичний переворот» [11, с. 4] у способах репрезентації влади: медіа не стільки «матеріалізують» образ правителя, скільки продукують його як повторювану візуальну

конструкцію, позбавлену тілесної присутності й існуючу в режимі знакової циркуляції. У цьому контексті показовим є зауваження Фредріка Джеймсона про суперечність між інтенсивним, майже «наркотичним» впливом візуальних образів і прагненням текстуальної пам'яті зафіксувати плін теперішнього моменту [8]. Пеппіно Ортолева в історико-медіологічній розвідці «Століття медіа між політикою та суспільством», присвяченій трансформації політичної культури Італії у XX ст., зазначає, що приватизація інформаційного простору створила передумови для нового типу політичного лідерства, заснованого на медіавладі [10].

Масмедіа не лише висвітлюють діяльність влади, а й створюють її, формуючи новий тип образу політика, заснований на симуляції

близькості медійних персоналій до широких глядацьких мас, а не на реальних суспільних зв'язках. Зазначені теоретичні підходи дають змогу розглядати кінематограф як простір фіксації та критичної рефлексії медіатизованих форм політичної влади.

Мета дослідження – комплексний аналіз кінематографічних репрезентацій Сільвіо Берлусконі в контексті трансформації політичної влади за умов медіакратії. Дослідження спрямоване на виявлення механізмів формування політичного іміджу в аудіовізуальній культурі, а також на осмислення ролі кінематографа як простору критичної рефлексії медійних наративів влади. Особлива увага приділяється співвідношенню політичного образу та культурної репрезентації, а також тим візуальним і наративним стратегіям, за допомогою яких медіа трансформують політичний досвід у форму символічної впізнаваності та емоційної легітимації.

Матеріалом дослідження стали ігрові та художньо-публіцистичні фільми італійських режисерів другої половини ХХ – початку ХХІ ст., у яких образ Сільвіо Берлусконі постає як безпосередньо або опосередковано репрезентований політичний феномен. Зокрема, аналіз охоплює стрічки Федеріко Фелліні («Репетиція оркестру» («Prova d'orchestra», 1978); «Джинджер і Фред» («Ginger e Fred», 1986); «Голос Місяця» («La voce della Luna», 1990)), Нанні Моретті («Кайман» («Il caimano», 2006)) та Паоло Соррентіно («Лоро» («Loro», 2018)). До матеріалів дослідження також залучено телевізійні образи та медійні сюжети, що формували публічний імідж Берлусконі й функціонували як частина ширшого культурного контексту медіатизації політики в Італії.

Виклад основного матеріалу. Голлівудський режисер грецького походження Еліа Казан дослідив анатомію цього явища в політичній сатирі «Обличчя в натовпі» («A Face in the Crowd», 1957) про харизматичного гітариста Лоунсома Родса, якого просто з

буцегарні запрошують радіоведучим до невеликої радіокомпанії. Популярність у місцевих слухачів не лише дає йому змогу чимало заробляти, але й наділяє значним суспільним впливом і відкриває шлях до великого телеканалу. Провінційний гітарист уміло маніпулює настроями й симпатіями своєї аудиторії, яку насправді глибоко зневажає. Та всій його владі над людьми настає край, коли звукорежисер телепрограми вирішує не вимикати мікрофона Лоунсома в кінці передачі: поки йдуть титри, на всю країну чути голос телеведучого, який на всі заставки лає і висміює власних глядачів, чие захоплення миттєво змінюється обуренням. Фільм Казана випередив свій час, він зустрів неоднозначну оцінку критиків і не отримав академічних нагород, та з кожним наступним десятиліттям його актуальність стає дедалі очевиднішою. Разом із тим слід згадати й той факт, що першу навчальну програму з медіаосвіти, покликаної захистити свідомість споживачів медіа від неконтрольованого впливу медіамагнатів, канадець М. МакЛюен розробив 1959 року – невдовзі після виходу «Обличчя в натовпі» на екрани.

Образ зірки голлівудського кіно Рональда Рейгана, відомого переважно за екранним амбуа позитивного героя, великою мірою визначив політичну кар'єру актора, який обирався губернатором Каліфорнії (1967–1975) і 40-м Президентом США (1981–1989) від Республіканської партії. Свій шлях до політики починав у журналістиці колишній Прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон. А 45-й і чинний 47-й президент Сполучених Штатів Дональд Трамп до свого президентства ще з 1980-х утримує статус однієї з ключових персон медійного світу, з'являвся власною особою не лише в численних хроніках світського життя кінця ХХ ст., але й в голлівудських блокбастерах «Сам удома 2: Загублений у Нью-Йорку» («Home Alone 2: Lost in New York», 1992) і «Кохання з повідомленням» («Two Weeks Notice», 2002), а також у серіалі «Смертельна робота» («The Job», 2001–2002). А нині на екранах

всього світу демонструється байопік «Учень. Історія Трампа» («The Apprentice», 2024).

У 1980-х у Європі медійну конкуренцію Трампу складав італієць Сільвіо Берлусконі (Прем'єр-міністр Італії: 1994–1995, 2001–2006, 2008–2011), який за тривалістю перебування при владі у своїй країні поступався тільки Дуче Муссоліні. Берлусконі заробив свої статки на будівництві. Високі прибутки в будівельній галузі дали змогу йому включити до свого бізнесу медійну галузь. У 1976 році Постановою № 202 Конституційного суду Італії приватному капіталові було відкрито шлях до телебачення, яке доти перебувало в державній власності. Берлусконі одразу скористався новими можливостями і придбав районну міланську компанію кабельного телебачення «Telemilano» й за два роки перетворив її на загальнонаціональну телемережу під назвою «Canale 5», до складу якої ввійшли кілька мовників. У 1978 році Берлусконі заснував холдингову компанію «Fininvest», яка координувала вже всі види його бізнесу.

Упродовж 1983–1987 років Раду міністрів Італії очолював Беттіно Краксі, який був близьким другом Берлусконі й гальмував прийняття парламентом законів про регулювання діяльності ЗМІ. Протягом цих років комерційне телебачення Берлусконі мало повну свободу, домінувало в країні й надало медіамагнатові змогу ввійти через телевізійні екрани в приватне життя людей, впливати на їхню свідомість і підсвідомість, керувати їхніми емоціями, зацікавленнями, політичною довірою і зрештою – виборчими перевагами. Фелліні виразно відобразив у своїх творах тип культури, контрольованої засобами масової інформації, викрив політику комерційного телебачення та небезпеки пасивного споживання медіа. Умберто Еко в 1986 аналізує феномен гіперреальності як культурну форму, де симуляція стає головним засобом влади. У цьому контексті берлусконізм можна тлумачити як італійський варіант «гіперреального правління» [7], де публічний образ перетворюється на голов-

ний політичний ресурс. Бодрійяр описує процес підміни реальності її знаковими копіями, унаслідок чого суспільство живе в «реальному без реального». Цей концепт безпосередньо співвідноситься з політичними практиками Сільвіо Берлусконі, який створював самодостатній медійний образ влади [3].

Виклики, які постають перед суспільством унаслідок приватизації медіа, культурна еліта Італії остаточно усвідомила за півтора десятиліття, коли Сільвіо Берлусконі було обрано Прем'єр-міністром країни, хоча послідовний критик комерціалізації культури Федеріко Фелліні фіксував небезпеку саме в момент її появи. У 1978 році на екрани вийшов його метафоричний фільм «Репетиція оркестру», де оркестр із його внутрішніми колізіями поставав як мікрокосмос італійської / світової культури, охопленої внутрішніми протиріччями й неспроможною чинити спротив зовнішнім загрозам. А зовнішню загрозу у фільмі уособлювала будівельна куля, яка спочатку грюкала в стіну концертної зали, а потім виламувала її – імовірно, щоб звести на її місці якийсь ТРЦ. Із урахуванням будівельного походження статків Берлусконі екранна метафора була вельми прозорою. Парафраз цього апокаліптичного епізоду знаходимо у стрічці Нанні Моретті «Кайман», створеній 2006 року, наприкінці другої каденції Берлусконі на посаді Прем'єр-міністра Італії.

За вісім років після «Репетиції оркестру» Фелліні у своїй картині «Джинджер і Фред» уже прямо вказує на роль Берлусконі у вродженні італійського культурного контексту: стара актриса приїздить до Риму на телешоу двійників, і перше, з чим вона стикається на центральному залізничному вокзалі Терміні, – це муляж фаршированої свинячої ноги й нав'язливі рекламні обіцянки: «Ти будеш красивішим, сильнішим, багатішим, якщо скуштуєш фаршировану ніжку. Пригощає Верлусконі!». У кадрі напис на стіні Терміні «Рим – чисте місто» контрастує з наваленою поряд купою сміття. Фільм

«Джинджер і Фред» варто розглядати як рефлексію на зростання в суспільстві споживацьких настроїв і втрату автентичності життєвого досвіду, на постмодерну зневагу до ієрархічних основ культури й усталених соціальних практик.

Фелліні позивався до суду через численні втручання реклами в показ його фільмів на телеканалах Берлусконі й узагалі ставився до нього вороже. Берлусконі неодноразово, однак безуспішно намагався залагодити конфлікт із класиком італійської кінематографії, пропонував продюсувати його нові проекти, оскільки усвідомлював, що ворожість митця світового масштабу може негативно впливати на його медіабізнес.

У відповідь у своїй останній картині – «Голос Місяця» – Фелліні довершує портретування медіамагната епізодом в ресторані, стіну якого прикрашає фреска футбольної команди «Мілан», придбаної Берлусконі в 1986 році. У центрі фрески – на дверях до кухні – зображення Сільвіо у футбольній формі зі схрещеними на грудях руками. Офіціанти, чії руки зайняті тацями з посудом, щоразу штовхають двері ногами. Утім, поки офіціант в екранному творі штовхав зображення Берлусконі, сам Берлусконі через телевізійні канали проштовхував глядацькій аудиторії наративи, які второвували його шлях до влади.

Фелліні померу 1990 році, а вже в 1994-му – завдяки нечуваному доти медійному потенціалові та на хвилі європейського успіху футбольного клубу «Мілан» – його власника Сільвіо Берлусконі вперше було обрано Прем'єр-міністром Італії. До його приватної медіаімперії приєдналися загальнонаціональні державні телеканали. Вірілію фіксує абсурдність феномена Берлусконі: «Будучи одночасно і *продюсером*, і *продуктом* мультимедій, бізнесмен-прем'єр-міністр Берлусконі не є ані Громадянином Кейном, ані актором-президентом Рональдом Рейганом, бо він одночасно перебуває і по цей, і по той бік екрана. Абсолютно безликий голова італійської Ради не має ніякої особли-

вої харизматичності. Його фізична присутність під час теледебатів настільки слабка, що легко можна здогадатися про його невдоволення бути *тут і тепер*, тоді як його звична телегенічність примушує його бути *тут і в іншому місці одночасно*: на міланському стадіоні, в телестудії, супермаркеті – тобто, власне, ніде» [11, р. 4].

Маріо Діані розглядає медіа як засіб політичного впливу, що створює нові форми публічності [6]. Цей підхід дає змогу осмислити берлусконізм як рух не лише партійний, а й комунікативний, як мережеву символічну взаємодію. До самого кінця життя мультимільярдер невпинно розробляв свій публічний образ у численних телевізійних програмах, квінтесенцією яких можна вважати сюжет «Берлусконі і ягня» («Berlusconi e l'agnello», 2017). У ньому політик рятує ягня, чия символічна атрибуція включає невинність, архетипічну біблійну жертву. Підсумовує цю ритуальну дію заклик: «Італійська Ліга захисту тварин і навколишнього середовища запрошує глядачів зробити те, що зробив Берлусконі, і врятувати ягнят на Великдень. На фотографіях, опублікованих Meridiana News, колишній прем'єр обіймає маленьких ягнят і дає їм молоко з дитячої пляшечки». Це зображення стало основою для значної кількості мемів у соціальних мережах. Як слушно спостеріг дослідник візуальних і мультимодальних метафор в кіно Петро Дениско, «якщо початково візуальна схожість була для глядача симптомом, який необхідно розшифрувати <...>, то тепер візуальна схожість зливається з концептуальною схожістю й обидві схожості стають нерозрізнюваними: симптом тепер – це і є сама прихована реальність, поверхня – це глибина» [1, с. 188]. Тож у наведеному контексті для своєї глядацької аудиторії політик постає месіанською медіафігурою, сконструйованою в логіці популістського політичного перформансу.

У ХХІ ст. образ Берлусконі неодноразово прямо чи опосередковано присутній у фільмах провідних майстрів італійського кіно. Нанні Моретті, із властивим йому

чорним гумором, репрезентує медіамагната як потужну політичну тварину у фільмі «Кайман» – гіркій і глибоко алегоричній кінорефлексії сучасної Італії. Відсилання до хижої тварини тут не є прямим, однак у виборі декорацій закриті басейни з водою посідають виразне символічне місце: не випадково низка ключових сцен розгортається саме в басейні політика.

Моретті діагностує тривалу корозійну дію «каймана» на італійську культуру, зведenu до стану символічної девальвації дискурсивних смислів, а також фіксує системну шкоду, завдану Берлусконі різним сферам суспільного життя – шкоду, на подолання якої знадобляться десятиліття. Окремим наслідком цієї трансформації постає цинізм пристосуванства як набута соціальна норма, що її політик залишає у спадок своїм співвітчизникам.

У фінальному епізоді фільму політика засуджують до семи років ув'язнення. Утім, Берлусконі не лише не відмежувався від цієї репрезентації, а й привласнив прізвисько «кайман», перетворивши його на елемент власного публічного образу. Така реакція є показовою: медіа функціонують як ключовий каталізатор берлусконізму, здатний інкорпорувати навіть критичні наративи у власну систему саморепрезентації. Це відбувається, попри поразку на парламентських виборах 2006 року, яку дослідники значною мірою пов'язують із резонансом, спричиненим фільмом Моретті та його «чорним» медійним ефектом.

Показово, що під час виборчої кампанії 2013 року Берлусконі опинився під загрозою програшу через конкуренцію з популярним телевізійним коміком Беппе Ґрілло, чий рух «5 зірок» («5 Stelle») переживав тоді злет. Подібно до того, як це зробив сам Берлусконі в 1994-му, Ґрілло також позиціонував себе як антисистемну силу й довів популізм до межі, бо такий підхід забезпечував максимальний емоційний відгук телевізійної аудиторії і сприяв нарощуванню довгострокового політичного потенціалу актора. «5 зірок» на чолі

з Ґрілло досі залишається вельми впливовою партією. У цьому контексті конкуренцію між Берлусконі та Ґрілло доцільно інтерпретувати не як зіткнення ідеологічно відмінних політичних проєктів, а як внутрішню конкуренцію в межах однієї комунікативної моделі. У термінах Маріо Діані йдеться про рух, що функціонує не стільки як партійна структура, скільки як мережева форма символічної взаємодії, здатна відтворюватися через різних діячів. Ґрілло в цьому сенсі не заперечує берлусконізму, а реплікує його популістську логіку, адаптуючи її до нових медійних форматів та аудиторій.

Наймасштабнішою кінематографічною фрескою медійно-політичного феномена берлусконізму залишається сатиричний байопік «Сільвіо та інші» («Logo») Паоло Соррентіно, одного з провідних майстрів сучасного італійського кіно. У фільмі вибудовано багатовимірний і водночас виразно типізований образ «торговця мріями», індивідуальні риси якого водночас висвітлюють антропологію влади як життєвої мети.

Екранний Сільвіо наполягає, що «мати все» для нього замало, однак парадоксальним чином визнає власну екзистенційну порожнечу: «Торговець – людина самотня, можливо, найсамотніша у світі, бо він постійно говорить і ніколи не слухає». Звиклий переконувати інших у власній незамінності, він поступово сам починає вірити у створений ним наратив. «Тільки такі люди, як я, дозволяють Італії втриматися на ногах», – твердить цей персонаж, чия зовнішність і манера самопрезентації відсилають до маски *commedia dell'arte*, перетворюючи політичну владу на театралізований перформанс.

У прощальному виступі в програмі «DiMarteDi» на телеканалі «la 7» відомі італійські стендапери Лука й Паоло охарактеризували Сільвіо Берлусконі як фігуру, що водночас віддзеркалює й гіперболізує риси італійського суспільства: «Він був як ми – це наш портрет, лише збільшений. Злочинець і святий. Базіка й трохи брехун, який зневажав будь-які правила. Одержимий жіно-

цтвом. Він увійшов у наші домівки й у наші дискусії. Для нас, коміків, він був невичерпним джерелом скетчів» [4]. Ця амбівалентна характеристика фіксує не стільки індивідуальність політика, скільки його статус як колективного образу, глибоко вкоріненого в культурному досвіді країни.

Минуло багато часу відтоді, як Берлусконі не стало, однак у публічному обігу зберігся передусім медійний образ, редукований до набору впізнаваних символів. Маски Арлекіна й Брігелли символічно відтворюють різні аспекти особистості Сільвіо, формуючи багатопланову модель культурної пам'яті.

У кінематографічній інтерпретації Паоло Соррентіно цей образ досягає граничної концентрації в монтажній послідовності, пов'язаній із землетрусом 2009 року в Л'Аквілі магнітудою 6,3. Сцена присяги прем'єр-міністра накладається на звуковий і візуальний ряд катастрофи: гавкіт собак, скрегіт будівель, що тріскаються під ударами сейсмічних хвиль, порожня дитяча гойдалка, яка різко здіймається в повітря, падіння церковної споруди і хмара пилу, що поглинає простір.

У серії текстів, підготовлених для лекцій у Гарвардський університет упродовж 1985/1986 навчального року, Італо Кальвіно, окреслюючи шість ключових параметрів культури майбутнього, особливу увагу приділяє феномену видимості (*Visibilità*), який він пов'язує з розвитком візуального мислення. Констатуючи зростаючу інтенсивність візуального потоку, Кальвіно заува-

жує: «Сьогодні нас бомбардує така кількість зображень, що ми більше не знаємо, як відрізнити безпосередній досвід від того, що ми бачили протягом кількох секунд по телевізору» [5, р. 69]. Концепт надмірної видимості дозволяє інтерпретувати стан медійної перенасиченості сучасної політики, у межах якої візуальний образ дедалі частіше підмінює змістовну складову повідомлення. Якщо за часів Кальвіно йшлося передусім про домінування телебачення, то сьогодні масштаб візуального тиску зріс у рази завдяки долученню інтернету з його численними платформами, соціальними мережами, а також практиками блогерства й влогерства. За цих умов безперервні маніпуляції зображеннями дедалі виразніше постають не побічним ефектом комунікації, а системним інструментом завоювання та утримання влади в сучасному світі.

Проаналізовані кінематографічні репрезентації берлусконізму дозволяють розглядати його не як суто політичний феномен, а як медіакультурну форму влади, засновану на візуальній надмірності, перформативності та символічній самореплікації. У цій логіці політичний суб'єкт постає передусім як образ, здатний витіснити зміст і підмінювати досвід, що узгоджується з уявленням про надмірну видимість як домінуючу рису сучасної культури. Кіно, фіксуючи й радикалізуючи ці механізми, виступає не лише інструментом критики, а й своєрідним простором рефлексії над трансформацією політичної влади в епоху медіа.

Джерела та література

1. Дениско П. Інсайт. Візуальні й мультимодальні метафори в живописі, скульптурі, кіно та інших візуальних мистецтвах. Полтава : ФОП Говоров С. В., 2021. 248 с.
2. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеологія, владні стосунки. Київ : Критика, 2010. 656 с.
3. Baudrillard J. *Simulacra and Simulation* / Translated by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. 164 p. DOI : <https://doi.org/10.3998/mpub.9904>.
4. Berlusconi L. P. Una vera maschera italiana. *La 7*. URL : <https://www.la7.it/dimartedi/video/berlusconi-luca-e-paolo-una-vera-maschera-italiana-13-06-2023-490158>.
5. Calvino I. *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio*. Milano : Garzanti, 1988. 110 p.
6. Diani M. Media, Movements, and Political Change. *Social Movements and Networks* / edited by Doug McAdam and William Scott. Oxford : Oxford University Press, 2012. P. 247–270.

7. Eco U. *Travels in Hyperreality*. San Diego : Harcourt Brace Jovanovich, 1986. 298 p.
8. Jameson F. *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham : Duke University Press, 1990. 461 p.
9. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York : McGraw-Hill, 1964. 359 p.
10. Ortoleva P. *Mediastoria. Il secolo dei media tra politica e società*. Torino : Einaudi, 2011. 336 p.
11. Virilio P. The mediatic coup d'etat. *Traffic*. 1994. No. 11. P. 4.

References

1. DENYSKO, Petro. *Insight. Visual and Multimodal Metaphors in Painting, Sculpture, Cinema and Other Visual Arts*. Poltava: Sole trader Hovorov S. V., 2021, 248 pp. [in Ukrainian].
2. KULYK, Volodymyr. *Discourse of Ukrainian Media: Identities, Ideology, Authorities Relations*. Kyiv: Critics, 2010, 656 pp. [in Ukrainian].
3. BAUDRILLARD, Jean. *Simulacra and Simulation*. Translated by Sheila Faria GLASER. University of Michigan Press, 1994, 164 pp. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.9904> [in English].
4. BERLUSCONI, Luca e Paolo: "Una vera maschera italiana" [Berlusconi Luca and Paolo: "A true Italian mask"]. *La 7 [The Seven]* [online]. Available from: <https://www.la7.it/dimartedi/video/berlusconi-luca-e-paolo-una-vera-maschera-italiana-13-06-2023-490158> [in Italian].
5. CALVINO, Italo. *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio [American Lessons: Six Proposals for the Next Millennium]*. Milan: Garzanti, 1988, 110 p. [in Italian].
6. DIANI, Mario. "Media, Movements and Political Change." In: Doug McADAM and William SCOTT, eds. *Social Movements and Networks*. Oxford: Oxford University Press, 2012, pp. 247–270 [in English].
7. ECO, Umberto. *Travels in Hyperreality*. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich, 1986, 298 pp. [in English].
8. JAMESON, Fredric. *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, 1990, 460 pp. [in English].
9. McLUHAN, Marshall. *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill, 1964, 359 pp. [in English].
10. ORTOLEVA, Peppino. *Mediastoria. Il secolo dei media tra politica e società [Media History: The Century of Media, Politics, and Society]*. Torino: Einaudi, 2011, 336 pp. [in Italian].
11. VIRILIO, Paul. The mediatic coup d'etat [The Media Takeover]. *Traffic*, 1994, no. 11, pp. 4 [in French].

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 23.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

УДК 7.038:008(477.51)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.114>

СОЛДАТЕНКО ОЛЕКСАНДР

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна).

ORCID ID: 0000-0001-7400-2779

SOLDATENKO OLEKSANDR

a Ph.D. in Pedagogics, an associate professor, an associate professor at the Art Disciplines Department of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium» (Chernihiv, Ukraine).

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7400-2779

Бібліографічний опис:

Солдатенко, О. (2026) Вплив глобалізації та сучасних трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 114–126.

Soldatenko, O. (2026) The Impact of Globalization and Modern Trends in World Art on the Culture of the Chernihiv Region. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 114–126.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА НА КУЛЬТУРУ ЧЕРНІГІВСЬКОГО РЕГІОНУ

Анотація / Abstract

Статтю присвячено аналізу впливу сучасних трендів світового мистецтва на культурний розвиток Чернігівського регіону в умовах глобалізації та інтенсифікації міжкультурних комунікацій. **Мета статті** – є визначення світових мистецьких тенденцій, які вже присутні в культурному житті Чернігівського регіону, як вони впливають на локальних митців, заклади культури і громадську аудиторію та які перспективи це відкриває. Аналіз останніх зарубіжних і вітчизняних досліджень засвідчує суттєву увагу наукової спільноти до проблематики сучасних трендів світового мистецтва та їхнього впливу на локальні культурні системи. У студії розглянуто теоретичні засади сучасного мистецтва, окреслено основні характеристики актуальних мистецьких трендів (digital art, перформанс, інсталяція, стріт-арт, NFT-мистецтво), а також проаналізовано вплив масової культури, медіа й технологій на художні процеси. Значну увагу приділено ролі глобальних мистецьких подій у формуванні нових цінностей і художніх практик. Охарактеризовано історико-культурну спадщину та сучасну культурну інфраструктуру Чернігівського регіону, проаналізовано участь місцевих митців у всеукраїнських і міжнародних мистецьких проєктах. У статті висвітлено особливості проникнення сучасних мистецьких практик у регіональний контекст, використання новітніх технологій у культурних подіях і трансформацію художньої освіти під впливом глобальних трендів. Акцентовано увагу на процесах синтезу традиційних і сучасних форм мистецтва, що сприяють переосмисленню локальних культурних кодів. Узагальнено соціокультурні наслідки зазначених процесів, зокрема, зміну сприйняття мистецтва місцевою аудиторією, формування нової мистецької спільноти та зростання туристичної привабливості регіону, а також окреслено наявні виклики,

пов'язані з комерціалізацією та ризиками втрати автентичності. Зроблено висновок про значний потенціал сучасного мистецтва як чинника культурного розвитку Чернігівщини та важливість збереження балансу між глобальними мистецькими тенденціями й локальною культурною самобутністю.

Ключові слова: сучасне мистецтво, світові мистецькі тренди, локальна культура, культурна ідентичність, глобалізація культури, діджиталізація, регіональний культурний простір, Чернігівський регіон.

The article is dedicated to the analysis of the impact of contemporary global art trends on the cultural development of the Chernihiv region in the context of globalization and intensified intercultural communications. The article is aimed at the identifying the main contemporary global art trends those have been already present in the cultural life of the Chernihiv region, how they influence the local artists, cultural institutions and the public audience and what prospects are caused by these phenomena. The analysis of recent research by Ukrainian and international scholars demonstrates sustained academic interest in contemporary global art trends and their impact on local cultural systems. The theoretical principles of the modern art are considered in the study, the essence and key characteristics of current artistic trends, such as digital art, performance, installation, street art, and NFT art, are outlined and the influence of mass culture, media and digital technologies in shaping contemporary artistic processes are analyzed. Particular attention is paid to the influence of global art events on the formation of new values and artistic tendencies. The historical and cultural heritage and modern cultural infrastructure of the Chernihiv region is characterized, and the participation of the local artists in national and international art projects is analyzed. The peculiarities of penetration of contemporary artistic practices into the regional context, the use of innovative technologies in cultural events and the transformation of art education under the influence of global trends are described in the article. Special emphasis is placed on the processes of the synthesis of traditional and contemporary forms of art assisting the reinterpretation of local cultural codes. The social and cultural consequences of these processes are summarized, including changes in audience perception, the formation of new artistic communities and increased tourist attractiveness of the region, and existing challenges connected with commercialization and the risks of loss of authenticity are also outlined. It is concluded on the significant potential of contemporary art as a factor in the cultural development of the Chernihiv region and the importance of maintaining a balance between global artistic trends and local cultural originality.

Keywords: contemporary art; global art trends; local culture; cultural identity; cultural globalization; digitalization; regional cultural space; Chernihiv region.

Вступ. Постановка проблеми. У ХХІ ст. світове мистецтво розвивається в умовах інтенсивної глобалізації, цифровізації та міжкультурної взаємодії. Необхідність інтеграції в глобальний мистецький простір зумовлює появу нових художніх практик, форм самовираження й моделей культурної комунікації. Сучасні тренди світового мистецтва активно впливають не лише на мегаполіси, а й на регіональні культурні простори. Водночас сучасні виклики, такі як воєнний стан, міграційні процеси, трансформація культурних інституцій і форм споживання мистецтва, суттєво змінюють умови культурного розвитку Чернігівського регіону. Вплив світових мистецьких трендів на локальну культуру має нерівномірний і фрагментарний характер, що зумовлює низку суперечностей, зокрема між прагненням до збереження традиційних форм мистецтва (академізму, фольклору) та об'єктивною потребою оновлення візуальної

мови регіональної культури, а також між глобальними тенденціями до «універсалізації» мистецтва й необхідністю збереження регіональної ідентичності Чернігівського краю. У цьому контексті актуалізується проблема взаємодії глобальних мистецьких процесів із локальними культурними традиціями, у тому числі в регіонах із потужною історико-культурною спадщиною, до яких належить Чернігівщина.

Актуальність обраної теми. Сучасні мистецькі практики швидко транслюються між країнами завдяки цифровим мережам і міжнародним подіям, що робить вивчення їхнього впливу на локальні спільноти надзвичайно актуальним. Окрім позитивних можливостей, глобалізація приносить ризики у вигляді культурної гомогенізації, які потребують стратегічного реагування. Чернігівський регіон має багатий культурний пласт і водночас потребує адаптації до цих глобальних змін, щоб залишатися

конкурентоспроможним у культурному просторі. Аналіз впливу світових трендів допомагає виявити точки перетину традицій та інновацій, що може стати основою регіонального розвитку й має практичне значення для працівників культури, освітян у плануванні програм та проєктів. Саме тому наукове осмислення впливу сучасних трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону є важливим з огляду на потребу формування ефективних стратегій розвитку місцевих мистецьких інституцій, підтримки молодих митців та інтеграції регіону в міжнародне культурне поле. Дослідження цієї проблематики сприятиме глибшому розумінню взаємодії глобальних і локальних культурних процесів, а також визначенню перспективних напрямів розвитку мистецького життя регіону в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом багато світових учених вивчали тему сучасних трендів світового мистецтва.

Серед зарубіжних, наприклад, Сяоюй Янь (Китай) у своїй статті досліджував, як саме сучасне мистецтво змінює візуальний дизайн через нові медіа та художні підходи, піддаючись впливу художніх тенденцій свого часу [21]. Учений Ян Дін (Китай) запропонував детальне розуміння того, як штучний інтелект трансформує сучасне мистецтво, сприяючи інтеграції знань про нього майже в усі дослідницькі дисципліни. Дослідження автора засвідчує суттєву трансформацію ролі мистецтва під впливом технологій штучного інтелекту, результатом якої стало розширення можливостей у сфері створення візуального мистецтва, розвиток методологічних підходів, орієнтованих на роботу з новими типами даних, а також формування інноваційних інтерактивних освітніх інструментів [22]. Результати дослідження проф. Джон Заробелла та Вікторії Муру Дюран-Рюель (США) свідчать про те, що структура сучасного світового мистецтва змістилася в бік децентралізованого

глобального артринку й характеризується різноманітним колом учасників та ресурсів, розподілених по всьому світу. Ця диверсифікація відкрила нові можливості для молодих художників із країн глобального Півдня, тим самим сприяючи більш справедливому та інклюзивному ринку мистецтва. Їх дослідження надає контекст для аналізу впливу мистецької міграції на впізнаваність митців та важливості їх широкого просування на світовому артринку [20].

Українські науковці також досліджували вплив сучасних трендів світового мистецтва та глобалізаційних процесів на культуру України. Скажімо, на думку Наталії Шакун (Національний університет «Чернігівська політехніка»), у сучасному світі все більше місце займають креативні індустрії, що поєднують мистецтво, дизайн, медіа, технології та бізнес і стають важливим фактором формування людського капіталу та економічного розвитку [17]. Стаття Наталії Панас (Національний університет «Львівська політехніка») присвячена впливу сучасних трендів світового мистецтва на культуру України через використання в музеях та галереях цифрових технологій. Наголошується на тому, що вони допомагають не лише зберігати матеріальні носії культурної спадщини, але й створювати інтерактивні й гібридні експозиції [11]. Оксана Чепелик (Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України) у своїй статті досліджувала сучасні мистецькі тренди, акцентуючи увагу на бурхливому розвитку імерсивних технологій (VR/AR), цифрових інсталяцій, відеоарту та медіамистецтва, які змінюють роль простору, глядача та архітектури сприймання сучасного мистецтва [14]. Тимофій Дюкарев (Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв) у своєму дослідженні робить висновки, що глобалізаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ ст. спричинили радикальну трансформацію українського мистецького простору. Діджиталізація суттєво розширила можливості мистецької діяльності, зруйну-

вавши географічні та інституційні бар'єри. Результати дослідження засвідчують формування нового типу арткомунікації, у межах якої соціальні мережі, NFT-платформи та віртуальні галереї функціонують як ключові інструменти взаємодії між художниками, колекціонерами і глядачами, що принципово трансформує традиційні механізми сприйняття та оцінювання мистецтва. Водночас простежується зростання міжнародної підтримки українського мистецтва, що сприяє його активній представленості в провідних світових культурних інституціях. Отже, глобалізаційні процеси відкривають для сучасного українського мистецтва нові можливості інтеграції у світовий культурний простір, а український артринок зазнає глибоких структурних змін під впливом діджиталізації та глобальних комунікативних трендів [7]. Тетяна Длугопольська (Західноукраїнський національний університет) у своїй статті здійснила комплексне дослідження світового ринку творів мистецтва та виокремила ключові сучасні тенденції його розвитку. Обґрунтовано доведено, що ефективність інвестицій у мистецтво зумовлюється сукупністю чинників, зокрема репутацією митця, унікальністю твору, поточними ринковими тенденціями та його історико-культурною цінністю. Водночас підкреслено, що, попри наявні ризики, мистецтво залишається привабливим інвестиційним інструментом для колекціонерів та інвесторів, орієнтованих на довгострокову перспективу [6]. У статті науковців Оксани Марущак, Наталії Гандзій, Ірини Красильникової та Тетяни Голінської (Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського) розглянуто проблему збереження автентичності традицій української культури в умовах сучасного мистецького простору, що формується під впливом глобалізації, технологічного розвитку та соціокультурних трансформацій. Проаналізовано роль молодих митців у творчому поєднанні історичної культурної спадщини із сучасними мистецькими практиками, концептуалізовано зна-

чуність автентичності та традиційних культурних витоків як підґрунтя для художніх інновацій і формування культурної самобутності, а також окреслено роль мистецької освіти й практичної діяльності здобувачів як ключового механізму популяризації, відновлення та міжпоколінної спадкоємності традиційного мистецтва [10]. У статті Іулітти Гончаренко і Вікторії Мулкохайнен (Київський національний університет культури і мистецтв) продемонстровано, як загальні глобалізаційні процеси та візуалізаційні тенденції стимулювали розвиток графічних книжкових жанрів у різних країнах, серед них і в Україні, де в останні десятиліття активний обіг зарубіжних коміксів і манги сприяв популяризації цих різновидів медіа в українському культурному просторі. Водночас вплив світових трендів на формування українських аналогів, зокрема мальовису, проявився через синтез зарубіжного досвіду з локальними художніми традиціями, що дає змогу формувати унікальні мистецькі практики та адаптувати глобальні тенденції до національного контексту [2].

Отже, вітчизняні та зарубіжні науковці останнім часом у своїх працях висвітлювали такі ключові теми: критика глобалізації і водночас увага до локального, коли митці використовують світові тренди, але адаптують їх до місцевих умов, символів, ідентичності; трансформація українського артринку через глобалізацію та цифрові технології; світові тренди мистецтва і їхнє відображення в українському контексті; вплив міжнародних та глобальних мистецьких тенденцій на українське мистецтво через інтеграцію традицій і сучасності; глобальні медіатренди і їхній вплив на українське мистецтво; використання цифрових технологій у музеях та галереях України; дослідження імерсивних середовищ VR/AR у сучасному мистецтві; зміна ролі аудиторії зі споживача на співавтора або учасника, особливо в інтерфейсних проєктах. Наявні дослідження здебільшого зосереджуються на загальноукраїнських або міжнародних процесах, не приділяю-

чи належної уваги регіональній специфіці. Попри зростання інтересу до проблематики регіонального культурного розвитку, питання впливу сучасних трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону залишається недостатньо дослідженим у вітчизняному науковому дискурсі. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі механізмів адаптації світових мистецьких тенденцій у культурному просторі Чернігівщини та визначенні їхнього впливу на формування сучасного культурного середовища регіону. Умови глобалізації та інтенсивного розвитку сучасного мистецтва зумовлюють суттєві трансформації локальних культурних процесів, зокрема на рівні регіональної культурної ідентичності. Стаття не претендує на вичерпний аналіз усіх трендів світового мистецтва, а зосереджується на окремих (найбільш репрезентативних) явищах, що мають помітний вплив на культурний простір Чернігівського регіону.

Мета й завдання роботи. Метою статті є визначити, які саме світові мистецькі тенденції вже присутні в культурному житті Чернігівського регіону, як вони впливають на локальних митців, заклади культури і громадську аудиторію та які перспективи це відкриває. Завдання включають огляд теоретичних засад сучасних трендів світового мистецтва, аналіз прикладів упровадження нових форматів у регіоні, оцінку соціокультурних наслідків для розвитку культури Чернігівщини.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, сучасні тренди світового мистецтва дуже різноманітні й відзначаються міждисциплінарністю: митці поєднують традиційні техніки із цифровими медіа й перформативними практиками; digital art і NFT відкривають нові форми авторства та ринку, змінюючи економіку мистецтва; перформативні та інсталяційні практики переосмислюють простір і роль глядача, роблячи його активним учасником; стріт-арт демократизує мистецтво та перетворює міський простір на полотно соціальної комунікації. Кожна із

цих форм несе потенціал локальної інтерпретації, але також вимагає технічної підтримки та публічного діалогу. Саме тому для аналізу впливу сучасних трендів світового мистецтва на культуру регіону важливо враховувати як естетичні, так і інституційно-економічні аспекти.

Щодо впливу масової культури, медіа та технологій на мистецькі процеси у світі, то можна констатувати, що медіа трансформують спосіб створення, розповсюдження й сприйняття мистецтва: контент стає вірусним, а автори – інфлюенсерами. Технології знижують комунікаційні і трансляційні бар'єри для митців, але одночасно створюють жорстку конкуренцію за увагу аудиторії. Правильна SMM-стратегія підвищує охоплення та залучення, особливо серед молоді. Масова культура сприяє комерціалізації мистецтва і стимулює створення «комерційно успішних» форматів. Водночас медіа відкривають нові канали для просування регіональних проєктів на національній і міжнародній рівень. Теоретично це вимагає аналізу культурного капіталу й медіалогіки розповсюдження, а практично – розвитку цифрових навичок у митців і менеджерів. Наприклад, онлайн-платформи дозволяють архівувати й демонструвати матеріал поза межами фізичних просторів та дають можливість митцям і культурним інституціям швидко комунікувати з аудиторією та монетизувати контент.

У розповсюдженні сучасних трендів світового мистецтва велику роль відіграють глобальні мистецькі події. Міжнародні бієнале, артярмарки, фестивалі виконують функцію катализатора сучасних трендів, формують попит і задають темпи мистецьких дискурсів. Участь у бієнале чи ярмарку підвищує видимість митця чи регіону й може привернути інвестиції або залучити зарубіжних партнерів. На цих заходах регіони мають шанс презентувати свій культурний продукт та отримати досвід просування його на міжнародній арені. Проте участь потребує ресурсів і стратегії, тому

важлива координація на рівні місцевої влади та інституцій. Для Чернігівщини участь у міжнародних ініціативах може стати точкою росту культурного потенціалу й розвитку креативної індустрії, бо відомо, що регіони, які активно співпрацюють із технологічними партнерами та підтримують інноваційні формати, сприймаються як більш динамічні культурні простори [17].

Чернігівський регіон у культурному контексті України має довгу історію художніх традицій, архітектурної спадщини, народного мистецтва та унікальний культурний бекграунд для творчості, що формує потужну базу для поєднання з новими мистецькими практиками. Існує мережа музеїв, мистецьких шкіл, галерей, культурних центрів, фестивалів (музичних, літературних), які можуть бути майданчиками для впровадження сучасних трендів. Цей спадок може стати ресурсом для сучасного мистецтва, яке інтерпретує місцеві сюжети в нових формах. Історико-культурна спадщина регіону також приваблює туристів, що відкриває економічні можливості для мистецьких проєктів. Тому для Чернігівщини важливим є потенціал культурно-туристичного ресурсу – історичні пам'ятки, природа, традиційні мистецтва, які можуть стати частиною мистецьких маршрутів або імерсивних проєктів. Реалізуючи потенціал культурно-туристичного ресурсу, Чернігівщина може поєднати історичні пам'ятки із сучасними мистецькими маршрутами, створюючи мультiformатні туристичні продукти. Імерсивні експозиції або фестивали на історичних локаціях здатні привернути увагу нових аудиторій. Використання історичних мотивів у цифрових інсталяціях чи перформансах створює міст між минулим і сьогоденням. Однак інфраструктурні проблеми (транспорт, сервіс, технічне оснащення) обмежують можливості масштабних проєктів. Крім того, необхідна координація між культурними інституціями й туристичними операторами для створення конкурентоспроможних пропозицій. Розвиток таких продуктів вимагає

інвестицій і просування в digital-просторі. Тому потенціал є, але його реалізація потребує стратегічного планування.

Отже, історичний контекст – не перешкода, а потенційний каталізатор інновацій. Проте сьогодні регіон стикається з деякими обмеженнями: недостатнє фінансування, слабка матеріально-технічна база, мізерна цифровізація деяких закладів культури. Також важливо враховувати демографічні й соціальні особливості й усіляко залучати молодь, яка може бути каталізатором змін, бо має більше контактів із глобальною культурою. Цей контекст дає змогу оцінити, що вже є і куди можна рухатися далі, упроваджуючи сучасні тренди світового мистецтва в культурне життя Чернігівщини.

Культурна інфраструктура Чернігівського регіону складається з державних і громадських інституцій, кожна з яких відіграє свою роль у просуванні культури. Серед них 21 заклад культури і мистецтв обласного підпорядкування та 8 обласних відділень Національних творчих спілок України. Музеї і галереї часто фокусуються на збереженні спадщини, але поступово вводять сучасні формати експозицій, стараючись уникати риторики музейного консерватизму й шукати актуальні інтерпретації [4]. Наприклад, проєкт «Війна впритул», який за допомогою кругових панорам у форматі 360°, відео з дронів та 3D-моделювання в деталях демонструє світовій спільноті, як виглядають наслідки кількомісячних російських обстрілів житлових та громадських будівель Чернігова [15]; проєкт «Дерев'яне мереживо Чернігова» в онлайн-музеї дерев'яного зодчества Чернігівщини [5]. Мистецькі школи формують базові навички, але їм часто бракує програм із нових медіа та організації культурних заходів. Фестивали приваблюють аудиторію і створюють майданчики для експериментів, проте їхня регулярність і якість залежать від фінансування. Саме тому дуже важливою є співпраця між цими інституціями для обміну ресурсами й досвідом, бо підсилення інфраструктури – ключ до масштабування впливу сучас-

них трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону.

Останнім часом, незважаючи на воєний стан, митці Чернігівського регіону активно інтегруються в культурні контексти всеукраїнського та міжнародного рівня. Вони беруть участь у глобальних виставках, творчих музичних проєктах загальноукраїнського масштабу, театральних міжнародних виступах, мистецьких платформах, пов'язаних із партнерствами UNESCO та громадськими організаціями. Після початку повномасштабної війни творчі ініціативи Чернігівщини інтегрувалися в міжнародні благодійні проєкти, зокрема брали участь в онлайн-концертах на підтримку внутрішньо переміщених осіб, співпрацювали з європейськими фондами та проводили перформанси для міжнародної аудиторії.

Наприклад, фотовиставка «Chernihiv: Life in the Siege» (Мальта, 2023) висвітлювала руйнування міста під час війни та культурні втрати, звертаючи увагу міжнародної спільноти на долю Чернігівщини під час повномасштабного вторгнення [19]. Платформи на кшталт ArtConnect, Saatchi Art Online Exhibitions, Virtual Art Week неодноразово включали віртуальні виставки художників з України, у тому числі митців із Чернігова, що репрезентували свої роботи в цифровому форматі для світової аудиторії. Проєкт «Як звучить Чернігів» став першою частиною всеукраїнського музичного реаліті-проєкту «Як звучить Україна», що документує створення музики під час подорожей по регіонах [9]. У межах проєкту «Chernihiv is Europe» під патронатом Національної комісії UNESCO, відбулися різні культурні ініціативи, включаючи пленери, виставки, концерти та інтерактивні мистецькі події [18]. Аматорський театр тіней *Fireflies* із Чернігова неодноразово був учасником телевізійних талант-шоу як в Україні, так і за кордоном (включно з Польщею), що підвищило видимість чернігівських виконавських мистецтв у міжнародному культурному просторі. Проєкт зі всеукраїнським охоп-

ленням «Зелена сцена» створив відкритий майданчик для музичних гуртів і артистів із різних регіонів України, дозволяючи місцевим митцям залучати широку аудиторію до сучасної творчості [16]. Чернігівські музиканти й академічні колективи брали участь у міжнародних онлайн-концертах і музичних фестивалях за ініціативами World Music Festival, поширюючи українську музику на глобальному рівні. У проєкті «Music Without Borders» (2022–2024) виконавці з Чернігова виступали в рамках міжнародних онлайн-концертів, спільних записів і творчих колаборацій. Чернігівські митці та колективи активно долучаються до програм у межах European Cultural Season, здебільшого в онлайн-форматі: презентації, виставки, творчі діалоги та майстер-класи за участі митців із ЄС.

Це свідчить про зростання ролі творчих спільнот Чернігівщини у формуванні культурного діалогу як на національній, так і міжнародній арені й демонструє, що міжнародні гранти та програми обміну дають ресурси й експертизу для локальних ініціатив та сприяють мережевій інтеграції. Співпраця відкриває доступ до технологій, практичних методик і кураторських стандартів. Для Чернігівщини це шанс показати свої проєкти на ширшій арені й залучити іноземних партнерів.

Вплив сучасних світових мистецьких трендів на культурне життя Чернігівщини неможливо не помітити, бо він є постійним, багатовекторним та спонукальним до позитивних змін.

За останні роки у світі все більше поширюються експерименти з віртуальними турами, відеоартом і мультимедійними інсталяціями. Ці формати розширюють аудиторію, дозволяючи долучати глядачів дистанційно та створювати нові візуальні наративи. Використання VR/AR також підвищує цінність туристичних продуктів, додаючи інтерактивності екскурсіям. Водночас цифрові формати вимагають знання прав інтелектуальної власності й технічного серві-

су. Навчальні заклади поступово освоюють технології, проте часто бракує фахівців та обладнання для масштабного впровадження. Наприклад, з 2020 року на кафедрі мистецьких дисциплін Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка реалізується довгостроковий соціокультурний проєкт – «Мистецький потенціал туризму в Чернігівському регіоні». Метою проєкту є ознайомлення якомога більшої кількості громадян із потенціалом використання всіх видів мистецтв у туристичній діяльності Чернігівщини. Одним із завдань студентів було створення рекламного відеоролика розробленого ними віртуального туристичного маршруту, що включає артоб'єкти з одного або кількох видів мистецтв. Щороку в соцмережах презентується відеоролик із кращими роботами студентів [13]. Тобто це можливість, але вона потребує інституційної підтримки. Саме тому одним із проявів впливу світових тенденцій є поява цифрових виставкових форматів, використання відеоарту, VR та AR у культурних заходах та музеях регіону, що вже спостерігається в Україні загалом [14].

Вплив на культурну ідентичність регіону проявляється в поступовій трансформації сприйняття мистецтва: мешканці Чернігова стають активними учасниками культурного процесу, що відображає взаємодію глобальних трендів із локальними традиціями. Інтерактивні форми мистецтва сприяють зміні ролі відвідувача – він стає більш активним, комунікабельним, що підвищує культурну свідомість і зацікавленість молодих людей. Інтерактивні практики перетворюють пасивного відвідувача на співтворця, що посилює залученість і емоційну віддачу від подій. У Чернігові та області досвід експериментів із воркшопами, партисипативним мистецтвом та громадськими проєктами показує високу зацікавленість молоді, особливо при проведенні їх за участі зарубіжних митців та підтримки грантових програм, що стимулює обмін ідеями та підвищує якість культурних продуктів. Такий підхід

сприяє формуванню громадянської активності й зміцненню спільноти територіальної громади. Організатори та артменеджери завжди прагнуть адаптувати проведення заходів, ураховуючи потребу глядачів у взаємодії та безпосередньому досвіді спільної залученості. Практика показує, що інтерактивність підвищує вимоги до логістики та фасилітації подій. Водночас вона відкриває шлях до інклюзивних форматів, залучаючи ширші групи населення.

Оскільки одним з основних сучасних трендів світового мистецтва є інклюзивність, то розвиток нових форматів має супроводжуватися заходами з доступності: аудіоописи, адаптовані інтерфейси, інклюзивні програми для людей з ООП тощо. Інклюзивні практики розширюють аудиторію і роблять культуру доступною для всіх верств населення. Працівники культури Чернігівського регіону включають критерії інклюзії при плануванні подій і бюджетуванні, що підвищує соціальну віддачу проєктів і їхню легітимність у громаді. Інклюзія також сприяє сталості й етичності культурних практик. Такий підхід підсилює суспільну цінність мистецтва. Наприклад, громадською радою «Єдиний мистецький простір» при Чернігівській обласній військовій адміністрації організовано дуже багато культурних мистецьких проєктів у Чернігівському регіоні різного напрямку, включаючи інклюзивні проєкти. Зокрема, музична вистава «Бентежно-геніальне безумство» – це трагікомедія про ментальне здоров'я, що стала спільним проєктом українських митців (Чернігів, Київська опера, гурт BENTEGA), яка мала свою європейську прем'єру 19 жовтня 2025 року в Theater Vogrommern у Штральзунді (Німеччина), порушуючи актуальні теми ментального здоров'я українського суспільства [1].

Останнім часом відчутним стає вплив сучасних світових мистецьких трендів на мистецьку освіту й професійні навички. Світові тренди стимулюють трансформацію мистецької освіти до освітніх програм: ЗВО

додаються курси чи дисципліни, пов'язані із цифровим мистецтвом, мультимедійними практиками, івент-форматом. Це підвищує конкурентоспроможність випускників і їхню здатність працювати в сучасних культурних інституціях. Скажімо, у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка до ОПП «Менеджмент соціокультурної діяльності» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти входять, зокрема, такі ОК: «Тренди сучасного світового мистецтва», «Інформаційні технології в СКД», «Менеджмент мистецького туризму», «Маркетинг та PR-технології», «Івент менеджмент», «Менеджмент виставкової діяльності», «Артменеджмент», «Інклюзія в СКС» та ін. Однак освітнім установам потрібні ресурси для оновлення матеріально-технічної бази та підготовки викладачів, і саме партнерство з фахівцями-практиками та міжнародні стажування допомагають заповнити прогалини. Інтеграція практичних кейсів у навчання – ключ до формування реальних компетенцій. Отже, вплив сучасних світових трендів на мистецьку освіту Чернігівського регіону є помітним і вимагає системної підтримки.

Синтез традиційного й сучасного у творчих практиках також є результатом впливу світових мистецьких трендів на культурне життя Чернігівщини. Сьогодні відбувається поступове переосмислення традиційної культури – митці Чернігівщини все частіше використовують мотиви фольклору, місцеві теми, історію, але з новими технологічними формами, символами чи стилістикою. Такий синтез зберігає регіональну ідентичність, водночас роблячи культурний продукт релевантним для сучасної аудиторії. Проекти, що поєднують ремесло та digital-архіви, стають прикладами стійкої творчості. Не всі вони однаково успішні, бо інколи виникають проблеми з доступом до техніки, кваліфікацією кадрів, фінансуванням та інфраструктурою. Однак митці Чернігівського регіону усвідомлюють те, як важливо зберегти етичні підходи до використання традицій, залуча-

ючи носіїв культури до процесу. У результаті це покращує культурні бренди регіону й нові форми експорту культурного продукту. Усе це сприяє підвищенню престижу локальних ініціатив.

Наприклад, рок-співак Саша Чемеров створив відеороботу «Щедрий Че» у співпраці з академічним ансамблем пісні й танцю «Сіверські клейноди» Чернігівського обласного філармонійного центру фестивалів та концертних програм. Проект став продовженням масштабної культурної ініціативи громадської ради «Єдиний мистецький простір», першою роботою якої була композиція «Душа народу» у виконанні ОНУКА. «Щедрий Че» є авторським переосмисленням «Щедрика» Миколи Леонтовича, що поєднує сучасні музичні напрями з фольклорною традицією. Композиція не є класичною інтерпретацією відомого твору, а радше експериментальною сумішшю різних стилів – електронної музики, поп, дум-року та фольклору. Саме автентична народна складова, додана «Сіверськими клейнодами», стала важливою частиною звучання. Відеоробота наповнена символічними образами сучасної війни – зокрема танком замість ялинки та мотивами опору, що підкреслюють міфологічний і водночас святковий характер проекту. Образ Саші Чемерова у відео символізує сучасного українця, який тримає свій фронт – у війську, медицині, культурі чи медіа, підкреслюючи єдність мистецтва, спротиву та національної ідентичності [3].

Для масштабної адаптації трендів світового мистецтва в Чернігівському регіоні потрібні інвестиції в обладнання, програмне забезпечення й навчання персоналу, що часто є проблемою для регіональних бюджетів. Відсутність стабільного фінансування означає, що багато ініціатив залежить від одноразових донорів. Це створює ризики для сталості проектів і персоналу. Тому вирішення цих викликів потребує скоординованої політики й мережевої співпраці.

Неможливо оминути увагою соціокультурні наслідки впливу сучасних світових мистецьких трендів на культурне життя

Чернігівського регіону. Упровадження нових форматів змінює очікування місцевої аудиторії: люди стають більш відкритими до експериментів та сучасних форм мистецького вислову. Молодші покоління особливо активно реагують на інтерактивні й цифрові проекти, що змінює демографію відвідування. Водночас частина консервативної аудиторії може відчувати відчуженість від нових практик, що вимагає діалогових підходів. Освітні програми й популяризація допомагають подолати розрив між традицією та інновацією. Зрештою, зміна сприйняття сприяє більшому культурному різноманіттю й плюралізму, що відкриває простір для багатомірної культурної політики.

Усе більше зараз на Чернігівщині з'являються групи творців, кураторів і менеджерів, орієнтованих на інновації, які формують основу локального креативного класу. Ці спільноти створюють мережі обміну, резиденції і спільних проєктів, підвищуючи професійний рівень. Наприклад, «Єдиний мистецький простір Чернігівщини» – це регіональна культурна ініціатива, спрямована на консолідацію митців, творчих колективів, культурних інституцій і громад Чернігівського регіону з метою спільної реалізації мистецьких проєктів та популяризації культурної спадщини краю, особливо в умовах повномасштабної війни. Основні напрями діяльності: створення міжжанрових мистецьких проєктів; сучасне переосмислення традиційної культури та розвиток партнерств на всеукраїнському й міжнародному рівнях. Платформа функціонує як відкрита спільнота. До її складу входять професійні музиканти, фольклорні й академічні ансамблі, художники, хореографи, актори, викладачі мистецьких шкіл і закладів вищої освіти, а також методисти з питань нематеріальної культурної спадщини. Реалізовані проєкти демонструють успішну інтеграцію регіональної культури Чернігівщини в загальноукраїнський культурний простір та підтверджують ефективність нової моделі регіонального культурного розвитку [8].

Ще одним прикладом є «Фабрична, 12» у Чернігові – це сучасний етнографічний музичний простір, створений у 2024 році фронтвумен гурту ОНУКА Натою Жижченко та музичним продюсером Євгеном Філатовим. Простір розташований у родинному будинку, діда Нати Жижченко – заслуженого майстра народних інструментів Олександра Шльончика, музиканта й дослідника української культури, що створив унікальну майстерню-лабораторію з виготовлення традиційних інструментів. Проєкт «Фабрична, 12» поєднує освітню, мистецьку та етнографічну складові й має на меті популяризацію народних музичних інструментів, їх історії та використання в сучасній музиці. У межах простору регулярно проводяться лекції, творчі зустрічі, майстер-класи, виступи й експерименти, зокрема лекція про історію та переосмислення народних інструментів гурту ОНУКА, а також бесіди з відомими українськими музикантами – KRUTЬ, «Пиріг і Батіг», Alyona Alyona, «ДахаБраха» та іншими про фольклор, культурну ідентичність і музичні практики. Також у проєкті використовується 3D-друк народних інструментів, що поєднує традиційне із сучасними технологіями та сприяє збереженню ремісничих знань у новому форматі. Значення «Фабричної, 12» виходить далеко за межі Чернігова: частина цього проєкту транслюється на ютуб-каналі Суспільне Чернігів, а сам цикл отримав спеціальну відзнаку премії MEGOGO MUSIC AWARDS у категорії «Музика нашої єдності». Простір стає платформою для пошуку коренів, пізнання культурного коду й переосмислення традиційної музичної культури в сучасному контексті, залучаючи як локальних, так і відомих українських артистів до діалогу про спадщину, ідентичність і творчість [12].

Підтримка таких ініціатив сприяє створенню робочих місць і бізнес-можливостей у культурній сфері. Водночас важливо забезпечити інклюзивність, аби креативний простір не став закритим клубом для обраних. Спільноти також можуть виступати як аген-

ти змін у місцевій політиці культури. Їхній розвиток залежить від доступу до ресурсів і навчання.

Важливо пам'ятати, що активне запозичення глобальних трендів може призводити до уніфікації культурних продуктів і витіснення локальних форм. Якщо адаптація відбувається без участі носіїв традиції, це може спричинити втрату автентичності. Комерціалізація мистецтва посилює цей ризик, орієнтуючи продукти на масовий ринок. Щоб уникнути цього, потрібна підтримка локальних практик і освіта аудиторії. Поєднання сучасного і традиційного має базуватися на етичних принципах співпраці. Таким чином, баланс між інновацією та збереженням – ключове завдання працівників культури та митців Чернігівщини.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що Чернігівський регіон має потужний історико-культурний потенціал, розвинену мережу закладів культури та активне мистецьке середовище, яке функціонує в умовах сучасних соціокультурних змін, зокрема воєнного стану та суспільних трансформацій. Світові мистецькі тренди вже впливають на Чернігівщину через появу цифрових практик, інтерактивних проєктів

і зміни в освіті. Вони проникають у культурний простір регіону через діяльність творчих колективів, мистецьких інституцій, освітніх закладів, фестивальний рух і цифрові платформи, але їхній ефект поки що неповний через інфраструктурні й фінансові обмеження. Для посилення впливу сучасних трендів світового мистецтва на культуру Чернігівського регіону потрібні комплексні заходи: інвестиції в техніку та навчання, стратегічна підтримка від влади і розвиток мережевих партнерств. Варто формувати політику інклюзії, цифровізації та міжнародної співпраці, щоб забезпечити сталість мистецьких проєктів.

Дослідження впливу сучасних світових мистецьких трендів на локальні культурні процеси Чернігівського регіону відкриває широкі перспективи для подальшої наукової роботи. Значний інтерес представляє дослідження сприйняття сучасного мистецтва мешканцями регіону, що передбачає проведення соціологічних опитувань, інтерв'ю та аналіз культурної поведінки аудиторії. Такий підхід забезпечить комплексне розуміння того, як світові тренди впливають не лише на професійне мистецтво, а й на широку культурну свідомість громади.

Джерела та література

1. Бентежно-геніальне безумство: вистава. *Київська опера: офіційний вебсайт*. URL : <https://kyivoperatheatre.com.ua/show/bentezhno-genialne-bezumstvo/> (дата звернення 28.12.2025).
2. Гончаренко І., Мулкохайнен В. Вплив світових трендів коміксової культури на формування українського мальовису. *Матеріали конференцій МЦНД: IV Міжнар. наук. конф. «Розвиток наук в умовах нової реальності: проблеми та перспективи»* (м. Умань, 28 березня 2025 р.). 2025. С. 270–272. URL : <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/678>.
3. Денисенко О. «Щедрий Че» – це від Саші Чемєрова та «Сіверських клейнодів»: про нову пісню та співпрацю з чернігівськими артистами. *Суспільне Чернігів*. 2023. 12 січня. URL : <https://suspilne.media/chernihiv/357640-sedrijce-vid-sasi-cemerova-ta-siverskih-klejnodiv-pro-novu-pisnu-ta-spivpracu-z-cernigivskimi-artistami/> (дата звернення 28.12.2025).
4. Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації : офіційний вебсайт. URL : <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=41266&tp=1&pg=> (дата звернення 28.12.2025).
5. Дерев'яне мереживо Чернігова: онлайн-музей та краудфандингова платформа. URL : <https://demer.cn.ua/> (дата звернення 28.12.2025).
6. Ддугопольська Т. Інвестування в твори мистецтва: аналіз динаміки світового артринку та сучасних трендів його розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2025. Т. 24. № 1. С. 115–134. URL : <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1850>. DOI : <https://doi.org/10.35774/jee2025.01.113>.
7. Дюкарев Т. Вплив глобалізаційних процесів на український артринок у першій чверті XXI століття. *Культурологічна думка*. 2024. Вип. 25. С. 152–163. DOI : <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.22>.

8. Єдиний мистецький простір Чернігівщини за рік: низка проєктів та понад мільйон гривень на ЗСУ. *Чернігівська обласна державна адміністрація : офіційний вебсайт*. 2024. 6 лютого. URL : <https://cg.gov.ua/index.php?id=489250&tp=page> (дата звернення 28.12.2025).
9. Крижева Т. «Як звучить Чернігів»: українські митці представили творчий проєкт. *Суспільне Чернігів*. 2023. 8 лютого. URL : <https://suspilne.media/chernihiv/379547-ak-zvucit-cernigiv-ukrainski-mitci-predstavili-tvorcij-proekt/> (дата звернення 28.12.2025).
10. Марущак О., Гандзій Н., Красильникова І., Голінська Т. Автентичність традицій в сучасному мистецькому просторі України. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. 2025. № 6. С. 41–51. DOI : [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2025\(5-2\)-22](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2025(5-2)-22).
11. Панас Н. М. Використання цифрових технологій у музейній та пам'яткоохоронній діяльності. *Молодий вчений*. 2019. № 6 (70). С. 257–259. DOI : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-49>.
12. Події. Артпростір «Фабрична, 12» : офіційний вебсайт. URL : <https://fabrychna12.com/events/1> (дата звернення 28.12.2025).
13. Участь студентів у соціокультурному проєкті «Мистецький потенціал туризму в Чернігівському регіоні». *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка : офіційний вебсайт*. URL : <http://chnpu.edu.ua/component/k2/item/5044-uchast-studentiv-u-sotsiokulturnomu-proiekti-mystetskyi-potentsial-turyzmu-v-chernihivskomu-rehioni> (дата звернення 28.12.2025).
14. Чепелик О. Імерсивні середовища, VR, AR в українському сучасному мистецтві останніх років. *Сучасне мистецтво*. 2021. Вип. 17. С. 23–40. DOI : <https://doi.org/10.31500/2309-8813.17.2021.248423>.
15. Чернігів: віртуальний тур. *Війна впритул: VR-музей*. URL : <https://war.city/uk/tours/chernigiv/> (дата звернення 28.12.2025).
16. Чернігівська музична студія «Che Studio» : офіційний вебсайт. URL : <https://chestudio.info/> (дата звернення 28.12.2025).
17. Шакун Н. В. Креативні індустрії як фактор формування людського капіталу. *Конкурентоспроможність вищої освіти України в умовах інформаційного суспільства: збірник тез II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 11 жовтня 2019 р.)*. Чернігів : ЧНТУ, 2019. С. 67–69.
18. Chernihiv is Europe. *Cultural North*. URL : <https://culturalnorth.org/chernihiv-is-europe-en/> (дата звернення 28.12.2025).
19. Chernihiv: Life in the Siege : photo exhibition / Malta Further and Higher Education Authority; Galagan Art Museum. 2023. URL : https://mfhea.mt/chernihiv_photo_exhibition/ (дата звернення 28.12.2025).
20. Durand-Ruel V. M., Zarobell J. Contemporary art from the Global South in the art auction market from 2020 to 2022. *Arts & Communication*. 2024. Vol. 2. Issue 1. Art. 1608. DOI : <https://doi.org/10.36922/ac.1608>.
21. Xiaoyu Y. The Subversion and Reconstruction of Visual Design Concepts by Contemporary Artistic Trends. *Frontiers in Art Research*. 2023. Vol. 5. Issue 6. P. 47–52. DOI : <https://doi.org/10.25236/FAR.2023.050609>.
22. Yang Ding. The Impact of Artificial Intelligence on Art Research: An Analysis of Academic Productivity and Multidisciplinary Integration. *arXiv preprint*. 2024. arXiv:2412.04850 [cs.DL]. DOI : <https://doi.org/10.48550/ARXIV.2412.04850>.

References

1. ANON. Embarrassingly Ingenious Madness: A Performance. *Kyiv Opera: Official Web-Site* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://kyivoperatheatre.com.ua/show/bentezhno-genialne-bezumstvo/> [in Ukrainian].
2. HONCHARENKO, Iulitta, Viktoriia MULKOKHAINEN. The Influence of Global Trends in Comic Culture on the Formation of Ukrainian Comic Book. *Conference Proceedings of the International Centre of Research: The Fourth International Scientific Conference "The Development of Sciences in the Conditions of New Reality: Problems and Prospects" (Uman, March 28, 2025)*, pp. 270–272. Uman, Ukraine [online]. Available from: <https://archives.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/678> [in Ukrainian].
3. DENYSENKO, Olena. "Generous Che" is from Sasha Chemerov and "Siveria Crests": On the New Song and Cooperation with Chernihiv Artists. *Suspilne Chernihiv*. 2023. January 12 [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://suspilne.media/chernihiv/357640-sedrij-ce-vid-sasi-cemerova-ta-siverskih-klejnovid-pro-novu-pisnu-ta-spivpracu-z-cernigivskimi-artistami/> [in Ukrainian].
4. ANON. *Department of Culture and Tourism, Nationalities and Religions of the Chernihiv Regional State Administration: Official Website* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://dkult.cg.gov.ua/index.php?id=41266&tp=1&pg=> [in Ukrainian].

5. ANON. *Wooden Lace of Chernihiv: Online Museum and Crowdfunding Platform*. *Online Museum* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://demer.cn.ua/> [in Ukrainian].
6. DLUHOPOLSKA, Tetiana. Investing Works of Art: Analysis of the Dynamics of the Global Art Market and Modern Trends of Its Development. *Journal of European Economy*, 2025, vol. 24, no. 1, pp. 115–134 [online]. Available from: <https://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1850>. DOI: <https://doi.org/10.35774/jee2025.01.113>. [in Ukrainian].
7. DIUKARIEV, Tymofii. The Influence of Globalization Processes on the Ukrainian Art Market in the First Quarter of the 21st Century. *The Culturological Thought*, 2024, iss. 25, pp. 152–163. DOI: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.17/59.22> [in Ukrainian].
8. ANON. The Unified Artistic Space of Chernihiv Region for a Year: A Series of Projects and Over a Million Hryvnias for the Armed Forces of Ukraine. *Chernihiv Regional State Administration: Official Website*. 2024, February 6 [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: [https://cg.gov.ua/index.php?id=489250&tp=page 1850](https://cg.gov.ua/index.php?id=489250&tp=page%201850) [in Ukrainian].
9. KRYZHEVA, Tetiana. “How does Chernihiv Sound”: Ukrainian Artists have Presented a Creative Project. *Suspilne Chernihiv*. 2023, February 8 [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://suspilne.media/chernihiv/379547-ak-zvucit-cernigiv-ukrainski-mitci-predstavili-tvorcij-proekt/> [in Ukrainian].
10. MARUSHCHAK, Oksana, Nataliia HANDZII, Iryna KRASYLNYKOVA and Tetiana HOLINSKA. Authenticity of Traditions in the Modern Art Space of Ukraine. *Art in the Culture of Modernity: Theory and Practice of Training*, 2025, no. 6, pp. 41–51. DOI: [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2025\(5-2\)-22](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2025(5-2)-22) [in Ukrainian].
11. PANAS, Nataliia. Use of Digital Technologies in Museum and Monument Protection Activities. *Young Scientist*, 2019, no. 6 (70), pp. 257–259. ADOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-49> [in Ukrainian].
12. ANON. Events. *Art Space “Fabrychna, 12”: Official Website* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://fabrychna12.com/events/1> [in Ukrainian].
13. ANON. Students’ Participation in the Social and Cultural Project “Artistic Potential of Tourism in the Chernihiv Region”. *T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium”: Official Website* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <http://chnpu.edu.ua/component/k2/item/5044-uchast-studentiv-u-sotsiokulturnomu-proiekti-mystetskyi-potentsial-turyzmu-v-chernihivskomu-rehioni> [in Ukrainian].
14. CHEPELYK, Oksana. Immersive Environments, VR, AR in Ukrainian Modern Art of Recent Years. *Modern Art*, 2021, iss. 17, pp. 23–40. DOI: <https://doi.org/10.31500/2309-8813.17.2021.248423> [in Ukrainian].
15. ANON. Chernihiv: Virtual Tour. *War Up Close: VR-Museum* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://war.city/uk/tours/chernihiv/> [in Ukrainian].
16. ANON. *Chernihiv Music Studio “Che Studio”: Official Website* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://chestudio.info/> [in Ukrainian].
17. SHAKUN, Nataliia. Creative Industries as a Factor of the Formation of Human Capital. *Competitiveness of Higher Education in Ukraine in the Conditions of the Information Society: Collected Abstracts of the Second International Theoretical and Practical Conference (Chernihiv, October 19, 2019)*. Chernihiv: ChNTU, 2019, pp. 67–69 [in Ukrainian].
18. ANON. Chernihiv is Europe. *Northern Cultural Capital* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: <https://culturalnorth.org/chernihiv-is-europe-en/> [in English].
19. ANON. Malta Further and Higher Education Authority. (2023, April). *Chernihiv: Life in the Siege. Photo Exhibition* [online] [viewed 28 December 2025]. Available from: https://mfhea.mt/chernihiv_photo_exhibition/ [in English].
20. DURAND-RUEL, Victoria Mouraux, John ZAROBELL. Contemporary Art from the Global South in the Art Auction Market from 2020 to 2022. *Arts & Communication*, 2024, vol. 2, iss. 1, art. 1608. DOI: <https://doi.org/10.36922/ac.1608> [in English].
21. XIAOYU, Yan. The Subversion and Reconstruction of Visual Design Concepts by Contemporary Artistic Trends. *Frontiers in Art Research*, 2023, vol. 5, iss. 6, pp. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.25236/FAR.2023.050609> [in English].
22. DING, Yang. The Impact of Artificial Intelligence on Art Research: An Analysis of Academic Productivity and Multidisciplinary Integration. *Cornell University. arXiv preprint*. 2024. *arXiv:2412.04850 [cs.DL]*. Available from: <https://arxiv.org/abs/2412.04850>. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2412.04850> [in English].

Конфлікт інтересів

Автор не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї статті.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 30.12.2025

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

СТІШОВА НАТАЛІЯ

кандидатка історичних наук, старша дослідниця, в. о. директора Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6577-2325>

STISHOVA NATALIYA

a Ph.D. in History, a senior researcher, an acting director of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6577-2325>

БЕХ КАТЕРИНА

кандидатка історичних наук, учений секретар Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

BEKH KATERYNA

a Ph.D. in History, a scientific secretary of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6779-623X>

Бібліографічний опис:

Стішова, Н., Бех, К. (2026) Діяльність Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у 2025 році. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 127–133.

Stishova, N., Bekh, K. (2026) The Activities of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2025. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 127–133.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. Т. РИЛЬСЬКОГО НАН УКРАЇНИ У 2025 РОЦІ

Тривалий час на сторінках журналу «Народна творчість та етнологія» – основного друкованого органу Інституту, мистецтвознавства, фольклористики та етнології (ІМФЕ) НАН України – у рубриці «Хроніка» систематично оприлюднювалася звітна інформація про діяльність установи за попередній рік. Авторами цих повідомлень у різні роки були науковці Інституту, представники дирекції – В. Зінич, Р. Пилипчук, О. Кулик, М. Кутельмах, О. Бріцина, Б. Сюта, Г. Щербій, Л. Пономар, дослідники, які долучилися до формування традиції фахового інформування громадськості про здобутки колективу. У ювілейний рік

вважаємо за доцільне відновити цю усталену практику представлення діяльності нашого закладу широкому загалові. Повернення до традиції звітних повідомлень є не лише формою інституційного досвіду, а й важливим елементом відкритої наукової комунікації. Водночас підготовка такого звітного повідомлення відповідає загальноакадемічним підходам до розвитку наукової сфери, зокрема, у напрямі популяризації гуманітарних досліджень, підвищення суспільної видимості науки та системного представлення результатів діяльності інститутської спільноти.

Упродовж 2025 року Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України здійснював активну науково-дослідну й просвітницьку діяльність, спрямовану на вивчення, збереження та популяризацію української культурної спадщини. Робота колективу Інституту охоплювала комплексні дослідження в галузях етнології, фольклористики, мистецтвознавства та культурології, проведення наукових заходів різного рівня, підготовку й видання фундаментальних наукових праць, організацію експедиційних досліджень, а також активну публічну комунікацію щодо результатів наукової діяльності.

Вагомі наукові здобутки співробітників ІМФЕ були відзначені державними, науковими та громадськими нагородами, що засвідчує високий рівень проведених досліджень і суспільну значущість роботи установи.

Наукові дослідження відповідно до планової тематики у 2025 році здійснювали шість наукових відділів Інституту: «Український етнологічний центр»; української та зарубіжної фольклористики; музикознавства та етномузикології; екранно-сценічних мистецтв та культурології; образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва; а також відділ «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» (АНФРФ), що його, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 року № 73-р, включено до Державного реєстру наукових об'єктів, які становлять національне надбання.

У 2025 році колектив установи працював над 7 науковими плановими темами:

– «*Вітчизняні ідентифікаційні практики та соціокультурні стратегії: художньо-мистецький, культурно-антропологічний та глобалізаційний виміри*» (2022–2026) (науковий керівник – в. о. директора, канд. іст. наук, ст. досл. Н. Стішова);

– «*Фольклор і фольклористика в повоєнній відбудові та відродженні України: ідентифікаційні, етнокультурні та державотворчі контексти*» (2024–2027) (наук. керівник – зав. відділу, канд. філол. наук, с. н. с. Л. Вахніна, напрям – фольклористика);

– «*Реактуалізація української музично-культурної спадщини в контексті сучасних етноідентифікаційних практик*» (2024–2027) (наук. керівник – зав. відділу, д-р мист. О. Немкович, напрям – музичне мистецтво);

– «*Культурна спадщина України: стан і проблеми дослідження за умов воєнного часу та сучасних глобалізаційних викликів*» (2023–2025) (наук. керівник – акад. НАМУ, д-р мист. Т. Кара-Васильєва, напрям – декоративне мистецтво);

– «*Текст – епоха: культурологічний вимір*» (2023–2025) (наук. керівник – зав. відділу, д-р філол. наук Н. Мех, напрям – культурологія);

– «*Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Музичний фольклор Поділля*» (2023–2025) (наук. керівник – пров. наук. сп., д-р мист. Л. Єфремова, напрям – етномузикологія);

– «*Образотворче мистецтво України: питання адаптації європейського художнього досвіду і саморефлексії*» (2023–2025) (наук. керівник – пров. наук. сп., канд. мист. Р. Забашта, напрям – образотворче мистецтво).

Результатом виконання планових тем науковцями Інституту є низка фундаментальних енциклопедичних і довідникових видань, колективних та індивідуальних праць, основні з яких:

1. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Т. 3. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2025. Кн. 1. 680 с.

2. Кравченко В. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини. Т. 3. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2025. Кн. 2. 504 с.

3. Артюх Л. Ф. Традиційна їжа українців: Культурно-антропологічні нариси. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2025. 228 с.

4. Кара-Васильєва Т. В. Казимир Малевич та вишивка авангарду. Київ : Мистецтво, 2025. 112 с.

5. Російсько-українська війна в сучасному фольклорі: антропологічний вимір. Колективна монографія / [відп. ред. Л. Вахніна] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2025. 358 с.

6. Народні пісні в записах М. В. Лисенка та інших збирачів з архівів композитора. Ч. 2. (З колекцій збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. стаття Л. О. Єфремової ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Вістка, 2025. 384 с. ноти.

7. Декоративне мистецтво України: народне і професійне, історія і сучасність, теоретичне осмислення: колективна монографія. Кн. 1 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2025. 238 с.

8. Декоративне мистецтво України: народне і професійне, історія і сучасність, теоретичне осмислення : колективна монографія. Кн. 2 / [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2025. 268 с.

Молоді дослідники ІМФЕ ім. М. Т. Рильського працювали над грантом НАН України дослідницьким лабораторіям/групам молодих учених НАН України: «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір» (2024–2025) (наук. керівник – наук. сп. відділу «Український етнологічний центр», канд. іст. наук О. Коломийчук, напрям – етнологія). Результатом досліджень групи молодих науковців є підготовлений до друку джерельний збірник:

Київщина незламна: свідчення очевидців російсько-української війни / [відп. ред. Н. Сішова ; укладачі: О. Коломийчук, О. Головка, К. Бех, О. Дедуш] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2025. 718 с. : іл.

Усі планові теми Інституту виконуються за бюджетною програмою КПКВК 6541030, грант – КПКВК 6541230.

Загалом у 2025 році опубліковано **24** книжкових видань, серед них – **6** монографій, **12** енциклопедичних і довідникових книг, **3** збірники тез, **2** посібники, **1** брошура з програмою-запитальником. У звітному році оприлюднено **4** номери часопису «*Народна творчість та етнологія*», по **одному номеру** щорічників «*Слов'янський світ*» та «*Матеріали до української етнології*» (усі журнали включено до Переліку наукових видань МОН України, категорія Б).

Колективом Інституту опубліковано понад **168** статей загалом: у фахових періодичних виданнях України (категорія Б) – **84**, у журналах, що входять до міжнародних наукометричних баз *Scopus* та *Web of Science* – **7** публікацій, в інших вітчизняних виданнях – **57**, за кордоном – **200**, а також **180** тез.

Співробітники ІМФЕ взяли участь у роботі **142** наукових заходів.

У 2025 році Інститут продовжив довготривалу акцію «*Національна академія наук України – бібліотекам*», безкоштовно передавши наукові видання бібліотекам державних установ України та зарубіжжя. Наукові книги, що охоплюють тематику воєнних реалій, було передано бібліотекам Варшавського університету, Інституту археології та етнології, Інституту славістики Польської академії наук, Університету Сорбонни (Франція). Комплект книг отримали вітчизняні освітні центри для своїх книгозбірень: Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Харківська державна наукова бібліотека імені

В. Г. Короленка, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, філологічний факультет Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв); а також бібліотеки: комунальний заклад «Обласна універсальна бібліотека ім. Д. І. Чижевського» (м. Кропивницький), Бородянська центральна бібліотека, Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових, Бібліотека естетичного виховання ЦБС Печерського району м. Києва, бібліотека Романівського ліцею ім. М. Т. Рильського Квітневої сільської ради Житомирського району Житомирської області.

З метою реалізації просвітницької діяльності та популяризації гуманітарної науки було поновлено договір про співпрацю з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка, підписано договори з Київським національним університетом театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка, Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини.

Упродовж 2025 року Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України виступив організатором та співорганізатором **28** заходів, що їх було проведено в режимі онлайн та змішаному форматі, серед них:

конференції: Міжнародна науково-практична конференція «Збереження національної спадщини та розвиток культурних практик в умовах суспільних викликів (до 130-річчя від дня народження організатора науки, поета, митця Максима Рильського)» (19–20 березня); Міжнародна науково-практична конференція «Українське народознавство та мистецтвознавство в контексті сучасних суспільних змін» (пам'яті академіка НАН України Ганни Скрипник) (16–17 вересня); III Міжнародна науково-практична конференція «Продюсування фільмів у ХХІ столітті: основні виклики» (31 жовтня – 1 листопада); Міжнародна наукова конференція «Культурна спадщина: дослідження, валоризація, популяризація», присвячена Дням європейської спадщини (Кишинів, 25–26 вересня); Міжнародна конференція «Україна моя вишивана: актуальні проблеми становлення і розвитку особистості в національному та європейському вимірах» (15 травня); V Міжнародна науково-практична конференція «Географічна наука та освіта: перспективи й інновації» (15–16 жовтня, м. Переяслав); Міжнародна наукова конференція «Сучасне українознавство в обороні держави та її повоєнній відбудові» (16 жовтня);

круглий стіл: «Журнал “Народна творчість та етнологія” як наукова платформа для фахових дискурсів: академічний досвід, суспільні виклики та перспективи (до 100-річчя від часу заснування)» (18 листопада);

наукові семінари: «Марко Грушевський: життєвий шлях, наукова діяльність» (8 травня); «Знакові постаті української етнології та фольклористики: Катерина Грушевська (до 125-річчя з дня народження)» (27 червня); IV науковий семінар рад молодих учених «Актуальні дослідження гуманітарної науки: перспективи та ідеї молодих учених» (28 листопада); V Всеукраїнський науково-практичний семінар «Модернізація освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти в контексті глобальних і національних викликів» (29 жовтня); науково-просвітницький семінар «Актуальні мовознавчі, літературознавчі, народознавчі та мистецтвознавчі дослідження молодих учених» (16 травня); Міжнародний науковий онлайн-семінар «Preservation of Folklore in Modern Archives: Field Research and Documentation Issues in the Context of European Practices» / «Збереження фольклору в сучасних архівних джерелах: польові дослідження і питання документації у світлі європейських практик» (Тарту – Київ, 25 квітня 2025 р.); цикл наукових онлайн-семінарів з питань нових

досліджень українського та європейського декоративного мистецтва відділу образотворчого і декоративного прикладного мистецтва (27 лютого, 10 квітня, 14 травня);

наукові лекції: «Музей людини в історії французької етнології» (11 квітня); «Українські козаки: флібустьери і державотворці» (2 травня); «Данило Сахненко: постать в контексті епохи» (25 квітня); «Етногенез українців у контексті сучасного модерного націєтворення» (29 травня);

наукова сесія: «Українська ідентичність у добу викликів» (до 34-ї річниці Незалежності України) (20 серпня);

презентації: багатотомного видання «Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів» та інших народознавчих праць Інституту (5 січня, етнопарк «Ладомирія», м. Радивилів Рівненської обл.); 12 тому «Культура повсякдення часів російсько-української війни» багатотомного видання (28 січня, м. Київ; 28 березня, с-ще Бородянка; 21 квітня, м. Харків); монографії Лідії Корній «Українська шкільна драма епохи Бароко: специфіка і драматургічна роль музичного компонента» (12 травня, м. Львів); монографій молодих науковців до Дня науки (16 травня, ІМФЕ НАНУ, м. Київ); участь у виставці-презентації досліджень і розробок установ НАН України (14–16 травня, м. Київ); презентація видання «Етнографічний образ сучасної України. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання. Т. 10» до Дня вишиванки (14 травня, м. Київ); презентація покажчика «Народна творчість та етнологія: систематичний покажчик (до 100-річчя від часу заснування наукового журналу)» (18 листопада, м. Київ).

У звітному році було продовжено виконання 1-го міжакадемічного проєкту «*Польсько-українське пограниччя: сучасні міжетнічні взаємовідносини та збереження нематеріальної культурної спадщини*» (наук. керівник – Л. Вахніна), у межах якого співробітниками Інституту було проведено низку наукових зустрічей, виголошено доповіді на спільних заходах та організовано презентації видань.

У 2025 році співробітники Інституту здійснювали координацію науково-освітньої сфери на запити Міністерства освіти і науки України. Так, Л. Мушкетик була членом Експертної групи з питань проведення державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти за науковим напрямом «Гуманітарно-мистецький» (17 травня, 30 жовтня, 6 листопада); Т. Мартинюк – головою Експертної ради МОН України з питань атестації наукових кадрів з культурології та мистецтвознавства (16 квітня); М. Бех – членом експертної групи з оцінювання запитів на виконання науково-дослідницьких робіт (грудень). Н. Литвинчук та В. Сушко є експертками Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (упродовж року).

У звітному році в Інституті проходило стажування д-ра мист. В. Громченка під керівництвом О. Немкович та канд. філол. наук Н. Хоменко під керівництвом О. Чебанюк.

Наукові співробітники Інституту впродовж року долучалися до координації діяльності Малої академії наук: Т. Броварець виконувала обов'язки голови журі II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Київського територіального відділення МАН (Малої академії наук учнівської молоді) у 2024/2025 навчальному році; О. Головка був рецензентом II (міського) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Київського територіального відділення МАН (18 робіт).

Упродовж року в Інституті діяли *Український комітет Міжнародної асоціації з дослідження і поширення слов'янської культури* (голова – д-р філол. наук, чл.-кор. НАН України Л. Мушкетик), *Міжнародна асоціація українських етнологів* (в. о. голови – канд. іст. наук Н. Стішова) та дві наукові координаційні ради: «*Збереження і дослідження традиційної культури*» (голова – канд. іст. наук Г. Бондаренко, секретар – канд. іст. наук О. Таран), «*Національна спадщина і сучасний мистецький процес*» (голова – д-р мист. Т. В. Кара-Васильєва).

З метою фіксації, систематизації та подальшого опублікування польових матеріалів, які репрезентують усі напрями української традиційної культури, а також культури національних меншин було здійснено понад 30 фольклорно-етнографічних та мистецтвознавчих експедицій по Україні (Бучанський, Вишгородський, Фастівський р-ни Київської обл., Конотопський, Охтирський р-ни Сумської обл., Вінницький, Тульчинський р-ни Вінницької обл., м. Галич Івано-Франківської обл., Миргородський, Лубенський р-ни Полтавської обл., Дністровський р-н Чернівецької обл.), а також понад 10 виїздів учасників молодіжного проекту «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір» (2024–2025), зокрема, учасники проекту 25 очевидців російсько-української війни (понад 27 годин загального запису).

У 2025 році активну діяльність продовжили члени Ради молодих учених Інституту (О. Головка – голова ради, Т. Веремеєнко, О. Коломийчук, К. Бех, О. Дедуш, Б. Сауляк, Т. Броварець, А. Бацвін, А. Кислюк, Д. Кочержук, А. Супрун-Живодрова, І. Турейський, Н. Масненко, В. Стішов, Є. Кузьменко, О. Павлюк, Б. Тищенко, М. Супрун). Молоді науковці входили до оргкомітетів наукових заходів Інституту, виступили з доповідями на міжнародних і всеукраїнських конференціях, підготували низку публікацій до фахових вітчизняних та іноземних видань. Зокрема, молоді дослідники взяли участь у роботі науково-популярного заходу Ради молодих учених МОН «Ніч молодіжної науки – 2025 в умовах війни» (19 травня).

В Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України у 2025 році продовжено діяльність аспірантури. На сьогодні в установі навчається 14 аспірантів стаціонарної форми. За свою активну діяльність та успішність окремі аспіранти отримують стипендії Президента України (2 аспіранти) та стипендію НАН України (2 аспіранти) для молодих учених.

Вагомі здобутки науковців Інституту й суспільне визнання їхньої дослідницької діяльності та громадянської позиції у 2025 році засвідчили присудження іменних і колективних премій та нагородження різними відзнаками:

– подяка МОН України Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України за участь у X науково-популярному заході «Ніч молодіжної науки – 2025 в умовах війни» (19 травня);

– диплом Президії НАН України Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України за активну участь у виставці-презентації та сприяння розвитку науки НАН України (14–16 травня);

– С. Тримбача Указом Президента України від 12 вересня 2025 року нагороджено орденом «За заслуги» III ступеню;

– Л. Мушкетик – відзнакою НАН України «За професійні здобутки» (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 30 вересня 2025 р.);

– В. Борисенко – відзнакою НАН України «За підготовку наукової зміни» (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, липень 2025 р.)

– К. Бех – премією Національної академії наук України для молодих учених за монографічну працю (5 лютого); грамотою Президії НАН України та Ради молодих учених НАН України за активну участь та вагомий досягнення в науковій діяльності; подякою Київського міського голови за вагомий особистий внесок у розвиток вітчизняної науки, зміцнення науково-технічного потенціалу столиці та з нагоди Дня науки (14 травня);

– Т. Броварець – подякою Департаменту освіти і науки виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) «За самовіддану роботу із творчої обдарованою учнівською молоддю на II (міському) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту

науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України у 2024–2025 навчальному році» (Наказ від 25.03.2025 р.);

– 3. Чегусову – медаллю «Лауреат премії імені Тетяни Яблонської» Національної спілки художників України (НСХУ, 23 квітня 2025); подякою за волонтерську допомогу від командира тактичної групи «Кремінна», генерал-майора А. Соколова (січень 2025 р.); подякою «за ефективну волонтерську допомогу, яка сприяє зміцненню обороноздатності України, відбиттю збройної агресії» від командира стрілецького батальйону військової частини А4723, підполковника Богдана Кобзара (серпень, 2025);

– 3. Косицьку – подякою за подаровану монографію «Історія української витинанки» (Київ, 2019) від Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького та від Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

У 2025 році діяльність ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України відзначалася інтенсивністю наукових досліджень, системністю виконання планових завдань і послідовністю реалізації стратегічних напрямів розвитку установи. Комплексна робота в межах наукових тем і грантових проєктів, підготовка фундаментальних і джерельних видань, проведення польових досліджень, а також активна участь у наукових заходах різного рівня засвідчили належну організацію дослідницького процесу та його орієнтацію на осмислення актуальних соціокультурних явищ, зокрема, в умовах воєнних викликів і суспільних трансформацій.

Вагомим показником результативності роботи є значний обсяг наукових публікацій, розширення міжнародної співпраці та активізація контактів із закладами вищої освіти України, а також активна участь співробітників у науково-експертній, освітній та просвітницькій діяльності. Відзнаки державного й академічного рівнів, отримані науковцями Інституту, засвідчують високий рівень проведених досліджень і суспільне визнання їхнього внеску в розвиток української науки та культури.

У рубриці «Видання» на офіційному вебсайті Інституту представлено книжкові праці співробітників в електронному форматі, що забезпечує відкритий доступ до результатів наукових досліджень та сприяє їх поширенню серед наукової спільноти, освітян і всіх зацікавлених у вивченні української культурної спадщини. Водночас детальна інформація про загальноінститутські заходи, наукові ініціативи співробітників, конференції, презентації, експедиції та інші форми науково-організаційної діяльності систематично висвітлена на офіційному вебсайті установи в рубриці «Новини», що забезпечує належний рівень відкритості, публічності та актуальної комунікації з науковою і громадською аудиторіями.

Отже, підсумки звітнього 2025 року демонструють спроможність колективу Інституту забезпечувати поступальний розвиток наукових досліджень, збереження та системне вивчення культурної спадщини, а також ефективно представляти результати своєї праці на національному й міжнародному рівнях. Сукупність реалізованих наукових, видавничих і просвітницьких ініціатив підтверджує роль Інституту як однієї з провідних академічних інституцій, діяльність якої спрямована на зміцнення гуманітарної науки та формування сучасного науково-культурного дискурсу України.

Конфлікт інтересів

Автори не мають потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цього матеріалу.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 16.02.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2026.01.134>

ДЕМЕДЮК МАРИНА

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

DEMEDIUK MARYNA

a Ph.D. in Philology, a senior research fellow at the Ukrainian Literature Department of I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4415-002X>

Бібліографічний опис:

Демедюк, М. (2026) Народна казка як простір культурних заборон. [Рецензія] : Wróblewska, V. Tabu w polskiej bajce ludowej: studium folklorystyczne. Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2024. *Народна творчість та етнологія*, 1 (409), 134–136.

Demediuk, M. (2026) Folk Fairy Tale as a Space of Cultural Taboos. [Review] : WRÓBLEWSKA, Violetta. Taboo in the Polish Folk Fairy Tale: A Folkloristic Study. Toruń: Scientific Publishing House of Nicolaus Copernicus University, 2024, 386 pp. *Folk Art and Ethnology*, 1 (409), 134–136.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2026. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

НАРОДНА КАЗКА ЯК ПРОСТІР КУЛЬТУРНИХ ЗАБОРОН

Казкова проза слов'янських народів традиційно перебуває у фокусі фольклористики та етнології, оскільки в концентрованій формі інкорпорує архаїчні уявлення, норми поведінки та механізми соціального контролю традиційного суспільства. У цьому контексті особливого значення набувають студії, спрямовані на виявлення прихованих смислів казкового нарративу, зокрема тих, що стосуються культурних заборон і обмежень. Саме таку перспективу пропонує монографія польської дослідниці Віолетти Врублевської «Табу в польській народній казці» («Tabu w polskiej bajce ludowej», 2024), яка органічно вписується в русло сучасних слов'янознавчих та компаративних студій.

Праця виконана в рамках антропологічної фольклористики з активним залученням категорії табу як універсального культурного механізму, що визначає межі дозволеного та забороненого. Авторка розглядає народну казку не лише як жанр усної словесності, а як носій колективної пам'яті та регулятор поведінкових моделей польської селянської спільноти ХІХ – початку ХХ ст. В. Врублевська аналізує широку джерельну базу фольклорних записів казок з етнічних польських земель, подекуди залучаючи матеріали зі слов'янського пограниччя, у т. ч. з територій сучасної України (Галичина, Волинь, Полісся). Вказаний підхід робить дослідження важливим для української фольклористики й загальнослов'янських студій,

зокрема, в аспекті типології мотивів і семантики табу. Він дозволяє вибудувати цілісну аналітичну модель, однак у низці випадків залишає поза увагою регіональні та історичні аспекти слов'янських культурних традицій.

Монографія складається з п'яти тематичних розділів, кожен з яких присвячений окремому типу табу, репрезентованому в польській народній казці. Авторка послідовно вибудовує простір забороненого, рухаючись від чуттєвого й тілесного до світу магії і потойбіччя та розглядаючи проблему в широкому культурному й антропологічному контекстах.

У першому розділі В. Врублевська аналізує табу, пов'язані з п'ятьма органами чуття людини та тілесним досвідом. Авторка показує, що контроль над відчуттями (зором, слухом, дотиком, смаком, нюхом) є важливою складовою традиційного світогляду, а в казці порушення цієї межі часто призводить до контакту з демонічним світом. Тілесність та емоційні реакції як потенційно небезпечні елементи, здатні збурити соціальний і моральний порядок. Важливо, що казкові сюжети дослідниця інтерпретує як простір, у якому дозволяється символічне проговорення забороненого, водночас із чітким маркуванням меж дозволеного через покарання або застереження.

Другий розділ присвячений мовному табу та особливому статусу слова й мовчання в народній казці. В. Врублевська відштовхується від тези, що в традиційній усній культурі мова володіла не лише комунікативною, а й сакральною функцією. Авторка аналізує заборони на вимовляння певних слів, імен або тем, показуючи, як вони реалізуються через евфемізми, замовчування чи метафоричні заміни. У казкових текстах, за висновком дослідниці, слово стає інструментом творення долі, а необережне промовлення – причиною нестачі. Аналітично важливим є висновок про амбівалентність мовчання, яке може виконувати як охоронну, так і руйнівну функції.

У третьому розділі розглянуто харчові табу як важливий елемент селянської системи цінностей, відображений у народній казці. Їжа трактується як культурний маркер, що визначає межу між «своїм» і «чужим», чистим і нечистим. В. Врублевська переконливо показує, що їжа в традиційній культурі мала не лише побутове, а й моральне та сакральне значення, оскільки була пов'язана з релігійними приписами, уявленнями про чистоту й порядок. У казкових сюжетах харчова поведінка персонажів виступає маркером їхньої моральної якості та належності до людського чи потойбічного світу. Споживання забороненої їжі, нехтування харчовими нормами чи зневага до хліба та інших продуктів трактується як серйозні порушення, що тягнуть за собою покарання. Особливе місце в аналізі посідає тема магічної їжі та канібалізму як лімінального табу, яке чітко окреслює межу між «людським» та «нелюдським».

Четвертий розділ присвячений сексуальності як одній з найбільш завуальованих сфер традиційної культури. Авторка аналізує, яким чином інтимні стосунки, еротичні бажання та заборонені зв'язки репрезентуються в казках опосередковано: через символи, метафори та мотиви трансформації. В. Врублевська наголошує, що сексуальність у селянському середовищі була жорстко регламентована церковними й соціальними нормами, що зумовило її витіснення у сферу натяків і алегорій. Особливу увагу приділено сюжетам про інцест, зваблення та контакти з потойбічними істотами, які тлумачаться як акти порушення морального порядку. Отож, казка, на думку дослідниці, виступає простором, де сексуальність водночас демонізується й контролюється, залишаючись важливим чинником сюжетної динаміки. Авторка переконливо демонструє, що сексуальність у казковому наративі майже завжди завуальована, однак відіграє суттєву роль у формуванні сюжетів.

У п'ятому розділі В. Врублевська звертається до табу смерті та уявлень про мертвих у народній казці. Смерть постає не як остаточний кінець, а як лімінальний стан, що потребує суворого дотримання ритуалів і часово-просторових меж. Авторка аналізує мотиви рап-

тової смерті, повернення померлих, а також використання частин мертвого тіла в магічних практиках, підкреслюючи їхню табуованість. Особливу увагу приділено образам «неспокійних» мерців, поява яких пов'язується з порушенням поховальних або поминальних норм. Важливим є наголос авторки на амбівалентності образів померлих, які можуть виступати як джерелом загрози, так і захисту.

Таким чином, монографія Віолетти Врублевської є ґрунтовним і концептуально цілісним дослідженням, яке суттєво розширює уявлення про функції народної казки в традиційній культурі. Її наукова цінність полягає в системному аналізі табу як структурного елементу казкового мислення, що відкриває перспективне дослідницьке поле, яке потребує подальших міждисциплінарних і міжслов'янських студій, зокрема, з урахуванням історичної динаміки та регіональної варіативності культурних табу.

Конфлікт інтересів

Авторка не має потенційного конфлікту інтересів, який би міг вплинути на рішення про опублікування цієї рецензії.

Використання штучного інтелекту

Не використовувався.

Отримано / Received 06.01.2026

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 03.03.2026

Опубліковано / Published 04.03.2026

Вимоги до наукових статей , що подаються в журнал
«Народна творчість та етнологія»

Оформлення

Стаття подається в електронному вигляді в редакторі Word for Windows 6.0 і вище, а також роздруковується на папері формату А4 шрифтом Times New Roman, кеглем 14 (малюнки, таблиці також кеглем 14) з інтервалом 1,5, без переносів. Сторінки обов'язково мають бути пронумеровані (унизу сторінки, праворуч).

Розміри полів:

- ліве – 30 мм;
- праве – 15 мм;
- верхнє – 20 мм;
- нижнє – 20 мм.

До статті обов'язково додаються:

- інформація про автора / авторів українською та англійською мовами: прізвище та ім'я (повністю); вчений ступінь (якщо є); посада та місце роботи; телефон; електронна адреса; ORCID ID;

- розгорнуті анотації українською та англійською мовами, обсягом не менше ніж 1800 знаків кожна;

- ключові слова українською та англійською мовами;

- список літератури, оформлений згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 та ДСТУ 3582:2013. У разі наявності в джерелах ідентифікатора DOI його слід обов'язково зазначити;

- References (Увага! Позиції зі списку літератури подаються в тій самій послідовності; кириличні джерела – у перекладі англійською мовою, наведені латиницею – без змін);

- індекс УДК.

Стаття має відповідати вимогам наукового стилю викладу та правилам чинного правопису. За достовірність поданої в статті інформації, зміст, правильність написання власних назв (прізвища, імена, географічні назви, назви закладів тощо) та висновки відповідальність несе автор / автори.

Ілюстрації до статей мають бути подані окремими файлами у форматі .jpg /.jpeg або .tif / .tiff роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi.

Докладніше див.: <http://www.etnolog.org.ua>

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського

Наукове видання

Народна творчість та етнологія
№ 1, 2026 (409)
січень-березень

Випускова редакторка

Олена Щербак

Редакторка-координаторка

Ірина Сквирська

Редакторки

Надія Ващенко, Ольга Лузан, Людмила Тарасенко

Редактори англomовних текстів

Олексій Дедуш, Олена Калач

Операторка

Ірина Матвеева

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки

Людмила Настенко

Технічне забезпечення

Олександр Головка, Володимир Осадко, Наталія Цибенко

На обкладинці: світлина лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка

Сергія Тримбача під час урочистої церемонії нагородження.

м. Київ. 09.03.2026 р.

Формат 60×84/8, 205×290мм

Умов. друк. арк. 16,04

Обл. вид. арк. 13,02

Наклад 140 прим.

Індекс 74328 / Index 74328

Адреса редакції: 01001 Київ-1, вул. Грушевського, 4

**Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції**

Серія ДК № 1831 від 07.06.2004